

ผลการศึกษาและการอภิปรายผล

ศึกษาเรื่องกระบวนการทุนทางสังคมในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนที่มีผลต่อการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนวังตะกู ตำบลวังตะกู อำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาเพื่อให้เห็นภาพรวมของชุมชนในอดีต ตอนแรกมีรายละเอียดพัฒนาการของชุมชน เริ่มตั้งแต่การอพยพเข้ามาอยู่ สภาพแวดล้อมของชุมชน ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการทำเกษตรกรรมพื้นบ้าน ซึ่งข้อมูลเหล่านี้เป็นการเสนอให้เห็นภาพวิถีชีวิตที่เรียบง่ายในอดีต ชุมชนสามารถพึ่งตนเอง และมีวิถีชีวิตอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมอย่างพึ่งพาอาศัยกัน

จนมาถึงจุดเปลี่ยนของชุมชน ที่เกิดจากการปัจจัยภายนอก เช่น การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของรัฐบาล และการส่งเสริมการทำเกษตรแผนใหม่ที่เน้นปริมาณของผลผลิต และการตลาด ซึ่งทำให้เกิดผลกระทบ/ปัญหากับชุมชนในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านสิ่งแวดล้อม จาก การส่งเสริมได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่เร่งรีบแข่งขัน และช่วงชิงเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง ซึ่งบทบาทของทุนทางสังคมในช่วงนั้นอ่อนแอลงอย่างมาก ทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของชุมชนอย่างชัดเจนในช่วงนี้

และช่วงปัจจุบันภาพของชุมชนกับการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยผ่านกิจกรรม กลุ่มเกษตรปลอดพิษชุมชนวังตะกู ที่ทำให้เกิดการขับเคลื่อนทุนทางสังคมเป็นพลังในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชนได้ และวิธีการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชนเป็นการสะท้อนให้เห็นถึง กระบวนการทุนทางสังคม ซึ่งมีทั้งปัจจัยภายนอกที่เข้ามาสนับสนุน และการดำรงอยู่ของปัจจัยภายในชุมชนที่เป็นกลไกสำคัญ

ทั้งนี้ในแต่ละช่วงสะท้อนให้เห็นถึงทุนทางสังคมที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหว ซึ่งอาจจะเกิดจากปัจจัยภายในหรือภายนอก เพื่อให้ได้คำตอบว่าทุนทางสังคมของการทำเกษตรกรรมยั่งยืนทำให้เกิดการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชนได้อย่างไร ตามวัตถุประสงค์การศึกษาที่ต้องการทราบถึง พัฒนาการของชุมชนวังตะกู และกระบวนการทุนทางสังคมในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนมีผลต่อการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชนได้อย่างชัดเจน โดยผู้ศึกษาขอเสนอผลการศึกษาแบบภาพรวม ด้วยการแบ่งเนื้อหา และรายละเอียดออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ประวัติชุมชน พัฒนาการ และจุดเปลี่ยนของชุมชน

1. ช่วงเริ่มต้นของชุมชน (ก่อนปี พ.ศ. 2510)

2. ช่วงจุดเปลี่ยนของชุมชน (ปี พ.ศ. 2511-2540)

ส่วนที่ 2 ช่วงชุมชนวังตะกั่วในปัจจุบัน (ปี พ.ศ. 2541-2550)

1. ประวัติชุมชนวงศ์ แฉล้มวงศ์ กับการเรียนรู้เพื่อหาทางออกด้วยตนเอง
2. การก่อเกิดกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่ว
3. กิจกรรมของกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่ว
4. วิธีการดำเนินการของกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่วเพื่อการฟื้นฟู

สิ่งแวดล้อมของชุมชน

5. ความสัมพันธ์ของกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่วกับองค์กรภายในชุมชนและองค์กรภายนอกชุมชน

6. ความเป็นชุมชนวังตะกั่วในปัจจุบัน จากเกิดกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่ว

ส่วนที่ 3 กระบวนการทุนทางสังคมในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนที่มีผลต่อการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน

ส่วนที่ 4 สรุปพัฒนาการชุมชนวังตะกั่วและกระบวนการทุนทางสังคมในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนที่มีผลต่อการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน

ส่วนที่ 1 ประวัติชุมชน พัฒนาการ และจุดเปลี่ยนของชุมชน

ในส่วนนี้จะนำเสนอให้เห็นถึงความเป็นมาในอดีตของชุมชนวังตะกั่ว วิถีชีวิตและการดำรงอยู่ของผู้คนในชุมชน เพื่อเป็นการสะท้อนพัฒนาการในช่วงต่าง ๆ ของชุมชนและแสดงให้เห็นถึงกระบวนการทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนแต่ละช่วงพัฒนาการของชุมชน ผู้ศึกษาได้แบ่งเพื่อให้เห็นภาพบริบทชุมชนให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้นโดยแบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ

ช่วงเริ่มต้นของชุมชน (ก่อนปี พ.ศ. 2510)

1. ประวัติของชุมชน

ตามคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ถึงความเป็นมาของอำเภอบางมูลนากว่าแต่เดิมใช้ชื่อว่าอำเภอกุมิ ต่อมามีการขยายตัวของประชากรที่เพิ่มมากขึ้น จึงมีการย้ายไปอยู่ที่บางมูลนาก (ในขณะนั้นเป็นตำบลบางชันาก) ซึ่งอยู่ตรงข้ามกันมีแม่น้ำน่านกัน เพราะมีพื้นที่มากกว่าและภูมิประเทศที่เหมาะสมกับการอยู่อาศัย เพราะมีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ

เช่น แหล่งน้ำ ดิน ป่าไม้ จากเรื่องเล่าขานกันถือชื่อ “บางขึ้นาก” ว่าเดิมทีเดียวคลองบุษบง (อยู่เหนือตลาดบางมูลนาก) มีนากชุกชุมมาก มันขึ้นมาจากแม่น้ำน่านและชี้ไว้เกลื่อนกลาดชาวบ้านจึงเรียกว่า “บางขึ้นาก” ต่อมาได้เปลี่ยนเป็น “บางมูลนาก” ในสมัยรัชกาลที่ 6

วังตะกั่วเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอบางมูลนากตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2451 ที่มาของชื่อหรือการตั้งฉายาวังตะกั่ว นั้น เกิดมาเมื่อราว 100 กว่าปีก่อนที่ว่า เหตุที่เรียกกันว่า “บ้านวังตะกั่ว” มีที่มาจากกรณีลำคลองไหลผ่านกลางชุมชน ชื่อ “คลองบุษบง” และบริเวณหน้าวัดวังตะกั่ว (ปัจจุบัน) จะเป็นแอ่งน้ำลึก เรียกว่า “วังใหญ่” มี “ต้นตะกั่ว” ขึ้นอยูริมคลองทั้งสองฝั่งเป็นจำนวนมาก (เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ลำต้นคล้ายต้นอินทนิล) ชาวบ้านจึงเรียกว่า “วังตะกั่ว” ปัจจุบันพบต้นตะกั่ว 2 แห่ง บริเวณหน้าไปรษณีย์ ตำบลวังตะกั่ว และหน้าโรงเรียนวัดวังตะกั่ว “ต้นตะกั่ว” (แผนพัฒนาชุมชนหมู่ที่ 3 ตำบลวังตะกั่วขององค์การบริหารส่วนตำบลวังตะกั่ว, 2549)

บ้านวังตะกั่วมีคลองบุษบงไหลผ่าน และเป็นคลองที่มีความสำคัญมากของชุมชน มีการเล่าขานถึงชื่อของคลองว่า “บุษบง” ได้มาจากในคลองมีดอกบัวจำนวนมาก หรือไม่ก็อาจจะเรียกตามสภาพคลองที่มีชาวบ้านปลูกผัก ปลูกดอกไม้ไว้ตามลำคลอง ดอกไม้สวยประทับใจผู้คนที่ได้พบเห็นจึงตั้งชื่อเรียกว่า “คลองบุษบง” ซึ่งแปลว่า ดอกไม้ ก็เป็นได้ (วิเชียร บุญศิริ, สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นคลองที่มีสายน้ำไหลผ่านมาแต่เทือกเขาเพชรบูรณ์ มาแยกออกเป็น 2 สาย เมื่อใกล้จะถึงแม่น้ำน่าน สายที่ไหลลงแม่น้ำตรงเชิงสะพานข้ามแม่น้ำน่าน เรียกว่า “คลองบุษบงเหนือ” ส่วนอีกสายไปออกที่ใต้โรงสีไฟใกล้บ้านอดีตนายอำเภอเปือย บุญเดช เรียกว่า “คลองบุษบงใต้” และเป็นคลองที่ไหลผ่านชุมชนวังตะกั่วตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (สภาวัฒนธรรมอำเภอบางมูลนาก, 2548) เมื่อก่อนคลองลึกและเชี่ยวมาก เพราะไม่มีฝายกั้นน้ำเหมือนทุกวันนี้ ตามประวัติศาสตร์ถือว่าเป็นคลองที่มีมานานแล้ว แม้ในพระราชหัตถเลขา คราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือ ในรัชกาลที่ 5 ปรากฏข้อความตอนหนึ่ง ในฉบับที่ 8 ลงวันที่ 12 ตุลาคม ร.ศ.120 (ปี พ.ศ. 2444) ดังนี้

...ลงเรือเล็กแจวไปในคลองบุษบง คลองนี้มีน้ำตกมาแต่เขาเมืองเพชรบูรณ์เป็นน้ำใสตอกันอยู่ที่ปากคลอง น้ำในแม่น้ำหาได้ไหลเข้าคลองนั้นได้ไม่ ข้างในเข้าไปว่ามีนากมากแต่ไปไม่ถึงเขาคิดจะชำระต้นไม้นในคลองนี้ให้ใช้ได้สะดวก... (สภาวัฒนธรรมอำเภอบางมูลนาก, 2548)

จากบทความข้างต้นทำให้เราทราบถึงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติในละแวกนี้ เช่น แหล่งต้นน้ำของน้ำในคลองบุษบงนั้นไหลมาจากจังหวัดเพชรบูรณ์ นอกจากนั้น ยังมีตาน้ำจำนวนมากที่ไหลลงคลองบุษบงซึ่งในอดีตมีต้นไม้นจำนวนมาก ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการหลั่งไหลของผู้คนในการอพยพเข้ามาอาศัยกันจนถึงปัจจุบัน

2. การอพยพเข้ามาตั้งชุมชน

ชุมชนวังตะกุ่มในยุคแรก ๆ คนเฒ่าคนแก่ในชุมชนเล่าว่า เมื่อก่อนวังตะกุ่มเป็นหมู่บ้านที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งดิน น้ำ ป่าไม้ อาหาร แหล่งสมุนไพร และสถานที่ทำมาหากิน ชาวบ้านมีวิถีชีวิตสอดคล้องกับธรรมชาติอาศัยและพึ่งพากันอย่างลงตัว ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน ในช่วงแรกการปลูกบ้านสร้างเรือนแบบง่าย ๆ จากไม้ในชุมชน เช่น สะแก ไม้ไผ่ ตามแนวคลองบุษบง

ชาวบ้านกลุ่มแรกที่เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนวังตะกุ่มมี 3 ตระกูลใหญ่ คือ ตระกูล พวงพันธุ์ ตระกูลสุขขำ ตระกูลขุนอินทร์ และมีการอพยพย้ายตามญาติพี่น้องกันมา ในขณะนั้นยังมาอยู่กันน้อย ประกอบกับพื้นที่ทำกินเหลือเฟือเพียงพอ สำหรับทุกคนครอบครัวยุคแรก ๆ พื้นที่มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มและเป็นป่าสะแกจำนวนมาก (วิเชียร บุญศิริ, สัมภาษณ์)

ล่องเรือบรรทุกขนสงมาจากเพชรบูรณ์ตามลำคลองบุษบงเพื่อจะล่องไป กรุงเทพฯ เห็นความอุดมสมบูรณ์เพราะยังไม่ค่อยมีผู้คนเข้ามาอยู่มากนัก จึงชักชวนพี่น้องมาอยู่ด้วยกันเป็นกลุ่มแรก ๆ ของชุมชน และคนไทยเชื้อสายจีนที่อพยพมาจากเมืองจีนแผ่นดินใหญ่ และล่องเรือเข้ามาขายของที่ชุมชน (เต็งเตี้ย แซ่ตั้ง, สัมภาษณ์)

การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านตลอดแนวทางทิศตะวันออกของคลองบุษบง ประมาณ 1 กิโลเมตร ต่อมาก็มีการขายกิจการร้านค้าจากค้าขายทางเรือมาเปิดร้านขายสินค้าตามลำคลองบุษบง จึงทำให้บริเวณนี้คึกคักมีผู้คนมาจับจ่ายซื้อของกันเป็นจำนวนมาก และทุกคนก็รู้จักชุมชนวังตะกุ่มในบริเวณนี้ว่า “ตลาดวังตะกุ่ม” ด้วยความเจริญ คนจีนที่อพยพเข้ามาได้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ แหล่งน้ำ สภาพพื้นที่ดินที่เหมาะสมต่อการทำเกษตร และเห็นว่าชาวบ้านที่อยู่ในละแวกนี้ประกอบอาชีพการทำนาส่วนใหญ่ และต้องลำบากบรรทุกข้าวเพื่อไปแลกเปลี่ยนอาหารหรือไปขายไกลถึงที่อำเภอบางมูลนาก บ้างก็ใช้เรือ บ้างก็ใช้เกวียน พร้อมทั้งมีหวัคติดทางการค้า จึงได้เปิดกิจการโรงสีข้าว (ปี พ.ศ. 2504) เพื่อให้ชาวบ้านมีตลาดค้าข้าวในชุมชน

3. วิถีการดำรงชีวิต และสภาพสังคมของชุมชน

วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านชุมชนวังตะกุ่ม มีการดำเนินชีวิตไปพร้อมกับการทำเกษตรกรรมถือว่าเป็นอาชีพส่วนใหญ่ของชุมชนนี้ ชาวบ้านอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างเรียบง่าย

บ้านวังตะกุ่มมีพื้นที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้สามารถปลูกพืชหมุนเวียนได้ตลอดทั้งปี ดินเข้าขึ้นมาชาวบ้านก็จะแบกจอบแบกเสียมไปไร่ไปสวนไปนา กัน ไม่มีใคร

ว่างงาน เมื่อถึงฤดูเพาะปลูก ไม่ว่าจะเป็นช่วงการหว่านข้าว ดำนา หรือแม้ช่วงการเก็บเกี่ยวชาวบ้านก็จะช่วยกันลงแขก โดยเจ้าของนาจะไปบอกตามบ้านให้มาช่วยกันในวันนั้น เจ้าของนาจะทำอาหารหวานคาวเลี้ยงเพื่อนบ้านญาติพี่น้องที่มาช่วยลงแขกกัน (มงคล ฐปพรหม, สัมภาษณ์)

พอใกล้ถึงฤดูทำนา ฟ้าฝนจะตกต้องตามฤดูกาลพวกเราจะวางแผนทำนากัน จากนั้นการทำนาก็คือชีวิตของชาวบ้านทุกคน ชาวบ้านส่วนใหญ่จะตื่นนอนแต่เช้า พอฟ้าสว่างพวกผู้ชายก็แบกจอบ แบกคราด จูงควายไปไถนากัน ผู้หญิงก็จะทำกับข้าวเอามากินกันแล้ว ช่วยกันทำงาน จนกระทั่งเย็นก็จะเก็บผักปลาจากนากลับมาทำกับข้าวมากินที่บ้าน บางทีซ่อมแซมเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนาอย่างจอบ คราด คันไถและบางบ้านก็ทำเครื่องจักสานเอาไว้ใช้ในครัวเรือน ชีวิตของทุกคนมีความสุข ไม่ต้องกังวลในเรื่องอะไร (สมคิด บัวมัน, สัมภาษณ์)

จะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตของชาวบ้านจะเชื่อมโยงกับการประกอบอาชีพ ซึ่งต้องอาศัยพึ่งพาธรรมชาติเป็นสำคัญ และถือได้ว่าเกษตรกรรมเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิต

ในช่วงแรกของชุมชนนี้ความผูกพัน ความเคารพ การช่วยเหลือเกื้อกูลของคนในชุมชน ระบบความสัมพันธ์ของคนจะมีความแน่นแฟ้นมาก ให้ความรักกันเหมือนญาติพี่น้อง เด็ก ๆ ก็ให้ความเคารพผู้ใหญ่ที่เคยไปทำงานช่วยที่บ้านของตน ผู้ใหญ่ก็สามารถตักเตือนเด็กที่ทำผิดได้โดยไม่เลือกว่าจะเป็นลูกหลานหรือไม่ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันมากขึ้น เพราะต่างก็ต้องเรียนรู้และยอมรับระหว่างกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้านงานประเพณีของชุมชน และการประกอบอาชีพต่าง ๆ เสมอ เมื่อนานวันก็ทำให้กลายเป็นคนวังตะกูดอย่างสนิทใจ บำบุญส่งเล่าให้ฟังถึงเรื่องความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในการทำกิจกรรมร่วมกัน ว่า

ในสมัยก่อนชาวบ้านจะร่วมกันทำกิจกรรมภายในชุมชนอย่างพร้อมเพรียงกัน คนละไม้คนละมือ ใครมีพริก ใครมีมะพร้าว ใครมีแรงก็ไปช่วยกัน ไม่ว่าจะเป็นงานบุญหรืองานศพ (บุญส่ง สุขขำ, สัมภาษณ์)

หมู่บ้านของเรามีงานประเพณีสนุก ๆ อย่างงานทอดกฐิน สมัยก่อนการทอดกฐินของคนวังตะกูดมีความคึกคักมาก พวกเราจะเริ่มตั้งองค์กฐินที่บ้านเจ้าภาพก่อนจะรำจะกินกันแล้วพอถึงวันทอดกฐินเราก็จะเอาองค์กฐินลงเรือล่องไปตามคลองบุษบง พอผ่านบ้านใครเขาก็จะพายเรือมาร่วมกันขนของมาทำบุญ บางเรื่องก็จะเป็นนางรำร้องเล่นกันไปตลอดคั้งน้ำทั้งเรือเล็กเรือใหญ่แห่ผ่านไปผ่านมาจะเลี้ยวเข้าวัดไหนก็ได้ (สวัด สุขแซว, สัมภาษณ์)

จากการเล่าขานของคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน ทำให้เราเห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่อยู่กันอย่างเรียบง่ายทุกกิจกรรมสามารถทำร่วมกันสนุกสนาน โดยให้ความสำคัญกับทุกสิ่งที่อยู่รอบข้าง เช่น คน ธรรมชาติ หรือกิจกรรมที่แสดงออกทางวัฒนธรรมของชุมชน จึงทำให้เกิดความรัก การช่วยเหลือกันซึ่งกันและกัน ความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การดำรงชีพของชาวบ้านก็จะพึ่งพาอาศัยธรรมชาติของชุมชนโดยรอบ มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติผนวกกับภูมิปัญญาที่เกิดจากการเรียนรู้ถ่ายทอดความรู้สืบทอดกันจากรุ่นสู่รุ่น

4. ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ

วิถีชีวิตของชาวบ้านที่สะท้อนให้เห็นจากการประกอบอาชีพแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นได้จากความสัมพันธ์กับวัด ศาลเจ้า ซึ่งถือว่าเป็นสถาบันที่มีความใกล้ชิด และเป็นเครื่องหล่อหลอมจิตใจให้มีความเหนียวแน่น ด้วยประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ชาวบ้านได้ร่วมกันปฏิบัติสืบทอดเนื่องเป็นเวลานาน ถือว่าเป็นส่วนหนึ่ง que แสดงถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านวังตะกั่วอย่างชัดเจนอีกทางหนึ่งเช่นกัน

วัดวังตะกั่ว เป็นวัดที่เกิดและอยู่คู่กับชุมชนวังตะกั่วมาช้านาน ประมาณ 100 กว่าปี ซึ่งถือว่าเป็นศูนย์กลางของชุมชนอย่างแท้จริง ถือเป็นสถาบันหนึ่งทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีของชุมชน กิจกรรมของหมู่บ้านไม่ว่าจะเป็นงานประเพณีหรืองานทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ก็จะจัดร่วมกันที่วัด และเมื่อมีกิจกรรมงานบุญชาวบ้านทุกคนก็ร่วมมือร่วมใจกันนำอาหารมาถวายพระสงฆ์ และก็จะรับประทานอาหารร่วมกันที่วัดด้วย

พอรู้ว่าเป็นวันพระวันนี้เป็นวันพระทุกบ้านก็จะเตรียมทำหาอาหารหวานคาว ดอกไม้ ธูปเทียน เพื่อไปทำบุญกัน วันพระจะเป็นวันที่ชาวบ้านมาร่วมตัวได้มากที่สุด ถือว่าเป็นวันหยุดอีกหนึ่งวันของชาวบ้าน (เถาต วรณมงคล, สัมภาษณ์)

เราได้มาทำบุญร่วมกัน แล้วได้กินข้าวร่วมกันที่วัดจริง ๆ แล้วมันไม่ใช่แค่นั้นนะ แต่เป็นการพูดคุยเพื่อปรึกษาหารือปัญหาที่เกิดขึ้น และช่วยกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่นอกจากจะทำบุญที่วัดเพื่อสร้างบุญสร้างกุศลให้กับตนเอง และครอบครัวแล้ว ยังถือว่าการทำบุญเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต เพื่ออยู่อย่างสงบสุขพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเกิดปัญหาหรือเหตุการณ์ร้าย ๆ ก็สามารถแก้ไขได้ และยังเป็นวันสำคัญใหญ่ ๆ อย่างวันเข้าพรรษาหรือวันสงกรานต์นั้น ก็มีการเตรียมงานกัน จะว่าไปก็เหมือนการพูดคุยเหมือนการประชุมสมัยนี้แต่มันไม่เป็นทางการ พระจะมาร่วมพูดคุยด้วย... (เถาต วรณมงคล, สัมภาษณ์)

ชุมชนกับวัดมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้น เพราะศีลธรรม ความเชื่อ ความศรัทธา ทำให้เกิดการพึ่งพาอาศัยกัน ทำให้เกิดความสามัคคีเป็นเสมือนหลักประกันด้านการดำรงชีวิตและ

ความเป็นอยู่ของชุมชน วัดมีบทบาทเป็นศูนย์กลางกิจกรรมของชุมชน ทำให้พุทธศาสนาเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของชุมชน ชุมชนวังตะกุ่มเป็นชุมชนที่มีพระอริยสงฆ์จำพรรษาอยู่เป็นเวลานาน ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามของหลวงพ่อเขียน ธรรมฤทธิโต บำเพ็ญตนเองในพระพุทธานุภาพอย่างเคร่งครัดจนเป็นที่เลื่องลือถึงอภินิหารของหลวงพ่อเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านวังตะกุ่ม และทั่วไปจำนวนมาก ซึ่งชาวบ้านปฏิบัติตนของหลวงพ่อในการดำเนินชีวิตด้วยลูกเป็ยัก กล่าวถึงความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อ

...ที่ไหนมีพระอรหันต์อยู่ที่นี่ก็จะมีแต่ความสุขไม่ว่าท่านจะมีชีวิตอยู่หรือไปก็ตาม ด้วยบารมีของท่านก็ยังช่วยคุ้มครองชาวบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุขตลอดมา เจริญของหลวงพ่อเขียนไม่จำเป็นต้องปลุกเสกหรือเพียงแค่นึกถึงท่านก็ไปจุดติให้เห็นถึงอภินิหารแล้ว เป็นพระที่สามารถทำอภินิหารได้ เช่น สามารถย่นระยะทางได้ เหาะเหินเดินอากาศได้ เข้าใจภาษาสัตว์ เพราะความสมบูรณ์ที่เป็นพระอภิญญาใหญ่ ที่หลวงพ่อได้สั่งสมคุณงามความดีมาตลอด.. (สมคิด บัวมัน, สัมภาษณ์)

หลวงพ่อเขียน ธรรมฤทธิโต ได้จำพรรษาอยู่ที่วัดวังตะกุ่มในฐานะเจ้าอาวาสในสมัยนั้น คือ ซึ่งถือว่าเป็นพระที่ชาวบ้านต่างก็ให้ความนับถือเลื่อมใสและศรัทธา เพราะท่านเป็นพระสงฆ์ที่ยึดหลักศีลธรรมอย่างเคร่งครัด และเป็นพระอริยสงฆ์ที่มีวาจาศักดิ์สิทธิ์ ไม่โกหก ถ้าพูดให้ใครเป็นอย่างไรก็จะเป็นอย่างนั้น แต่ก็ใช้กับคนที่ไม่ดีเท่านั้น และด้วยความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อเขียน ธรรมฤทธิโต ชาวบ้านจึงได้เชื่อและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของหลวงพ่อ จนกลายเป็นจารีตและธรรมเนียมปฏิบัติของคนในชุมชน จึงทำให้ไม่เกิดปัญหาขึ้นภายในชุมชน และหลวงพ่อก็ยังเป็นนักพัฒนาที่เป็นผู้ริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ให้กับชุมชนอยู่เสมอ เช่น การร่วมกันสร้างศาลาโดยแรงทรัพย์ แรงกายของชาวบ้านในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง จึงทำให้ชาวบ้านหวงแหนสิ่งที่พวกเราร่วมมือร่วมใจกันสร้าง

วัดวังตะกุ่มยังทำหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้ให้แก่ผู้คนในชุมชนอีกด้วย กล่าวคือสถานศึกษาหรือโรงเรียนแห่งแรกของชุมชนวังตะกุ่มเกิดขึ้นมาได้ก็ด้วยความคิดของท่านหลวงพ่อเขียน ธรรมฤทธิโต ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดวังตะกุ่มในขณะนั้น ที่จะให้ผู้คนในชุมชนซึ่งถือเป็นลูกหลานของท่านได้มีความรู้เพื่อทำประโยชน์แก่ชุมชน ซึ่งถือว่าการพัฒนามนุษย์ให้มีความสมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างเป็นสุข มีความรู้ความสามารถในการจัดการกับปัญหา และเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อมในชุมชน จึงปรึกษารื้อถอนกับผู้นำของชุมชนรวมถึงชาวบ้านที่พร้อมใจกันสนับสนุนการศึกษา และได้ส่งบุตรหลานของตนเข้ามาเรียนโดยใช้ศาลาการเปรียญของวัด เป็นสถานศึกษาแห่งแรกของชุมชนวังตะกุ่ม”

นอกจากชุมชนวังตะกุ่มยังมีศาลเจ้าพ่อวังตะกุ่ม ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านเชื้อสายจีน (ปัจจุบัน) ประดิษฐานอยู่กลางชุมชน ชาวบ้านจะไปผลัดเปลี่ยนนำอาหารคาวหวานไปไหว้สักการะ เพื่อให้เจ้าพ่อวังตะกุ่มช่วยให้ค้าขายร่ำรวย อาชีพมั่นคง ลูกหลานอยู่ดีมีสุข และขอในเรื่องต่าง ๆ ตามที่ชาวบ้านต้องการ ชาวบ้านยังจัดงานไหว้เจ้าพ่อวังตะกุ่มในช่วงตรุษจีนผ่านไป 27 วัน ขึ้นทุกปี เพื่อเป็นการแสดงออกถึงการขอบคุณและการเคารพบูชากับผู้มีพระคุณต่อตนเอง ครอบครัวและชุมชน เวลาจัดงานไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านเชื้อสายจีนหรือชาวบ้านเชื้อสายไทย ก็เข้าร่วมกันจัดงาน และแสดงความเคารพ เพราะถือว่าเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านเหมือนกัน

เมื่อใกล้ถึงวันงานทุกคนจะพร้อมใจกันมาช่วยกันเตรียมงาน เตรียมสถานที่ทำความสะอาดบ้านช่องเตรียมรับเจ้า พ่อถึงวันงานทุกคนก็จะตื่นแต่เช้ามาร่วมกันแห่เจ้าไปรอบ ๆ หมู่บ้าน ช่วยกันหามเกี้ยวเพราะเชื่อว่าเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต สนุกสนานกันไม่แบ่งว่าคนไทยหรือคนจีน (วิเชียร บุญศิริ, สัมภาษณ์)

...เมื่อประมาณ 23 ที่ก่อนผมยังเป็นครูสอนอยู่ที่โรงเรียนอนุบาลบางมูลนาก ซึ่งตอนนั้นผมแต่งงานได้ 5 ปีแล้ว ผมมีลูกสาว 1 คน ซึ่งตอนนั้นผมอยากได้ลูกชาย แต่ไม่มีโอกาส เนื่องจากภรรยาผมสุขภาพไม่แข็งแรงไม่สามารถที่จะมีลูกได้อีก คิดว่าคงไม่มีโอกาสอีกแล้ว แต่ในปี 2537 ผมมีโอกาสนในการดูแลการจัดการงานไหว้เจ้าพ่อวังตะกุ่ม และมีโอกาสได้หามเกี้ยวเจ้าพ่อ ซึ่งเป็นความเชื่อที่ว่าถ้าใครไปหามเกี้ยวจะขอลูกชาย ซึ่งผมอธิษฐานขอลูกชายกับเจ้าพ่อต่อมาไม่นานภรรยาผมตั้งท้องลูกชายสมดังตั้งใจ... (สุข สุขแซว, สัมภาษณ์)

ซึ่งจะเห็นว่า ระบบความสัมพันธ์ของชาวบ้านที่ดี ที่เกิดจากคนกับคน คนกับสถาบันในภายในชุมชน สร้างระบบคิดและวิถีการปฏิบัติที่เหมาะสม และสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตนั้น เช่น วัด และศาลเจ้าหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่แฝงด้วยปรัชญาในการดำเนินชีวิต ตลอดจนสามารถที่จะจัดสภาพแวดล้อมกิจกรรมต่าง ๆ ที่ส่งเสริมการพัฒนาชุมชนให้ครอบคลุมทุกด้านนั้น ย่อมทำให้ผู้คนมีโอกาสเข้ามาทำกิจกรรมของวัดในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น การพักผ่อน ฟังธรรม แสวงหาความรู้ ร่วมกิจกรรมสำคัญต่าง ๆ ของชาวบ้าน ชุมชนก็就会有ความสงบสุข เพราะชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่มีแนวทางและหลักการที่เหมาะสมในการดำเนินชีวิตร่วมกัน

5. สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของชุมชน

ตามประวัติความเป็นมา จะเห็นได้ว่าสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของชุมชนวังตะกุ่ม มีความอุดมสมบูรณ์อย่างมากไม่ว่าจะเป็นลำคลอง ป่า และพื้นดินก็เป็นแหล่งผลิตอาหาร

ธรรมชาติให้กับชุมชนได้อย่างพอเพียง สัตว์น้ำ กุ้ง หอย ปู รวมทั้งพืชผักต่าง ๆ ที่มีตามธรรมชาติ เหล่านี้ถือเป็นเสมือนซูเปอร์มาร์เก็ตทางธรรมชาติของชุมชนโดยไม่ต้องพึ่งพาภายนอก

...ตาก็อาศัยหาอาหารมาทำกับข้าวจากดินแถวนี้ ทั้งเห็ด หน่อไม้และผักต่าง ๆ บางทีตาได้มามากก็แบ่งกันไปกิน เพราะบางครั้งเขาก็มาแบ่งตาเหมือนกัน ตอนนั้น ความอุดมสมบูรณ์เรื่องอาหารไม่ต้องห่วง” (ถาด มงคลสุวรรณ, สัมภาษณ์)
สมัยนั้นเด็ก ๆ มีท้องนา ภูเขาเป็นทั้งเพื่อน ที่หาอาหารในเวลาที่ยาว และที่เที่ยว เล่นอยากกินกล้วยก็ได้กินมีทุกบ้าน อยากกินหน่อไม้ก็เอาในป่าได้ ไปเที่ยวยิงนก ตกปลากันตามประสาเด็ก ๆ ชุดหาเหี่ยว (ไส้เดือน) กันตามคันนาชุดไม้ก็ตีก็ได้ พอที่จะเอาไปตกแล้ว เบ็ดก็ทำกันเองง่าย ๆ ได้ทั้งอาหารมาฝากแม่และยังสนุกกับเพื่อน ๆ ด้วย (ถาด วรรณมงคล, สัมภาษณ์)

จากข้อเท็จจริงข้างต้น ทำให้เราเห็นว่าชุมชนวังตะกวนในอดีตมีสภาพแวดล้อมที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทุกชีวิตที่อาศัยอยู่ในชุมชนล้วนแล้วต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันระหว่างคนพึ่งพาธรรมชาติความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติทำให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกันได้มีความสุขไม่ต้องมีการแก่งแย่งแข่งขันกันทุกคนอยู่กันอย่างเกื้อกูลกัน

ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ สามารถพิจารณาได้จากการพื้นที่บริเวณนี้ไม่เคยมีผู้คนเข้ามาใช้ประโยชน์มาก่อนทำให้ต้นไม้ใหญ่ขึ้นอยู่มากด้วย เช่น ต้นสะแก ต้นตะกวน ต้นไผ่ ไม้สัก ไม้มะค่า ไม้มะตูม เป็นต้น

“ถ้าใครจะสร้างบ้านใหม่ก็เข้าป่าหาไม้ต้นใหญ่ ๆ ไม่ใช่เรื่องยากเลย เอามาไม่ก็ต้นก็ปลูกบ้านได้หลังใหญ่โต” (ยายจุ คำสิงห์, สัมภาษณ์)

เนื่องจากในอดีตชุมชนมีต้นไม้ขึ้นหนาแน่นปกคลุมพื้นที่โดยรอบ และถือว่าเป็นแหล่ง กำเนิดอีกหลายอย่างตามมาไม่ว่าจะเป็นน้ำ สัตว์ พืชผัก รวมทั้งสมุนไพร ซึ่งทุกอย่างนั้นล้วนมีประโยชน์มากต่อคนและธรรมชาติ จึงทำให้ชาวบ้านชุมชนวังตะกวนในอดีตคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมที่จะเกิดขึ้นในชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม คือ การใช้ประโยชน์ในการก่อสร้างที่อยู่อาศัย การนำเอาไม้สะแกมาสร้างอาคารโรงเรียนและศาลาวัดวังตะกวน รวมทั้งสาธารณูปโภคต่าง ๆ ภายในชุมชน เช่น สะพานข้ามคลองบุษบง เป็นต้น

“...ศาลาวัดที่หนูไปทำบุญวันพระนั้นก็สร้างมาจากไม้สะแก และไม้สักที่มีอยู่ในป่าของชุมชน สร้างได้ประมาณ 60 กว่าปีแล้ว สะพานข้ามคลองวังตะกวนน้ำศาลเจ้าพ่อวังตะกวนเหมือนกัน...” (ประโลม ชื่นจันทร์, สัมภาษณ์)

ส่วนความอุดมสมบูรณ์ของน้ำ/แหล่งน้ำของหมู่บ้าน ต้องถือว่าอุดมสมบูรณ์มากเช่นเดียวกัน (พระครูโสภณ รัตนโชติ, สัมภาษณ์) เนื่องจากสภาพแวดล้อมที่มีต้นไม้ขึ้นปกคลุม

พื้นที่ส่วนใหญ่ในอดีต จึงทำให้เมื่อก่อนชุมชนบ้านวังตะกุ่มมีแหล่งน้ำซับหลายที่ด้วยกัน เมื่อน้ำซับหลายไหลมารวมกันลงสู่คลองบุษบงเป็นจำนวนมาก และไม่เคยแห้งถึงจะเป็นช่วงฤดูแล้งก็ตาม คลองบุษบงมีความกว้างและลึกมาก จนเรือขนาดใหญ่สามารถที่จะบรรทุกสิ่งๆที่มาจากจังหวัดเพชรบูรณ์ผ่านชุมชนวังตะกุ่มเพื่อไปอำเภอบางมูลนากเป็นจำนวนมาก เฉพาะนั้น คลองบุษบงจึงเป็นแหล่งน้ำที่มีความสำคัญอย่างมากของชุมชน ชาวบ้านใช้ประโยชน์ทางการเกษตรและบริโภคตลอดปี แต่ชาวบ้านที่มีพื้นที่เกษตรอยู่ใกล้คลองบุษบง จะใช้น้ำฝนในการทำนาได้อย่างพอเพียง นอกจากนี้ ชาวบ้านยังมีการจัดการระบบส่งน้ำเพื่อกระจายใช้กันอย่างทั่วถึงภายในชุมชน คือการสร้างเหมือง¹ และอาศัยเหมืองของเพื่อนบ้านเป็นทางผ่านของน้ำ

นอกจากชุมชนจะมีคลองบุษบงเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญแล้ว ภายในชุมชนยังมีหนองอีก 3 แห่ง ที่ช่วยเหลือเลี้ยงคนในชุมชน คือ หนองตะโก หนองตาชม หนองกระทุ่ม กระจายอยู่รอบพื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้านชุมชนบ้านวังตะกุ่ม และเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้านอีกด้วยด้วยปลาน้ำจืด เล้าให้ฟังถึงความอุดมสมบูรณ์ทางด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนวังตะกุ่มได้อย่างชัดเจน

เมื่อตอนเด็กๆ คลองบุษบงมีน้ำเยอะและเชี่ยวมาก ชาวบ้านจะพายเรือมาค้าขายกันในบริเวณนี้เพราะเป็นวังน้ำลึก พอช่วงที่น้ำลดป่า (แพนลง) จะวางยอยกที่หนึ่งได้ปลาตะเพียนตัวใหญ่กว่าฝ่ามือ ถ้ายังเป็นน้ำที่มาเหมือนยังดี เอาแหไปทอดโคมนึงยกแทบไม่ไหว ปลามันเยอะ และเป็นที่เลื่องลือว่าชุมชนวังตะกุ่มมีปลาชุกชุม เพราะเวลาน้ำที่อื่นแห้งปลาจะมารวมที่วัง ชาวบ้านจะไม่จับปลาในฤดูว่าไข่เพื่อให้มันเจริญเติบโต (พจน์ สุขขำ, สัมภาษณ์)

และทรัพยากรดิน ถือว่ามีความอุดมสมบูรณ์อย่างมากเช่นเดียวกัน พื้นที่ส่วนใหญ่ของชุมชนวังตะกุ่มเป็นที่ราบลุ่ม ในช่วงแรกของการตั้งถิ่นฐานชาวบ้านเล็งเห็นถึงความอุดมสมบูรณ์เพราะเป็นดินใหม่มีแร่ธาตุ สารอาหารสมบูรณ์เหมาะสมกับการเพาะปลูกและเป็นแหล่งสร้างอาหาร เครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ของชุมชน ด้านการจับจองพื้นที่ทำกินต่อครอบครัวไม่มากนัก ส่วนใหญ่ก็ยังเป็นพื้นที่สาธารณะที่ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ร่วมกัน

¹เหมือง หมายถึง คลองส่งน้ำขนาดเล็ก เอาไว้ดึงน้ำไปนาในพื้นที่ ๆ อยู่ใกล้คลองที่ชาวบ้านมาร่วมกันขุดไปที่แปลงนาของตนเอง โดยชาวบ้านจะมาช่วยกันขุดในลักษณะเอาแรงกัน ซึ่งจะมีลักษณะที่มาถาวรนัก ดังนั้นจึงจะต้องมีการขุดลอกกันทุกปี บางครั้งถ้าฝนตกหนัก เหมืองอาจจะขาดได้ก็ต้องมีการดูแล ซ่อมแซม เพื่อป้องกันน้ำไหลเข้านา ซึ่งถือว่าเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านพร้อมใจกันทำเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม.

เมื่อก่อนตอนที่ทำนาแรก ๆ ต้องมาถางป่าสะแกกัน 2 ครัวเรือน ก็ไม่ต้องรีบเร่งอะไร เอาตามแรงที่เรามี ตากก็ถางไปปลูกข้าวไป ตอนนั้นดินมันดีแค่เอาไม้จิ้มไม้ลิกก็พอ ปลูกข้าวได้แล้ว ในป่าก็จะมีจอมปลวก ไล่เดือนเยอะมาก (ถาด มงคลสุวรรณ, สัมภาษณ์)

จากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติทั้งทรัพยากรป่าไม้ แหล่งน้ำ และ พื้นดินจึงเป็นเสมือนซูเปอร์มาร์เก็ตของชาวบ้านที่จะเลือกหาอาหาร ยาสมุนไพร เป็นสถานที่ ท่องเที่ยว และโรงเรียนธรรมชาติให้กับชาวบ้านในชุมชน ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต อยู่อย่างพอเพียงพึ่งตนเองได้ และยังปัจจัยสำคัญในการทำเกษตรกรรม เช่น น้ำ ซึ่งถือว่าชุมชน สามารถบริหารจัดการให้เกิดประโยชน์ได้มากที่สุด เนื่องจากพื้นที่เกือบทั้งหมดของชุมชนวังตะกั่ว แห่งนี้เป็นพื้นที่ทางการเกษตร นอกจากน้ำที่ใช้เกษตรกรรมจะเป็นน้ำฝนแล้ว ชาวบ้านยังใช้น้ำจาก คลองบุษบงด้วย ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านและพื้นที่เกษตรทางทิศตะวันออก จะต้องทำเหมืองจากคลองบุษบงเข้าสู่พื้นที่ทำกิน อาศัยผ่านพื้นที่ทำนาของชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้าน จะมาช่วยกันขุดถือว่าเป็นกิจกรรมที่สร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

แสดงให้เห็นว่า จากความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ เป็นเสมือนสะพานที่เชื่อม ประสานความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับธรรมชาติ ทำให้เกิดความเอื้อเฟื้อ แบ่งปัน ช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน ด้วยวิถีชีวิตที่สอดคล้องและเป็นมิตรต่อธรรมชาติช่วยสร้างให้เกิดความสมดุล

6. สภาพเศรษฐกิจของชุมชน

ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาทุกครอบครัวจะเลี้ยงสัตว์อย่างวัวและ ควายเพื่อเป็นผู้ช่วยในการทำนา อาชีพรองคืออาชีพค้าขาย เนื่องจากสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวย มีความเหมาะสมกับการเกษตรกรรม เป็นการทำนาเพื่อการยังชีพ เพื่อการเก็บไว้บริโภคตลอดทั้งปี ไม่ได้มุ่งหวังถึงผลกำไรจากการค้าขาย เป็นระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง

ด้วยความสมบูรณ์ของดิน น้ำ ทุกครอบครัวทำนา ปลูกผักเอาไว้กิน และเลี้ยงวัว ควายเอาไว้เป็นเครื่องทุ่นแรงตอนทำนาหรือใช้เวลาหนึ่งของบ้างบางที่ แต่ชาวบ้าน ก็ไม่เคยลืมบุญคุณของวัวควาย (สวัด สุขแซว, สัมภาษณ์)

พอเกี่ยวข้าวเสร็จเราก็จะเก็บข้าวเอาไว้กินทั้งปี ไม่ต้องซื้อหาแต่ถ้าจำเป็นต้องการ ใช้เงินก็จะเอาข้าวไปขายที่โรงสี (ถาด วรรณมงคล, สัมภาษณ์)

ทุกบ้านจะปลูกพืชผักสวนครัวเอาไว้กินในครอบครัว หรือไม่ก็เก็บหาของป่าตาม ฤดูกาลมากิน ถ้าหาได้มากก็จะแบ่งปันกันไม่ต้องซื้อต้องหา (สุข สุขแซว, สัมภาษณ์)

การปลูกผักกิมฉ่าย การเลี้ยงวัวควาย ถือว่าเป็นการสร้างความกินดีอยู่ดีให้เกิดกับครอบครัวอีกทางหนึ่ง พืชผักที่ปลูกเติบโตตามธรรมชาติ ใช้น้ำปุ๋ยคอกและดูแลรักษาใกล้ชิด ทำให้ปราศจากแมลงและสารพิษ ชาวบ้านบางครอบครัวมีหนองหรือเหมืองน้ำอยู่ใกล้ที่นา เมื่อชาวบ้านมีอาหารการกินอุดมสมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านกินดีอยู่ดีทุกครอบครัว ทุกอย่างที่เป็นประโยชน์ไม่ต้องซื้อ จะซื้อเฉพาะสิ่งของที่จำเป็นไม่มีในธรรมชาติหรือชุมชนเท่านั้น ทำให้เห็นสภาพเศรษฐกิจในอดีตของชุมชนวังตะกุ่มมีความมั่งคั่งในระดับหนึ่งของสังคมชนบท

อาชีพรองคืออาชีพค้าขาย ตามคำบอกเล่าของชาวบ้านถึงสภาพด้านเศรษฐกิจของชุมชนวังตะกุ่มเป็นชุมชนที่มีเส้นทางในการคมนาคมที่สะดวกมากที่สุดในขณะนั้น กล่าวคือภายในชุมชนมีคลองบุษบงซึ่งเป็นเส้นทางเดินเรือสินค้าข้าวและเครื่องอุปโภคบริโภค รวมทั้งยังเป็นเส้นทางในการจราจรของคนในชุมชนและบริเวณใกล้เคียง ด้วยคลองบุษบงเป็นวังน้ำลึกจึงเป็นที่พักจอดเรือที่บรรทุกข้าวและสินค้าต่าง ๆ ระหว่างที่จะเดินทางไปขายที่อำเภอบางมูลนาก จึงทำให้ชุมชนวังตะกุ่มเป็นตลาดสำหรับแลกเปลี่ยนสินค้า ชาวบ้านชุมชนวังตะกุ่มและชุมชนใกล้เคียงมาซื้อขายจับจ่ายสินค้ากันมาก

ด้วยความเจริญในสมัยนั้นยังไม่ได้หมดแต่เพียงเท่านี้ ที่สามารถสะท้อนถึงความเจริญทางด้านเศรษฐกิจให้เห็นถึงปัจจุบัน คือ มีโรงพยาบาลนทร์ (วิกหนังกกลางแปลง) ถึง 2 โรง มีร้านค้าทองซึ่งเป็นของคนจีนที่ขยายร้านมาจากอำเภอบางมูลนาก โรงแรม โรงฝิ่นและร้านค้ามากมาย จึงทำให้ชาวบ้านที่อยู่ติดคลองบุษบงประกอบอาชีพค้าขายเป็นส่วนใหญ่

ชาวบ้านมีการออมทรัพย์ออมสินไว้ในวัวควายหรือสัตว์เลี้ยงอื่น ๆ เช่น หมู เป็ด ไก่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัวควายถือเป็นออมสินที่สำคัญยิ่งของครอบครัว สิ่งเหล่านี้ให้ดอกผลแก่ครอบครัว โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน เพราะสิ่งเหล่านี้ไม่เสื่อมราคา นอกจากได้ดอกผลที่เป็นแรงงานแล้ว ยังได้ค่าตัวเพิ่มขึ้นตามเวลาที่ผ่านไป เช่น ถ้าเป็นตัวเมียจะออกลูกเป็นดอกผลให้ครอบครัวเป็นทวีคูณ เมื่อครอบครัวเดือดร้อนหรือจำเป็นต้องใช้เงินทองก็สามารถขายวัวควายที่มีอยู่ได้ เช่น สร้างบ้าน ลูกแต่งงาน ส่งเงินให้ลูกศึกษาเล่าเรียน เจ็บไข้ไม่สบาย เกิดอุบัติเหตุต้องการที่ดิน ต้องการจัดงานบวชลูก และในอดีตครอบครัวใดมีควายฝูงมากได้ชื่อว่าเป็นผู้มั่งคั่งมีคนนับหน้าถือตา มีบารมี เจ้าของควายฝูงมากจะให้คนอื่น ๆ เอาควายตัวเมียไปเลี้ยงไว้ใช้แรงงานออกลูกมาแบ่งปันกัน

ระบบเศรษฐกิจของชุมชนเป็นระบบเศรษฐกิจแบบองค์รวมเพื่อการยังชีพมีความมั่นคงด้วยการออมสิน ไม่มองเพียงตัวเลขหรือระบบมูลค่า แต่กลับให้ความสำคัญด้านสังคมวัฒนธรรม และความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่ดี ด้วยระบบคุณค่าของคน สัตว์เลี้ยง ธรรมชาติอย่าง

เกลือกล มีการช่วยเหลือ แลกเปลี่ยน แบ่งปันกัน กับสิ่งที่หาได้จากธรรมชาติหรือทรัพยากรต่าง ๆ ของชุมชนชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้ด้านปัจจัยสี่ และปัจจัยอื่น ๆ ได้อย่างชัดเจน

7. การทำเกษตรกรรมแบบพื้นบ้านเพื่อการพึ่งตนเอง

ชุมชนวังตะกวนในอดีตมีระบบคิด และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตที่เชื่อมโยงระบบธรรมชาติ และพยายามดัดแปลงระบบวิธีการทำการเกษตรของตนให้สอดคล้องกลมกลืนกับกฎ และเงื่อนไขของธรรมชาติ โดยเกษตรกรต้องเรียนรู้สภาพดิน ฟ้า อากาศ เพื่อเลือกเวลาการเพาะปลูกที่เหมาะสม ซึ่งถือเป็นความรู้พื้นฐานการปลูกข้าว ต้องเข้าใจลักษณะเด่น-ด้อยของพันธุ์ข้าว เลือกสรรเมล็ดพันธุ์ที่มีความต้านทานต่อโรคและแมลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรต้องมีทักษะความสามารถส่วนตัวในการจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ และปัจจัยการผลิตที่จำเป็นต้องใช้ในการเกษตรภายใต้เงื่อนไขทางสังคมและสภาพแวดล้อมของชุมชน เช่น รู้จักสมุนไพรที่ป้องกันรักษาโรคภัยที่เกิดกับข้าว ผู้ใหญ่มานะ เล่าให้ฟังถึงวิถีชีวิตการเพาะปลูกของชาวบ้านกับธรรมชาติที่เกื้อกูลระหว่างกัน ว่า

การทำนาตอนแรกพวกเราต้องมีความรู้ความเข้าใจในระบบธรรมชาติ ผลิตตามกฎหมายเงื่อนไขของธรรมชาติ ด้วยการเรียนรู้สภาพดิน ฟ้า อากาศ เพื่อเลือกเวลาการเพาะปลูกให้เหมาะสม การปรับระบบเกษตรให้สอดคล้องกับสภาพของระบบนิเวศน์ จึงถือเป็นสิ่งที่ชาวนาอย่างเราต้องให้ความสนใจที่สุด ชาวบ้านจะต้องเตรียมดินเพื่อรอฝน เตรียมแปลงเพื่อรอกล้า เตรียมยุ่งเพื่อข้าว ซึ่งวิธีการผลิตทำให้ชาวบ้านต้องเรียนรู้และปรับเปลี่ยนตัวเอง (มานะ แสงลพ, สัมภาษณ์)

เมื่อก่อนชาวบ้านจะทำนาปี เพราะความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก รูปแบบการทำนาคือ เป็นการทำนาตามฤดูกาลธรรมชาติ ประมาณเดือน 4 เดือน 5 จะเริ่มเตรียมดินกำจัดวัชพืชโดยการไถตะ พอย่างเข้าเดือน 6 จะไถแปรเพื่อทำให้ดินร่วนซุยพร้อมที่จะหว่านพันธุ์เมล็ดข้าว พอหว่านพันธุ์ข้าวแล้วจึงไถพร้อมกับคราดกลบ จากนั้นเข้าสู่เดือน 7-8 ต้นข้าวจะเริ่มเติบโต พอย่างเข้าหน้าฝนข้าวก็จะชูคอออบน้ำหลากที่มาจากทางเหนือจะตั้งรวงในเดือน 9-10 และรอเก็บเกี่ยวเดือน 1-2 เป็นวัฏจักรหมุนเวียนไปดังนี้ทุกปี ซึ่งในแต่ละช่วงจะมีพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อแสดงถึงความเคารพต่อผู้มีพระคุณ เช่น แม่โพสพ แม่คงคา แม่ธรณี เป็นต้น ซึ่งจะกล่าวถึงในช่วงต่อไป การทำนาของชาวบ้านเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิต เพราะต้องใช้เวลาอย่างเต็มที่ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับระบบต่าง ๆ เช่น ธรรมชาติ พิธีกรรม วิถีชีวิต เป็นต้น

การทำนาไม่ได้เป็นเพียงการประกอบอาชีพเพียงเท่านั้น แต่เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัว เพราะทุกคนต้องช่วยเหลือกันเกื้อหนุนกันเป็นอย่างดี มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีน้ำใจต่อกันเป็นอย่างมาก โดยไม่มีค่าจ้าง

ใด ๆ ซึ่งการช่วยเหลือที่เกิดขึ้น ไม่เกิดแค่เพียงสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น แต่เกิดกับทุกคนในชุมชน ช่วยให้เสร็จ บางที่ฝนตกแต่บ้านอื่นยังหาบข้าวอยู่ก็จะไปช่วยกัน ถือเป็นเรื่องปกติของคนในสมัยนั้น ความมีน้ำใจ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันมิให้เห็นเกือบทุกกิจกรรมของชุมชน (บุญสืบ กลิ่นชาติ, สัมภาษณ์)

ชาวบ้านมีและอาศัยภูมิปัญญาเกี่ยวกับข้าวและการทำนา ในรูปแบบสิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น แม่โพสพ แม่ธรณี และเชื่อในพิธีกรรมเพื่อการเพาะปลูก การบำรุงรักษา เชื่อในเรื่องของกฎแห่งกรรม เชื่อในพลังธรรมชาติ และคุณงามความดีของคนก็มีผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของข้าว ความอุดมสมบูรณ์ของชีวิตและพืชพรรณ เชื่อในพิธีกรรมเพื่อการเก็บเกี่ยว เช่น แม่โพสพเป็นเทพเจ้าแห่งข้าว เป็นต้น ตาสุข เล่าให้ฟังถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของการทำนากับการดำเนินชีวิต ว่า

...ก่อนทำนาทุกปีราวปลายเดือนห้าเข้าเดือนหก พอฝนเริ่มตก ในหลวงจะทำพิธีแรกนาขวัญเพื่อเป็นประกาศว่าตอนนี้ถึงเวลาทำนาแล้ว พวกเราก็จะเริ่มทำพิธีในแปลงนาของตนเองเพื่อบูชาเทวดาที่เกี่ยวกับการทำนา คือ พระภูมินา แม่โพสพ แม่ธรณี โดยขอให้เทวดาเหล่านี้ช่วยดูแลต้นข้าวให้เจริญงอกงามปราศจากศัตรู และพิธีการที่แสดงถึงการเคารพและกตัญญูไม่ลบหลู่ต่อผู้มีพระคุณ คือ ประเพณีทำขวัญแม่โพสพหรือทำขวัญข้าว จะทำตรงกับพิธีที่ตรงที่เคยปักธงเมื่อวันแรกนา จัดเตรียมเครื่องเสวยส้ม 1 ผล กล้วยน้ำว่า 1 ผล ตัดเป็นชิ้น ๆ อ้อยควั่น 1 กระทง จะเอาของทั้งหมดใส่ชะลอมเล็ก ๆ เอาแป้งหอม หวี 1 อันใส่พานเพื่อเป็นการแต่งตัวแม่โพสพ เสร็จแล้วก็จะรับขวัญข้าว ซึ่งก็จะทำอย่างนี้ทุกปีไป เพราะพวกคิดว่าข้าวคือแม่ของเรา ถ้าทำกับแม่สิ่งที่ดีจะตามมา ประเพณีการลงแขกเกี่ยวข้าวเป็นพิธีกรรมที่ทำกันมาตั้งแต่โบราณ เป็นพิธีที่หญิงสาวชายหนุ่มยินดีเข้าร่วม เพราะมีโอกาสมาชุมนุมรื่นเริง หลังการเก็บเกี่ยวจะมีประเพณีเชิญขวัญข้าวเข้าสู่ลานจะเป็นลานดินที่ปรับพื้นเรียบแล้วเอาข้าวขี้ควายสด ๆ ละลายน้ำปนกับเปลือกไม้ทาจนหนา ถึงฝนตกก็ไม่เสียเพราะน้ำจะซึมลงดิน เมื่อชนพ่อนข้าวถึงลานคนแก่ก็จะเป็นผู้เรียงพ่อนข้าวตั้งให้เป็นรูปหมอนขวานเพื่อกันฝน และยังมีพิธีกรรมอีกมาก (สุข สุขแซว, สัมภาษณ์)

จากข้อเท็จจริงข้างต้นทำให้เราเห็นว่าพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการทำนา ทุกพิธีกรรมล้วนมีเหตุผลที่เชื่อมโยงเข้ากับวิถีชีวิตของชาวบ้าน และระบบธรรมชาติที่ชาวบ้านให้ความสำคัญอย่างมาก เพราะเชื่อว่าถ้าทำดีกับธรรมชาติ รักธรรมชาติก็เหมือนรักแม่ของเรา เพราะธรรมชาติเป็นผู้สร้างทุกสิ่งที่อยู่รอบตัวเรา

ในอดีตชาวบ้านมีค่านิยมและวิถีชีวิตที่เรียบง่าย อบอุ่มมีน้ำใจแบบพื้นบ้าน ยกย่องผู้มีคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรม แสดงค่านิยมผ่านกระบวนการทำนา เช่น ความขยันอดทน เตรียมพื้นที่นาได้สะอาด ไถพรวนดินได้เรียบร้อย ใช้วัวควายอย่างสุภาพ เคารพในพิธีกรรม มีค่านิยมในการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านบวกกับความเฉลียวฉลาดของคนในอดีต เช่น ใส่ปุ๋ยคอกเพื่อการบำรุงข้าว ใช้มูลสัตว์คลุกเคล้ากับเมล็ดพันธุ์ข้าวก่อนนำไปหว่านในนาที่เตรียมดินไว้ เพื่อรอฟนเมื่อฝนลงข้าวจะแตกหน่ออกขึ้น ระหว่างรอฟน มด แมลง นก หนูไม่กัดกินเมล็ดข้าว ใช้สมุนไพรกำจัดโรคและแมลงในนาข้าว ชาวบ้านบางคนเอาผ้าขาวขี้วัวขี้ควนเป็นเกลียวแล้วจุดไฟนำไปปักไว้ในนาบริเวณที่เปลี่ยลงสามารถไล่เปลี่ยได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่นเดียวกับหุ่นไล่กาไล่นก ใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน และมีค่านิยมในวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น จัดพิธีกรรมเพื่อการเก็บเกี่ยว นวดข้าวเสร็จ ชาวบ้านจะเชิญขวัญข้าวขึ้นยุ้ง เป็นการสำรวจความเรียบร้อยของไร่นาอีกครั้งก่อนสิ้นฤดูกาลเก็บเกี่ยว เป็นต้น

ชาวบ้านจะใช้เครื่องมือแบบพื้นบ้านเพื่อเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติอย่างเคารพ ไม่บุกรุกทำลายป่าไม้ที่สาธารณะ เครื่องมือเครื่องใช้ส่วนใหญ่ทำใช้กันเองในชุมชนหรือแลกเปลี่ยนระหว่างหมู่บ้านใกล้เคียง เป็นเครื่องมือที่ชาวนาสามารถซ่อมแซมบำรุงได้เองไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นเงินทองมากนัก ทำให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้

รวมทั้งชาวบ้านใช้วัวควายไถนา เพราะส่วนใหญ่หามาใช้ได้จากท้องถิ่น ไม่ต้องซื้อแต่อย่างใด เมื่อเป็นเช่นนี้ข้าวที่ได้จึงไม่ต้องรีบขายเพื่อเอาเงินไปใช้หนี้ จึงเก็บไว้บริโภคได้เต็มที่ในอดีตสามารถปกป้องที่นาของตนเองไว้ให้ลูกหลานในปัจจุบันได้ บางครอบครัวมีหนี้สินบ้างแต่ไม่ถึงกับต้องขายที่นาทั้งหมดมาใช้หนี้ รวมทั้งการบำรุงดินของชาวบ้านก็ไม่ต้องใช้เงินจำนวนมาก เนื่องจากชาวบ้านจะมีปุ๋ยคอกใช้ในไร่นาอย่างเพียงพอ วัวควายที่โตเต็มวัยตัวหนึ่งจะให้ปุ๋ย 2.5 ตันไป ยิ่งชาวบ้านมีควายหลายตัวก็จะได้ปุ๋ยมากขึ้น

นอกจากปุ๋ยคอกช่วยให้ข้าวเจริญเติบโตแล้ว ยังช่วยบำรุงรักษาดินให้มีคุณภาพอีกด้วย หน้าดินที่ใส่ปุ๋ยคอกจะไม่แห้งกระต้างซิดเผือดหรือเหนียวเหนียว แต่จะคงความชุ่มชื้นไว้ไม่ว่าจะแห้งแล้งปานใดก็ตาม หรือจะมีความร่วนซุยในตัวไม่ว่าจะเปียกชื้นเพียงใด นอกจากนี้ปุ๋ยคอกยังสามารถใช้ใส่พืชผักผลไม้อื่น ๆ ได้ด้วย ผลอีกประการหนึ่ง คือ ช่วยให้แผ่นดินแห่งนี้มีความอุดมสมบูรณ์ยืนยาว

นอกจากการใช้ปุ๋ยคอกในการบำรุงดินแล้ว ชาวบ้านยังดูแลบำรุงรักษาข้าวกล้าและพืชพรรณต่าง ๆ ด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านและใช้เวลาดูแลรักษาได้อย่างใกล้ชิด หลังจากปลูกหรือปักดำผ่านไปชาวนาต้องหมั่นไปนาดูแลข้าวกล้าเป็นประจำ ถอนหญ้าในนา ถางหญ้าริม

คันทนา ชักน้ำเข้านา เอาปุ๋ยคอกไปหว่าน หากมีแมลงศัตรูมาเบียดเบียนก็หาวิธีป้องกันกำจัดตามแบบแผนที่นิยมใช้อยู่ในท้องถิ่น ต้องปฏิบัติกับข้าวกล้าเหมือนหนึ่งแม่ของตนเอง

พอมาถึงช่วงหลังการเก็บเกี่ยวชาวบ้านจะใช้วัวควายนวดข้าว ลากเข็น และเป็นพาหนะขับขีไถนา ไม่เป็นภัยต่อชีวิต ไม่เป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อม ไม่เพิ่มต้นทุนในการไถนา ไม่ต้องแบ่งปันผลผลิตให้คนอื่นโดยไม่จำเป็นที่สำคัญคือ กระบวนการนวดข้าว ขนส่งข้าวเป็นกระบวนการสร้างเพื่อน เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ทางประเพณีวัฒนธรรม และเป็นโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้ก้าวขึ้นสู่เวทีความรับผิดชอบสืบทอดมรดกทางสังคมและวัฒนธรรมต่อไป

การทํานา	มี.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.
	หน้าฝน						หน้าหนาว			หน้าแล้ง		
1. เตรียมหมือง ฝาย วัวควาย เครื่องมือปลูก ข้าวนาเมือง	$\longleftrightarrow$											
2. ตกกกล้า เตรียม ดิน ปลูกข้าวนา สวน		$\longleftrightarrow$										
3. ตกกกล้า เตรียม ดิน ปลูกข้าว นา ดอน				$\longleftrightarrow$								
4. ซ่อมข้าว บำรุงรักษา					$\longleftrightarrow$							
5. กำจัดวัชพืช ศัตรูพืช เตรียม เครื่องมือเก็บ เกี่ยว						$\longleftrightarrow$						
6. เติร์ยมยุ่งฉาง เริ่มเก็บเกี่ยว							$\longleftrightarrow$					
7. ขนขึ้นลานนวด ขึ้นยุ่งฉาง								$\longleftrightarrow$				
8. เก็บซังเผาซัง									$\longleftrightarrow$			
9. ตกกกล้านาปรัง										$\longleftrightarrow$		
10. เติร์ยมดินปลูก ข้าวนาปรัง											$\longleftrightarrow$	
11. บำรุงให้น้ำ ปุ๋ย กำจัดแมลง เกี่ยวข้าวนาปรัง												$\longleftrightarrow$

จากตารางปฏิทินการทำงานที่บ้าน ทำให้เราเห็นถึงกระบวนการผลิตที่มีความต่อเนื่องตลอดทั้งปี มีความละเอียดลออ พิถีพิถันกับการทำงานเป็นอย่างมาก มีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตตลอดซึ่งกระบวนการต่าง ๆ ในแต่ละช่วงนั้น สมาชิกในครอบครัวจะมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตลอด ทำให้เกิดระบบความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันทั้งคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสัตว์เลี้ยง

ครอบครัวไหนมีควาย สมาชิกในครอบครัวอย่างน้อยวันละ 1 คนมีงานทำตลอดปี เพราะต้องเลี้ยงควาย ในระหว่างเลี้ยงควายก็นำเอางานสักงานไปทำด้วย ส่วนคนอื่น ๆ ก็ไปหาปลา หาของป่าหรือไปช่วยงานบ้านอื่น หรือช่วยงานที่วัด ฯลฯ แต่งานของชาวบ้านทำแล้วไม่จำเป็นต้องมีค่าตอบแทนทำแล้วได้บุญได้ความภาคภูมิใจ ทำแล้วสบายใจเป็นสิ่งตอบแทนก็เพียงพอแล้ว (บุญสืบ กลิ่นชาติ, สัมภาษณ์)

ด้านสุขภาพของชาวนาทั้งทางร่างกายและทางจิตใจก็มีความสัมพันธ์กัน และมีความสอดคล้องกับการทำงาน เช่น การไถนาด้วยวัวควายเป็นการออกกำลังกายคล้ายกังวล ทั้งนี้เพราะการใช้วัวควายไถนาจะทำเฉพาะในช่วงเวลาที่อากาศไม่ร้อนจัด จะไถช่วงเช้าและ/หรือช่วงบ่ายเท่านั้น และเมื่อรวมเวลาไถนาจะไม่นานเกิน 5 ชั่วโมงต่อวัน หลังจากไถแล้วมีกิจกรรมอื่น ๆ ให้ทำอยู่ในไร่นา สร้างความเพลิดเพลินถึงหน้าเก็บเกี่ยว หน้าปักดำก็เช่นเดียวกัน ชาวบ้านได้อยู่กับธรรมชาติที่บริสุทธิ์ ทุกกิจกรรมดำเนินไปตามจังหวะของฤดูกาลและสิ่งแวดล้อม เพราะการทำงานคือชีวิตไม่ใช่การประกอบอาชีพเพียงอย่างเดียว จึงทำให้สุขภาพร่างกายแข็งแรงดีเพราะมีเวลาพักผ่อนตามฤดูกาลการทำงาน เจ็บไข้ได้ป่วยก็หายไปตามภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีปัญหาใด ๆ มีปราชญ์ชาวบ้าน มีวัด มีหลวงพ่อคอยให้คำแนะนำเป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณ

การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติหรือสิ่งอื่น ๆ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ พืชพรรณ ฯลฯ ก็อยู่บนฐานของความเคารพยกย่องและพอเพียงเช่นเดียวกัน เช่น เมื่อออกป่าหาสัตว์ก็จะออกปากขอเจ้าป่าเจ้าเขาว่าจะขอสัตว์เฉพาะพอกินเท่านั้น ครั้นได้ตามปรารถนาแล้วก็จะรีบกลับ แม้มีสัตว์มาให้ล่าอีกก็จะไม่เอา หรือการจับปลามีหยุดจับวันโกนวันพระ ปลาถูกครอบไม่เอามากิน เป็นต้น ถือว่าเป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานที่ต้องถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ใครล่วงเกินถือว่าเป็นบาปพิเศษที่จะให้ผลทันตาเห็น สิ่งเหล่านี้กลายเป็นเครื่องมือขัดเกลาจิตใจชาวบ้านให้มีความอ่อนโยน มีคุณธรรม รู้จักยับยั้งชั่งใจ รู้จักอดทนรอ ลดความเห็นแก่ตัว ลดมานะทิฐิ มีความสามัคคี ทำให้ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุขได้

การทำเกษตรพื้นบ้านเป็นวิถีการผลิตที่ยั่งยืนไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม รักษาระบบความสมดุลของระบบนิเวศได้เป็นอย่างดี ชาวบ้านสามารถช่วยเหลือตนเองได้อย่างยั่งยืน ด้วย

ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงทำให้ชาวบ้านสามารถแบ่งปันช่วยเหลือเอื้ออาทรกันได้ ถือว่าเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดทุนทางสังคมของชุมชน เป็นระบบความสัมพันธ์ที่อยู่ภายใต้ระบบคิด ค่านิยม บรรทัดฐานเดียวกัน ทำให้เกิดการปฏิบัติที่ดีในทิศทางเดียวกัน ส่งผลชาวบ้านสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข พึ่งพาอาศัยกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เกิดความเข้มแข็งจากภายในชุมชน

8. สรุปพัฒนาการช่วงแรกของชุมชนวังตะก

ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชนมีการย้ายถิ่นฐานมาจากที่อื่น ชาวบ้านที่ย้ายเข้ามาส่วนใหญ่มักเป็นญาติพี่น้องกัน มี 3 ตระกูล ได้แก่ ตระกูลพวงพันธุ์ ตระกูลสุขขำ ตระกูลขุนอินทร์ เพื่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรมพื้นบ้าน เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรดินและน้ำ ชาวบ้านมีความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยมแบบเดียวกัน และด้วยความเป็นพี่เป็นน้องทำให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไว้วางใจกัน แบ่งปันกันอาหารหรือสิ่งของที่ได้จากธรรมชาติ จึงถือว่าเป็นทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นพร้อมกับชุมชนวังตะก

ชาวบ้านวังตะกมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายอยู่กันอย่างพี่น้อง มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น การสร้างบ้านเรือน เป็นต้น นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีความสัมพันธ์กับการทำเกษตรพื้นบ้าน เพราะตั้งแต่เข้ามา ก็ออกไปนา กัน มีความสัมพันธ์และผูกพันกับธรรมชาติ ซึ่งถือว่าเป็นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างคนกับธรรมชาติ กระบวนการผลิตเพื่อการดำรงชีวิต เชื่อว่าธรรมชาติเป็นสิ่งมีชีวิตเป็นผู้มีพระคุณต้องดูแลปกป้องให้ดีที่สุด จึงทำให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อ ความศรัทธาต่อธรรมชาติด้วยการแสดงออกผ่านพิธีกรรมและกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เช่น พิธีสู่ขวัญข้าว พิธีการล้อมข้าวและประเพณีต่าง ๆ ทางศาสนา กระบวนการผลิต การทำกิจกรรมร่วมกันทำให้ทุกคนได้เข้ามามีส่วนร่วม ได้พบปะพูดคุยกัน ช่วยเหลือกัน วิถีชีวิตที่คล้ายคลึงรักและเคารพในสิ่งเดียวกันเป็นเหมือนกลไกก่อให้เกิดทุนทางสังคมขึ้น

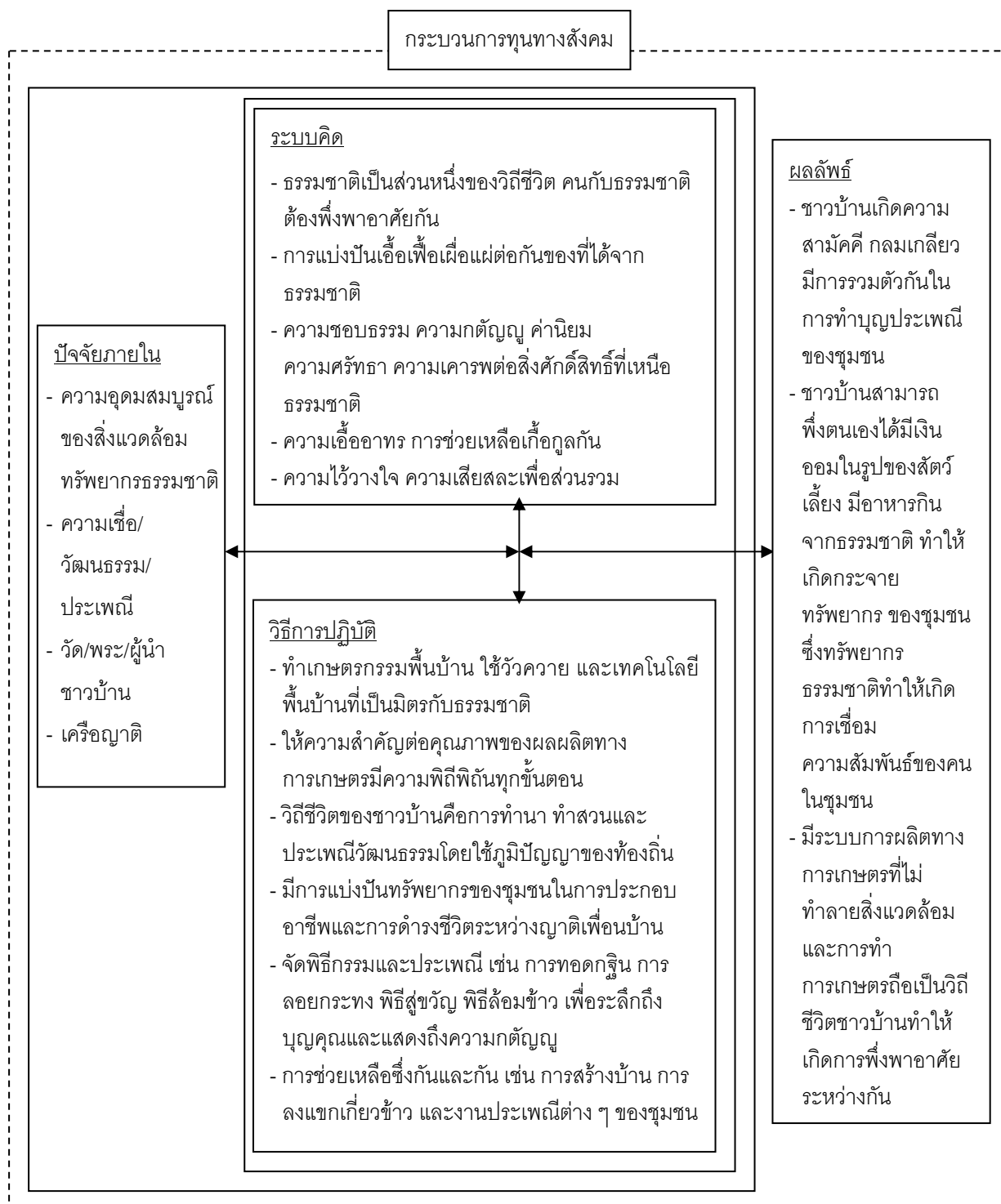
ชุมชนวังตะกมีสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจที่ทำให้ชุมชนเกิดความสุขสงบได้ คือ วัดวังตะก ซึ่งมีอดีตเจ้าอาวาสเป็นพระอริยสงฆ์ เป็นผู้นำทางความคิด เป็นพระนักพัฒนาที่เคารพและศรัทธาของชาวบ้าน และศาลเจ้าพ่อวังตะก สถานที่ทั้งสองเป็นที่พึ่งทางใจเปรียบเสมือนเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต โดยถือเป็นกฎทางสังคมที่ปฏิบัติตามกันเป็นระเบียบแบบแผนเพื่ออาศัยอยู่ร่วมกัน สิ่งเหล่านี้กลายมาเป็นประเพณีที่ทำให้เกิดกิจกรรมต่าง ๆ ที่ปฏิบัติสืบทอดกันเรื่อยมา ด้วยการปฏิบัติที่เกิดจากระบบความคิด ความเชื่อ ความศรัทธาทำให้ชาวบ้านเกิดพลังของชุมชนในการทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม

9. กระบวนการทุนทางสังคมในช่วงเริ่มต้นของชุมชน

จากปรากฏการณ์ของพัฒนาการในช่วงแรกของชุมชนวังตะกั่วจะเห็นได้ว่า ภายในชุมชนมีองค์ประกอบที่หลากหลาย เช่น ความสัมพันธ์ของเครือญาติที่ต่างให้ความรักและความเอื้ออาทรต่อกัน การที่ชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ทำให้เกิดการแบ่งปันกัน ชาวบ้านสามารถเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างทั่วถึง ซึ่งความเป็นธรรมชาติทำให้คนไม่สามารถที่จะแยกตัวตนออกจากธรรมชาติได้ โดยการเชื่อมร้อยกับระบบความคิดแบบองค์รวมระหว่างคนกับธรรม คนกับสถาบันเข้ากับวิถีชีวิตทำให้การประกอบอาชีพทางการเกษตรอยู่บนฐานของความเชื่อความเคารพและความศรัทธาต่อสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้มีผลต่อระบบคิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันการแบ่งปัน ความผูกพันรักใคร่สามัคคีกัน ซึ่งระบบคิดนี้ส่งผลให้เกิดวิถีปฏิบัติที่แสดงผ่านพฤติกรรมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การช่วยเหลือเอื้อแรงกันในการทำงาน เช่น การสร้างบ้าน การลงแขกเกี่ยวข้าว เป็นต้น การแบ่งปันอาหารที่หามาได้จากธรรมชาติ การมีน้ำใจ ร่วมงานประเพณีประจำปี สิ่งเหล่านี้เป็นผลดีส่งผลให้เกิดการกระจายทรัพยากร ครัวเรือนลดรายจ่าย และธรรมชาติไม่ถูกทำลาย สามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างพึ่งพาอาศัยกัน โดยไม่ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกมาเกื้อหนุน เพราะปัจจัยภายในถือเป็นทุนเดิมของชุมชนที่มีความเข้มแข็ง เช่น ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ประเพณี/วัฒนธรรม ผู้นำธรรมชาติ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ สิ่งเหล่านี้ล้วนมีบทบาทสำคัญต่อระบบความคิด วิถีปฏิบัติของชาวบ้านเพื่อให้เกิดเป็นพลังขับเคลื่อนชุมชน

แผนภูมิที่ 4.1

กระบวนการทุนทางสังคมของชุมชนวังตะกั่วในช่วงเริ่มก่อตั้งชุมชน

การที่ชุมชนวังตะกุ่มเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้ เพราะชุมชนวังตะกุ่มมีโครงสร้างของชุมชนที่เข้มแข็ง มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ รวมทั้งระบบเศรษฐกิจและระบบสังคมวัฒนธรรมที่สมดุลเพียบพร้อม สามารถตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนได้อย่างเพียงพอ แต่เมื่อโครงสร้างของชุมชนและระบบต่าง ๆ เหล่านี้ได้เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งเป็นผลพวงมาจากการเข้ามาเพื่อพัฒนาความเจริญ ที่เล็งเห็นว่าเป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชุมชนสำหรับการพัฒนาในอนาคต และการเข้ามาของระบบทุนนิยมและวัฒนธรรมจากภายนอกตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ความไม่สมดุลและความไม่พอเพียงภายในชุมชนก็เริ่มเกิดขึ้นจากจุดนี้เองก็เริ่มส่งผลกระทบต่อชุมชนทำให้รูปแบบความสัมพันธ์ของคนได้เปลี่ยนแปลงไป วิถีชีวิต ค่านิยม ความเป็นอยู่ รวมถึงระบบความคิดของคนที่มีความผูกพันแบบญาติพี่น้องก็ลดน้อยถอยลง จากพื้นฐานที่เคยอยู่บนแนวทางพระพุทธศาสนาก็เปลี่ยนแปลงอย่างมาก และทำให้เกิดได้ชัดเจนก็คือ การหันมาพึ่งพาสิ่งต่าง ๆ เช่น ความรู้ เทคโนโลยีที่อยู่ภายนอกชุมชนเป็นหลักมากกว่าที่จะพึ่งพาหรือใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ภายในชุมชนของตนเอง ทำให้ชุมชนที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ช่วงการเข้ามาของภาครัฐกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (สาธารณูปโภค)

จากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานกับทุกพื้นที่ตามแนวทางการพัฒนาของภาครัฐ เพื่อให้เกิดความสะดวกสบาย จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงระบบความคิดของชาวบ้านให้มุ่งสู่ความทันสมัยของชุมชนวังตะกุ่ม ซึ่งการพัฒนาที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างแรกของชุมชนวังตะกุ่ม คือ การสร้างถนนร่วมจิตบันดาล

ประมาณปี พ.ศ. 2513 ชุมชนวังตะกุ่มเริ่มมีถนนลูกรังตัดผ่านชุมชน ชื่อว่า “ถนนร่วมจิตบันดาล” ซึ่งตอนนั้นชาวบ้านมองเห็นแต่ข้อดีของการมีถนนเพราะจะทำให้ชุมชนมีความเจริญไปมาสะดวกสบายยิ่งขึ้น ก็ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนอย่างรวดเร็ว ในช่วงที่มีการส่งเสริมการพัฒนาจากหน่วยงานของรัฐเพิ่มมากขึ้น ซึ่งทำให้ชาวบ้านเชื่อภาครัฐในฐานะที่อยู่เป็นอยู่ได้ปกครองที่ดี เพราะรัฐมาส่งเสริมให้ชุมชนมีนั่นมีนี่ ทำให้ชาวบ้านไว้วางใจในสิ่งที่ได้รับของภาครัฐว่านั่นถือเป็นสิ่งที่ดี (สมนึก พรหมหาญ, สัมภาษณ์)

ชาวบ้านเริ่มรับแนวคิดการพัฒนาภาครัฐมากขึ้น โดยการพยายามที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านให้ดียิ่งขึ้น จึงทำให้เกิดความไว้วางใจ เชื่อมั่นและให้ความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐทุกอย่าง หลังจากมีการทำถนนได้ไม่นาน การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านอื่น ๆ ก็เริ่มเข้ามาในชุมชนอยู่เรื่อย ๆ เช่น ขุดบ่อน้ำ สร้างสะพาน เป็นต้น อาจารย์วิเชียร เล่าให้ฟังถึงการพัฒนาของชุมชน

ในปี พ.ศ. 2513 ชุมชนวังตะกุ่มก็มีไฟฟ้าใช้กันด้วยเหตุที่ว่าในชุมชนมี “ร้านเสริมสวย โรงแรม ตลาด” ซึ่งไม่สามารถดำเนินการในเวลากลางคืนได้ ครูวิเชียร จึงได้ทดลองติดตั้งเครื่องผลิตกระแสไฟฟ้าเอกชนขนาดเล็กขึ้นใช้ในชุมชน ผลิตกระแสไฟฟ้าได้วันละ 5 กิโลวัตต์ สามารถส่งจ่ายกระแสไฟฟ้าได้ประมาณ 100 กว่าหลังคาเรือน และคิดอัตราค่าไฟฟ้าหน่วยละ 25 สตางค์ และปรับเพิ่มมาเรื่อย ๆ ถึง 2.50 บาท โดยมีนายวิชัย บุญศิริ เป็นผู้ดูแลการซ่อมบำรุง และมีครูวิเชียร บุญศิริ เป็นผู้ดูแลเรื่องการเงิน สร้างในพื้นที่สาธารณะของชุมชน ต่อมา มีการพัฒนาศักยภาพของโรงผลิตกระแสไฟฟ้าเอกชนขนาดเล็กของชุมชนวังตะกุ่ม ได้ถูกคัดเลือกให้เข้าร่วมสัมมนาการไฟฟ้าเอกชน ครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2519 เพราะเป็นชุมชนที่สามารถผลิตกระแสไฟฟ้าใช้เองได้ภายในชุมชน หลังจากบริหารจัดการเองได้ประมาณ 10 ปี ก็เสนอขายให้การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค ปี พ.ศ. 2523 เพราะถ้าให้การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคเป็นผู้ดูแลนั้น จะทำให้ราคาถูกและการดูแลซ่อมบำรุงให้ได้ตามมาตรฐาน (วิเชียร บุญศิริ, สัมภาษณ์)

ถัดมาไม่กี่ปีหลังจากที่ชุมชนมีถนนตัดผ่านหมู่บ้าน มีไฟฟ้าใช้ภายในชุมชน พอไม่นานชาวบ้านก็เริ่มมีการพูดคุยกันถึงเรื่องน้ำประปา เพราะสาเหตุการตัดผ่านถนนทำให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติจำนวนมาก จึงส่งผลถึงระบบของน้ำซับที่เคยมีกลับหายไปในเวลาไม่นาน ชาวบ้านก็เริ่มที่จะเดือดร้อนเพราะมีความจำเป็นที่ต้องใช้น้ำในการอุปโภค เช่น การทำการเกษตรและบริโภคในปริมาณสูง (มาก)

พ.ศ. 2517 หลังจากการทำถนน ทำให้เกิดความแห้งแล้งและส่งผลต่อระบบน้ำในคลองชุมชนที่มีปริมาณลดลงทุกปี จนบางปีแทบจะไม่มีน้ำในคลองเลย จึงได้มีการหาพื้นที่ในการขุดเจาะบ่อบาดาล แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะน้ำใต้ดินมีปริมาณน้อยไม่เพียงพอต่อการทำน้ำประปา กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและหลวงปู่เขียน ปรีक्षा เพื่อจะเปลี่ยนพื้นที่ใหม่ และย้ายไปขุดบริเวณวัดสำนักขุนเณร ซึ่งในขณะนั้นเป็นหมู่บ้านหนึ่งของตำบลวังตะกุ่ม อยู่ห่างจากตำบลวังตะกุ่มไปทางทิศเหนือ ประมาณ 4 กิโลเมตร สามารถขุดเจาะพบน้ำที่มีคุณภาพที่เหมาะสมและมีความเพียงพอต่อการทำน้ำประปา เพื่อจะแจกจ่ายให้กับชุมชนวังตะกุ่มและชุมชนใกล้เคียงได้ถึง 3 ตำบล คือ ตำบลสำนักขุนเณร ตำบลวังตะกุ่ม ตำบลห้วยเขน รวมระยะทางการส่งจ่ายน้ำประปาทั้งหมด 7 กิโลเมตร และยังใช้ได้จนถึงปัจจุบัน (สมนึก พรหมหาญ, สัมภาษณ์)

และในปี พ.ศ.2520 มีการปรับปรุงซ่อมแซมถนนให้เป็นถนนลาดยางขึ้น เนื่องจากภัยธรรมชาติ น้ำท่วมหรือไม้กัณตกหนักไม่สามารถที่จะสัญจรไปมาได้และเปลี่ยนชื่อถนนเป็น “ถนนบางมูลนาก-วังจี้ว” จะเห็นว่า ในช่วงนี้ภาครัฐได้เข้ามามีอิทธิพลอย่างมากในงานพัฒนาชุมชนในส่วนโครงสร้างพื้นฐานของชุมชนวังตะกั่วอย่างเห็นได้ชัดเจนในช่วงเวลาไม่กี่ปี ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว จากที่เคยมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลักมีระบบการผลิตแบบยังชีพพอมีพอกินก็ปรับเปลี่ยน วิถีคิดจากที่เคยพึ่งพาธรรมชาติ พึ่งพาตนเองก็หันมาพึ่งพาภายนอกมากขึ้น

ขณะเดียวกัน วัดที่เคยเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชุมชน ถูกลดบทบาทลงโดยปริยายเป็นสถานที่จัดประชุมหรือการชี้แจงเพื่อทำความเข้าใจกับชาวบ้าน และชาวบ้านก็ให้ความสำคัญในการทำบุญน้อยลง เหลือแต่เพียงคนเฒ่าคนแก่ของชุมชนที่จะไปประกอบพิธีทางศาสนา การส่งเสริมความเป็นชุมชนโดยการพยายามสร้างความเป็นชุมชนเมือง โดยการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนในด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชน

2. ช่วงที่ทางการเข้ามาของภาครัฐกับการส่งเสริมเกษตรกรรมแผนใหม่

ในช่วงที่ผ่านมา ภาครัฐพยายามส่งเสริมและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อความเจริญของชุมชน ระบบการผลิตทางเกษตรกรรมของไทยก็เริ่มเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อการยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า ซึ่งแนวทางการพัฒนาประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม รัฐบาลมีแนวคิดที่จะผลิตพืชพันธุ์การเกษตรและอาหารแปรรูปจากผลผลิตทางการเกษตร เพื่อป้อนคนเกือบทั่วโลก จึงทำให้เกษตรกรมีฐานะเป็นผู้ผลิตเพื่อป้อนสินค้าเข้าตลาดโลก จึงทำให้ระบบการผลิตเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยชาวบ้านได้การเรียนรู้ระบบคิด วิถีปฏิบัติมาจากหน่วยงานภาครัฐที่เข้ามาส่งเสริมทำให้เกิดเปลี่ยนแปลงในรูปของกระบวนการผลิต

ตั้งแต่เริ่มมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามามีบทบาทการพัฒนาความจำเป็นขั้นพื้นฐานเพื่อจะหยิบยื่นความเป็นชุมชนเมืองไม่ว่าจะเป็นถนนหนทาง ไฟฟ้า และน้ำประปา ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไปตามระบบใหม่ที่เกิดขึ้นจากปัจจัยภายนอกชุมชนเป็นผู้กำหนด

...เป็นที่น่าสังเกตนะว่าตั้งแต่มีถนน น้ำในคลองชุมชนก็เริ่มน้อยลง จนบางปีก็แห้งแทบไม่มีน้ำอยู่เลย ปลาก็น้อยลงด้วย อาจจะเป็นเพราะชาวบ้านไม่ให้ความสำคัญเหมือนเมื่อก่อน ไม่มีการขุดลอกคลอง ไม่มีการสัญจรไปมา น้ำก็ไม่มากเหมือนก่อน เดี่ยวนี้ยิ่งแย่ใหญ่เพราะบั้งปีถ้ามันแล้ง มันแห้งจริง ๆ...
(ลุงเปี้ยก และ ลุงณรงค์ แฉล้มวงศ์, สัมภาษณ์)

จะเห็นได้ว่า เมื่อการพัฒนาความเจริญของภาครัฐเข้ามาสู่ชุมชนอย่างขาดความสมดุลและไม่มีความเข้าใจถึงความต้องการของชาวบ้านในชุมชนอย่างแท้จริง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทำลายทุนเดิมทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญหรือเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตของชุมชนถูกทำลายไป

ปี พ.ศ. 2530-2531 ชาวบ้านก็ได้รับการส่งเสริมการพัฒนาจากภาครัฐ โดยจังหวัดพิจิตรได้สนับสนุนการผลิตข้าวพันธุ์ที่ตลาดต้องการและให้ผลตอบแทนสูง โดยส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกข้าว พันธุ์ดี มีผลผลิตและราคาสูง ได้แก่ ข้าวเจ้าหอมมะลิ ข้าวชัยนาท 1 ข้าวสุพรรณบุรี 60 โดยจัดหาปุ๋ยราคาถูก เครื่องทุนแรงให้กับเกษตรกร และสนับสนุนทางด้านวิชาการให้กับทุกคนครบถ้วน ๆ ในปีนั้นชาวบ้านทั้งจังหวัดเปลี่ยนพันธุ์ข้าวกันเป็นส่วนใหญ่

เนื่องจากชาวบ้านปลูกตาม ๆ กัน ทำให้ผลผลิตออกมาจำนวนมาก มีลักษณะกระจายออกไปทั่วทั้งจังหวัดพิจิตร ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ มุ่งเน้นจำนวนผลผลิตและการตลาด ชาวบ้านต้องบุกเบิกพื้นที่สาธารณะมากขึ้นเพื่อการทำนา จนทำให้พื้นที่โดยรอบเป็นพื้นที่ทำนาทั้งหมด

เมื่อก่อนเราทำนาสิ่งที่ขาดไม่ได้ก็คือ ควาย ต่อมาตาเขานาเพิ่มเพื่อต้องการให้ได้เงินมาก ๆ เพื่อเอาเงินไปจ่ายค่าเช่าจึงเปลี่ยนมาใช้รถอีเก้งแทนควายซึ่งตอนนั้นตาซื้อรถอีเก้งเป็นคนแรกของวังตะกั่ว เพราะว่ามันเร็วกว่าควายและประหยัดเวลาตัวถึงมันเป็นเหล็ก คันละ 25,000 บาท เขายังไม่ได้ทันใช้เลย ถ้าแก่ในตลาดก็มาขอเช่ารถไถของตาวันละ 100 บาท อยู่ประมาณ 1 เดือน เพื่อเอาไปไถให้ชาวบ้านมาสั่งซื้อกับเขา จากนั้นควายก็กลายเป็นเพียงสัตว์เลี้ยงเพื่อเอาไว้ใช้หนี้ของชาวบ้านเท่านั้น พอมีรถไถก็เอาแรงกันไม่ไหวแล้วก็ต้องจ้างเขาหมดเพราะทุกคนต่างก็ต้องเอางานของตัวเองไว้ก่อน (สะอาด สุขขำ, สัมภาษณ์)

ต่อมาไม่นาน ชาวบ้านได้นำรถไถเล็กมาไถนา โดยซื้อมาจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพราะว่าการใช้รถไถเดินต้องใช้เวลาไม่นาน ไม่ทันทำมาหากินและไม่สะดวกสบาย วิธีการเพาะปลูกของชาวบ้านวังตะกั่วก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างสิ้นเชิง เพราะการก้าวเข้าสู่ภาวะที่ทันสมัย ทุนบุญสืบเล่าให้ฟังถึงการเข้ามาของรถไถกับการทำนาของชาวบ้านในชุมชนวังตะกั่ว

ปี 2532 ตอนนั้นลุงเองก็เริ่มรับจ้างไถนาของชาวบ้าน ในราคาไร่ละ 100 บาท คิดว่าตั้งแต่ซื้อรถคันนี้มันก็คุ้มนะ เพราะเราก็ได้เอาไว้ไถของเราด้วย และเราก็ได้ไปรับจ้างเขาปีหนึ่ง ๆ ก็ได้เงินไม่ใช่น้อย จนลุงสามารถซื้อที่นาเพิ่มได้ปีละ 10 ไร่ จน

มีทั้งหมด 150 ไร่ แล้ว จากการที่ลุงรับจ้างเขาไถนานี้แหละ (บุญสืบ กลิ่นชาติ, สัมภาษณ์)

การเปลี่ยนแปลงยังไม่ได้หยุดเพียงแค่การที่ชาวบ้านหันมาซื้อรถไถ หรือไม่ก็ต้องจ้างเขาเพื่อให้ทันเวลาในช่วงของการเพาะปลูก ชาวบ้านเริ่มนำเครื่องจักรกลสมัยใหม่มาใช้ในไร่นามากขึ้น สิ่งเหล่านี้กลายเป็นกลไกสำคัญที่เร่งนำเอาทรัพยากรธรรมชาติออกมาใช้อย่างเกินความจำเป็น โดยส่วนเกินที่เกิดขึ้นนั้นหาได้เป็นประโยชน์กับชาวนาหรือชุมชนไม่ ทรัพยากรธรรมชาติหมดสิ้นไปอย่างรวดเร็วและสิ่งแวดล้อมก็กำลังเป็นปัญหารุนแรงที่เกิดขึ้นในชุมชน ช่วงแรก ๆ ของการทำเกษตรแผนใหม่ กระบวนการผลิตยังไม่ค่อยใส่ปุ๋ยและสารเคมีมากนัก เพราะดินยังอุดมสมบูรณ์อยู่ แต่เมื่อมีการเพาะปลูกกันทุก ๆ ปี ความอุดมสมบูรณ์ของดินก็ลดน้อยลง ทำให้ได้ผลผลิตน้อย ชาวบ้านจึงต้องหาที่พึ่ง คือ การหาปัจจัยการผลิตเพิ่มขึ้น ได้แก่ ใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ซึ่งปุ๋ยได้เข้าสู่ชุมชนเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2533 ตาสวัดและยายซุก ได้เล่าให้ฟังถึงสาเหตุของการใช้ปุ๋ยของชุมชนวังตะกู่

...ข้าวสมัยก่อนที่ดินใหม่อยู่ ข้าวไม่ต้องใส่ปุ๋ยเลยใบงามแทบไม่มีรวงข้าว แต่เดี๋ยวนี้ถ้าข้าวไม่ได้ปุ๋ยเหมือนมันจะไม่งาม เริ่มใช้ปุ๋ยเมื่อ 16 ปีแล้ว ซึ่งตอนนั้นดินมันเริ่มแยแล้วก็ต้องหาปุ๋ยมาช่วย เขาก็แนะนำให้ใส่ปุ๋ยยูเรียตราไวคิง เพื่อต้องการให้ต้นข้าวออกงาม ตอนแรกราคาไม่แพงประมาณ 65 บาทต่อลูกใช้ได้ 10 ไร่ ปัจจุบันนี้ 1,000 บาท (สูตร 15:15:15) ต่อลูก แต่เดี๋ยวนี้ ถ้าอยากได้ผลผลิตมากก็ใส่มาก ตอนแรกก็ใช้ส่วนน้อยแต่พอทำมาเรื่อยก็เพิ่มมากยิ่งขึ้น และราคามันก็เพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย ตั้งแต่เริ่มใช้ปุ๋ย เริ่มเป็นหนี้แต่ตอนแรกเรายังพอทำนาได้ผลผลิตมากก็เอาไปใช้หนี้ได้ แต่เมื่อทำไปเรื่อย ๆ ก็ต้องเพิ่มจำนวนมากขึ้น และช่วงนี้ตาก็ต้องทำนามากขึ้นด้วย เพราะไม่อย่างนั้นเงินก็ไม่มีใช้หนี้ เขา ทำนาได้ปีหนึ่งก็แค่พอที่จะหักหนี้เล็กน้อยก็ใช้กันไป... (สวัด สุขแซว และ สุข สุขแซว, สัมภาษณ์)

ต่อมา ในช่วงปี พ.ศ.2537 ชุมชนวังตะกู่เกิดโรคเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลระบาด ทำลายต้นข้าวของชาวบ้านจำนวนมากทำให้ชาวบ้านเกิดความทุกข์หนัก เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอจึงแนะนำวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น สาเหตุของการระบาดของโรคเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลให้ชาวบ้านฟังว่า

ปัญหาการเกิดระบาดของเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลที่เกิดกับชุมชนวังตะกู่ ซึ่งเกิดจากสาเหตุ 3 ประการ คือ 1 การที่ชาวบ้านใช้พันธุ์ข้าวชนิดเดียวกันที่ปลูกติดต่อกันเป็นผืนใหญ่และปลูกอย่างต่อเนื่องทำให้โอกาสการขยายพันธุ์ของ

ศัตรูพืชชนิดนี้เกิดขึ้นมาก 2 เกิดจากการใช้ยาปราบศัตรูพืชที่ทำให้ศัตรูธรรมชาติในไร่ลดลง 3 การใช้ปุ๋ยเคมีในปริมาณมากเกินไป โดยเฉพาะไนโตรเจนจะทำให้แมลงชนิดนี้ขยายพันธุ์ได้อย่างรวดเร็ว (สมคิด บัวมัน, สัมภาษณ์)

จากคำแนะนำชาวบ้านก็ต้องหาซื้อยาฆ่าเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล คือ ดีดีที ออกแทนในฟอตเฟตไพรีทรินแลนดริน ชาวบ้านนำมาฉีดแล้วได้ผล จากเหตุการณ์นี้จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการใช้สารเคมีของชุมชนวังตะกั่ว โดยไม่ได้คำนึงถึงอันตรายที่จะเกิดกับตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสิ่งแวดล้อม เพราะคิดว่าจะทำอย่างไรเพื่อไม่ให้ผลผลิตเสียหาย ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2537 ชุมชนวังตะกั่วใช้สารเคมีในการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชและวัชพืช จากนั้นก็เพิ่มปริมาณการใช้มากขึ้นเรื่อย ๆ แต่เมื่อเกษตรกรเริ่มใช้ปุ๋ยและสารเคมีในกระบวนการผลิตมากแต่ผลผลิตกับเท่าเดิม แต่รายจ่ายเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านพยายามหาทางออก คือ กู้ยืมเงินทางแหล่งเงินทุนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน

สถาบันการเงินของภาครัฐ เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธ.ก.ส.) อำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร (พ.ศ. 2549) เป็นที่พึ่งของชาวนาในระบบการกู้ยืมการเงิน ทำให้ชาวบ้านมีระบบความเชื่อแบบใหม่ ถ้าใครสามารถกู้ยืมเงินได้ก็ถือว่าตนเองนั้นมีความน่าเชื่อถือเป็นที่ยอมรับของสังคม จากข้อมูลตัวเลขหนี้สินของชาวนาที่เปิดเผยโดย ธ.ก.ส. ระบุว่า ชาวบ้านเป็นหนี้สินจำนวน 6,683,928 บาท จาก 60 ครอบครัว แต่แท้ที่จริงนั้นคือ บ่วงกรรมยิ่งถลาลึกยิ่งเพิ่มขึ้น จนตอนนี้ชาวบ้านตกอยู่กับวงจรอุบาทว์ที่ไม่มีวันจบสิ้น เพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์กับภาวะที่ทันสมัยและความเจริญทางด้านวัตถุที่เข้ามายุ่งให้ลุ่มหลง ทำให้พึ่งพาตนเองเริ่มลดน้อยลง

สถาบันการเงินภาคเอกชน เช่น ระบบเงินกู้ธนาคารและโรงสีนายทุน เมื่อชาวบ้านผลิตสินค้าเพื่อขายสู่ตลาดมากยิ่งขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านต้องผูกติดกับตลาดทำให้เกิดระบบการพึ่งพาตลาดมากยิ่งขึ้น ชุมชนวังตะกั่วมีโรงสีรับซื้อสินค้าทางการเกษตรเพิ่มขึ้นเรื่อย จากตอนแรกมีเพียง 1 โรง เมื่อปี 2532 แต่ปัจจุบันชุมชนวังตะกั่วมีโรงสีทั้งหมด 4 โรง เนื่องจากชาวบ้านในชุมชนหันมาทำนากันเป็นส่วนใหญ่ จากข้อเท็จจริงแล้วการที่ชุมชนมีโรงสีจำนวนมากนั้น ก็น่าจะมีผลดีในด้านการขนส่ง การตลาด แต่ขณะเดียวกัน โรงสียังมีบทบาทเป็นนายทุนจำหน่ายสินค้าทางการเกษตร รับซื้อผลผลิตทางการเกษตร แล้วยังเป็นแหล่งเงินทุนสำหรับชาวบ้านอีกทางหนึ่งด้วย

การกู้ยืมสินของชาวบ้านเพื่อนำมาเพิ่มความสะดวก และความคล่องตัวในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ยิ่งนานวันทำให้ชาวบ้านหาทางออกไม่เจอ และยังวิ่งอยู่ในวงจรอุบาทว์ เพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์กับภาวะทันสมัย และความเจริญทางด้านวัตถุที่เข้ามาช่วยลุ่มหลงไหลของชาวบ้าน ทำให้เกิดการพึ่งตนเองลดน้อยลงเรื่อย ๆ เพราะต้องวิ่งตามกลไกการตลาด

การพัฒนาของภาครัฐที่พยายามส่งเสริมให้ชุมชนวังตะกั่วเป็นชุมชนเมือง การพัฒนาโครงสร้างและการส่งเสริมภาคการเกษตรกรรมแผนใหม่ เพื่อตอบสนองนโยบายเศรษฐกิจของประเทศที่ต้องการเพิ่มค่า GDP ทำให้ชาวบ้านหันมาปลูกพืชเชิงเดี่ยว และทำปลูกข้าวเชิงพาณิชย์มากขึ้น จนครอบคลุมพื้นที่ของตำบลวังตะกั่ว ถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลง 2 ครั้งใหญ่ของชุมชน

2.1 กระบวนการทำนาของเกษตรกรแผนใหม่

กระบวนการทำนาของการทำเกษตรกรรมแผนใหม่ โดยอาศัยความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยส่งเสริมสะดวกสบาย ลดขั้นตอน/วิธีการผลิตเพื่อให้ได้ปริมาณมาก ๆ ช่วงนี้ ระยะเวลาสั้นลง มีการตัดทอนกระบวนการผลิต ลดบทบาทความสำคัญของกิจกรรมเพื่อให้เหมาะสมกับเวลา สถานการณ์ในแต่ละปีนั้น น่าสมคิดได้เล่าให้ฟังถึงการทำนาแบบใหม่ของชาวบ้านชุมชนวังตะกั่ว ว่า

เดือนมกราคมก็จะตกข้าวนาปรัง และการตกข้าวนาปีจะทำกันตอนเดือนกรกฎาคม โดยเลือกนาแปลงใกล้น้ำใช้รถไถสูบน้ำเข้านาขังไว้ ไถและคราดเทือกในวันเดียวกัน และก็ทำมอบเพื่อให้พื้นที่เรียบเสมอกัน และทำทางระบายน้ำพอเสร็จก็ปลูกข้าวได้เลย เตรียมดินปักดำก็ใช้รถไถแทนควาย ไถสุดเสร็จก็คราดเทือกทันทีและก็ปักดำได้ บางนาเตรียมเพียง 2 ชั่วโมงก็เสร็จแล้ว และจะทำอย่างนี้ 4-5 แปลงหรือมากกว่านั้น พอถอนกล้าเตรียมพร้อมแล้วก็จะจ้างคนจำนวนมากมายมาดำนาให้เสร็จเพียงวันหรือสองวันเท่านั้น (สมคิด บัวมัน, สัมภาษณ์)

การปลูกเพาะข้าวแบบสมัยใหม่ ชาวบ้านเปลี่ยนมาใช้พันธุ์ส่งเสริมของรัฐ เพราะอายุเฉลี่ยแค่ 4 เดือน เช่น ข้าวหอมมะลิเพราะเชื่อว่าจะให้ผลผลิตดี และราคาสูงกว่าข้าวพื้นบ้าน นอกจากนี้ยังปรับช่วงเวลาการเตรียมข้าวปลูก คือ แขน้ำ 24 ชั่วโมง อบขึ้น 24 ชั่วโมง การหว่านกล้า ถอนกล้า การปักดำ ยังใช้ขั้นตอนและวิธีการแบบพื้นบ้านอยู่ ต่างตรงเพียงไม่มีความพิถีพิถันเพื่อความเรียบร้อย ไม่การระมัดระวังในเรื่องของการขนย้ายที่ก่อให้เกิดเสียหาย

การบำรุงรักษาข้าวแบบสมัยใหม่เน้นความรวดเร็ว สะดวกสบาย และคำนึงถึงเจริญเติบโตให้ผลผลิตมากที่สุด โดยชาวบ้านจะใช้ปุ๋ยเคมีที่หาซื้อจากร้านค้าต่าง ๆ โดยมีพ่อค้าคนกลางมาส่งให้ในชุมชน นิยมซื้อเป็นระบบเงินเชื่อและคิดดอกเบี้ยราคาสูง การดูแลเรื่องน้ำ ระบบชลประทานมีเพียงพอต่อการหล่อต้นข้าวให้ไหลผ่านเหมือนไปที่นาของชาวบ้าน และระบบน้ำฝน จึงต้องตกแต่งคันนาให้สามารถเก็บขังน้ำได้ หรือไม่ต้องสูบน้ำจากเหมืองหนอง บ่อ บาดาลมาหล่อเลี้ยงต้นข้าว วัชพืชในนาข้าว ชาวบ้านนิยมใช้สารเคมีคลุมหญ้าและปราบวัชพืชใน

นาข้าว โดยการหว่านหลังจากข้าวแตกกอประมาณ 5 เซนติเมตร และถ้ายังหญ้าไม่ตายก็จะใช้ยาฉีดปราบวัชพืชซึ่งเป็นที่ยอมรับมากของชาวบ้านวังตะกั่ว ศัตรูข้าว เช่น หนอน แมลง เพลี้ย ชาวบ้านนิยมใช้สารเคมีฉีดป้องกันและกำจัด ถ้าเป็นพวกหนูก็จะใช้ยาเบื่อหรือล่าเป็นอาหาร

การเก็บเกี่ยวนวดข้าวแบบสมัยใหม่ ในช่วงแรกชาวบ้านยังใช้แรงงานคนเกี่ยวข้าวแต่จะเอาเชือกมัดฟ่อนเล็กเพราะใช้แรงงานคนขนข้าวไปลานนวด ไม่มีพิธีตามความเชื่อแต่อย่างไรเพียงกองสุมไว้ให้เป็นระเบียบเท่านั้น ไม่มีพิธีปลงข้าว การนวดก็จะจ้างคนหรือไม่ก็ใช้รถไถนวด ต่อมาระยะหลังเริ่มมีรถเกี่ยวข้าวของโรงสีจะมารับเกี่ยวข้าวจะได้เมล็ดข้าวเปลือกเลย

จะเห็นได้จากการเล่าถึงกระบวนการทำนาแผนใหม่ของชาวบ้านวังตะกั่วในช่วงนี้ เป็นการนำแบบสมัยใหม่เต็มรูปแบบ ซึ่งอาจจะมีการทำนาแบบพื้นบ้านปนบ้างบางขั้นตอน เริ่มจากการเตรียมดินไปจนกระทั่งการเก็บเกี่ยว ซึ่งตัดวงจรกระบวนการทำนาให้สั้นลงมีระยะเวลา 6 เดือนเท่านั้น สรุปเป็นลักษณะของตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 4.2

ปฏิทินการทำนาแบบสมัยใหม่

กิจกรรม	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1. การตกกล้า (เตรียมดิน ตกกล้า ระบายน้ำ)	←→					
2. การเพาะปลูก (การเตรียมดิน การปักดำ)		←→				
3. การบำรุงรักษาข้าว (ปุ๋ยและยาเคมี)			←→		→	
4. การเก็บเกี่ยวข้าว (รถเกี่ยว)						←→

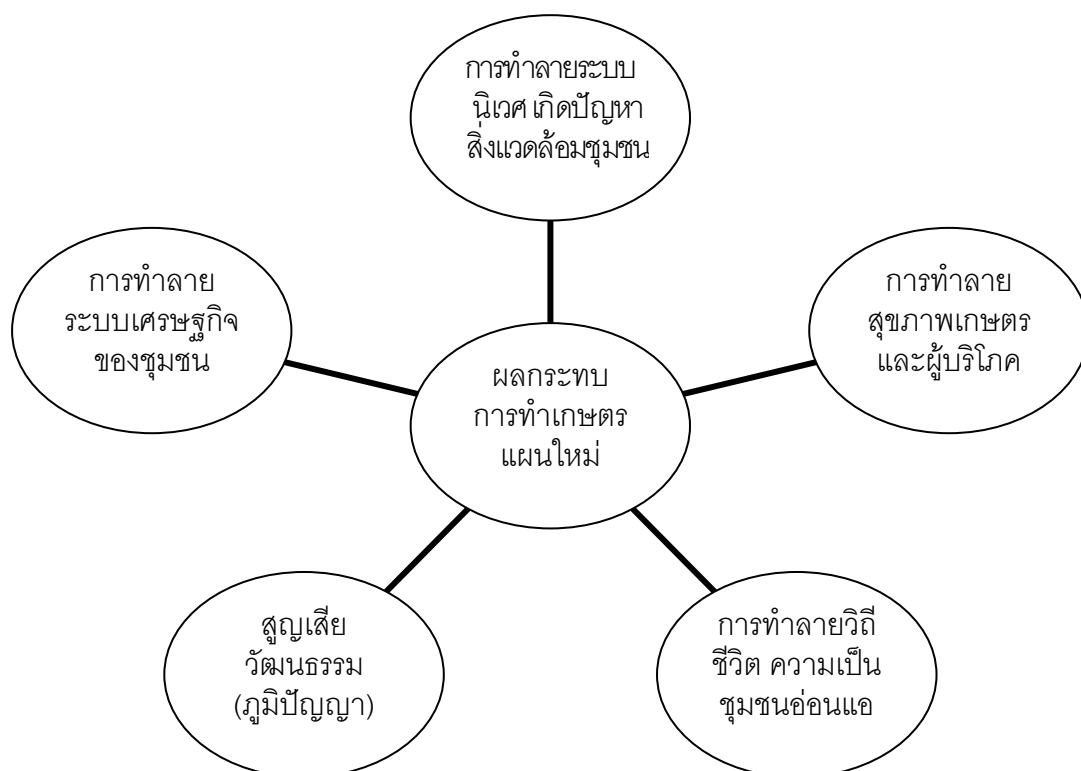
การตัดวงจรกระบวนการทำนาให้สั้นลงนี้ มีผลทำให้ชาวนาต้องใช้ชีวิตอย่างเร่งรีบ ซึ่งในระยะยาวย่อมไม่เป็นผลดีต่อสุขภาพ ส่งผลกระทบต่อธรรมชาติ เศรษฐกิจชุมชน ความเป็นสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนได้ จะเห็นได้ว่าประเพณีต่าง ๆ ที่ยังคงมีอยู่ในหมู่บ้านในปัจจุบัน ก็เป็นเพียงการปฏิบัติตามเวลาที่จัดขึ้นตามประเพณีเท่านั้น หาได้สอดคล้องเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและการทำมาหากินไม่ เช่น ครั้นเมื่อถึงเวลาการทำบุญสงกรานต์ ก็จัดทำไปตามวันเวลาที่เวียนมาถึงแต่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตอย่างใด เพราะในช่วงสงกรานต์นี้ชาวบ้านอาจจะกำลังดำนา ตกกล้า หรือกำลังเกี่ยวข้าวอยู่ก็ได้ ซึ่งเทศกาลสงกรานต์แต่เดิมเป็นฤดูแห่งการเฉลิมฉลองของชาวนา เป็น การพักผ่อน แต่ช่วงนี้ต้องทำงานอย่างหนัก กลายเป็นชีวิตที่เคร่งเครียดและมีความเปราะบางทางอารมณ์มากขึ้น

3. ผลกระทบจากการทำเกษตรกรรมแผนใหม่ที่เกิดขึ้นกับชุมชนวังตะกู

ระบบเกษตรกรรมแผนใหม่เพื่อการตอบสนองความต้องการเชิงพาณิชย์ เป็นระบบเกษตรที่อาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเป็นเครื่องมือในการปลูก อีกทั้งยังอาศัยปัจจัยการผลิตจากภายนอกและการลงทุนจำนวนมาก เพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก ๆ แต่ในขณะเดียวกัน ผลจากการพัฒนาและการส่งเสริมการทำเกษตรกรรมแผนใหม่ ก่อให้เกิดปัญหาหรือผลกระทบหลายประการด้วยกัน เช่น ปัญหาด้านการทำลายระบบนิเวศเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม การทำลายสุขภาพของเกษตรกรและผู้บริโภคจากการใช้สารเคมีในกระบวนการผลิต การทำลายวิถีชีวิตและความเป็นชุมชนอ่อนแอลง การสูญเสียวัฒนธรรมจริยธรรม (ภูมิปัญญา) ท้องถิ่น การทำลายระบบเศรษฐกิจของชุมชน ซึ่งจะอธิบายให้เห็นด้วยแผนภูมิ และรายละเอียดในลำดับต่อไป

แผนภูมิที่ 4.2

ผลกระทบจากการทำเกษตรกรรมแผนใหม่ที่เกิดขึ้นกับชุมชนวังตะกู

3.1 การทำลายระบบนิเวศและเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง

ระบบนิเวศมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้าน อีกทั้งยังมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อระบบการผลิตแบบเกษตรกรรม ซึ่งการนำสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติไปใช้อย่างไม่รู้คุณค่านั้น ทำให้เกิดผลกระทบและปัญหาต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

ชาวบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าผู้มีพระคุณแห่งดิน น้ำ ลม อากาศ ข้าว ป่าไม้ จากพฤติกรรมที่แสดงออกว่าตัวเอง “เป็นเจ้านาย” ของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม มนุษย์พยายามควบคุมให้สิ่งเหล่านี้เป็นไปตามความต้องการ เช่น การบังคับการไหลของทิศทางน้ำ บังคับข้าวให้มีผลผลิตสูง บังคับให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์ตามความต้องการ ซึ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความพยายามเป็นนายธรรมชาติ ความเชื่อนี้ทำให้เกิดการทำลายความสมดุลของระบบนิเวศอย่างกว้างขวาง เช่น

ในช่วงระยะไม่ถึง 30 ปี ทำให้ชุมชนวังตะกั่วจะไม่เหลือความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่เลยจากการทำเกษตรกรรมแผนใหม่ พื้นที่ที่ทุกคนสามารถเข้าไปหาอาหาร หาสมุนไพร หาของป่าเพื่อเอามากินหรือรักษาโรคถูกทำลายหมด ตาดวน เล่าให้ฟังถึงการทำลายทรัพยากรธรรมชาติโดยการทำเกษตรกรรมแผนใหม่ของชาวบ้าน ว่า

สมัยนี้ชาวบ้านไม่ได้นึกถึงสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนหรอก เพราะเอาแต่ความสะดวกสบาย ตั้งแต่เริ่มมีรถไถ ฝนก็แล้ง ต่อมาก็เชื่อว่าถ้าใช้ปุ๋ยก็ได้ข้าวเยอะ แต่ถ้าใส่มากดินก็จะเปรี้ยวแข็งเป็นดาน ถ้าเป็นเมื่อก่อนเปลี้ยลง วิธีการป้องกันด้วยวิธีพื้นบ้าน เช่น เอาผ้ามาเผาให้เกิดควัน แต่ปัจจุบันก็ใช้ยาฉีดเห็นผลเร็วดี แต่มันก็ไม่ได้ฆ่าแค่หนอนหรือเพลี้ยเท่านั้น แต่ยังทำลายระบบนิเวศในทุ่งนาและพื้นที่ใกล้เคียงให้เสียสมดุลไปด้วย (ตาดวน สัมภาษณ์ กับ บุญสืบ กลิ่นชาติ, สัมภาษณ์)

การนำรถไถเดินตามมาใช้แทนควาย พฤติกรรมที่แสดงออกต่อเครื่องจักรแตกต่างจากพฤติกรรมที่แสดงออกต่อควาย เช่น ไม่ต้องห่วงใยอาหารต่อความเหน็ดเหนื่อยอ่อนเพลียหิวโหยเหมือนควาย ขณะไถสามารถบังคับรถไถได้ตามความต้องการ ซึ่งพฤติกรรมที่แสดงออกต่อควายอยู่ตลอดนั้นเป็นการฝึกจิตของคนให้มีความอดทน มีเมตตากรุณา มีน้ำใจ รู้จักยับยั้งชั่งใจ รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา อันเป็นพื้นฐานที่เกื้อกูลสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ซึ่งเหล่านี้ล้วนถือว่าเป็นทุนทางสังคม

ชุมชนวังตะกั่วต้องเผชิญกับปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างหนักด้านการใช้น้ำเกิดจากกิจกรรมของชาวบ้าน เช่น การตื่นเงินของน้ำในคลองบุษบงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการทำลายแหล่งต้นน้ำ บ่อน้ำซับ-น้ำซึมที่เคยมีของชุมชนเพื่อเอาพื้นที่ไปทำการเกษตรกรรม ไม่มีพืชคลุมดิน ทำให้เมื่อฝนตกก็เกิดการกัดเซาะผิวหน้าดินพัดพาเอาตะกอนดินลงสู่คลองบุษบงเกิดการตกตะกอนทับถมในคลองมากขึ้นทุกปี (วิเชียร บุญศิริ, สัมภาษณ์)

การใช้สารเคมีในการทำเกษตรกรรมแผนใหม่ มันไม่ได้หมดไปในการใช้แต่ละครั้ง บางส่วนจะติดอยู่ตามใบ ตามพื้น เมื่อฝนตกก็就会被ชะล้างลงสู่คลอง หนอง เหมืองของเกษตรกรเอง ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในน้ำ

นอกจากเหตุการณ์ข้างต้นแล้ว ชุมชนวังตะกั่วยังได้รับผลกระทบโรงสีข้าวภายในชุมชน เนื่องจากปัจจุบันนี้กระบวนการผลิตจำเป็นต้องลงทุนสูง ดังนั้น เจ้าของโรงสีต้องการลดต้นทุนของกระบวนการผลิตโดยการใช้แก๊สและซีเมนต์เป็นเชื้อเพลิงในการผลิต แต่ก็ทำให้เกิดของเสียจำนวนมากเช่นกัน ทั้งกลิ่นเหม็นและน้ำเสียที่มีอันตรายส่งผลกระทบต่อคนชุมชนและระบบนิเวศ น้ำในคลองเน่าเสียตลอดแนวยาวประมาณ 5 กิโลเมตร สัตว์น้ำตายเป็นจำนวนมาก และมีกลิ่นเหม็นมากชาวบ้านได้รับผลกระทบบริเวณกว้าง ลงบุญสืบ ในฐานะที่มีบ้านอยู่ใกล้กับโรงสีและอาจารย์วิเชียร เล่าในฐานะที่เป็นผู้ได้รับผลกระทบจากน้ำเสีย ปลาตาย คลองมีกลิ่นเหม็น เนื่องจากมีบ้านอยู่ติดกับคลองบุษบง เล่าให้ฟังถึงเหตุการณ์ครั้งนั้น

...เรื่องมันเกิดมาได้ ประมาณ 5 ปีแล้ว (2545) ตอนแรกชาวบ้านได้กลิ่นเหม็นตลบอบอวนไปทั่วบริเวณ และเห็นปลาลอยตายในคลองบุษบงเป็นจำนวนมาก พอพูดคุยกันก็รู้ว่าต้นเหตุเกิดจากโรงสีปล่อยของเสียลงคลองบุษบง จากครั้งแรกนั้นก็พูดคุยกันแล้วเจ้าของโรงสีสัญญาว่าจะไม่ทำแล้ว แต่ก็ยังทำอีกโดยจะปล่อยเวลาที่ฝนตกหนัก ๆ แต่ชาวบ้านก็ยังได้รับผลกระทบหลายครั้งแต่ก็ไม่ได้แก้ปัญหาแต่อย่างใด ชาวบ้านร้องเรียนถึงนายอำเภอ อุตสาหกรรมจังหวัด ผู้ว่าราชการจังหวัดและอีกหลายหน่วยงานลงมาตรวจสอบแต่ก็ไม่สามารถแก้ไขได้ เพราะว่าตรวจไม่พบสาเหตุเนื่องจากลงมาช้าเกินหลังจากวันนั้น หลายวัน...(บุญสืบ กลิ่นชาติ และวิเชียร บุญศิริ, สัมภาษณ์)

การใช้ปุ๋ยเคมีทำให้สภาพดินเสื่อมโทรมไม่เหมาะสมต่อการเพาะปลูก เกิดดินเปรี้ยว คือดินที่มีกรดกำมะถันอยู่ในชั้นหน้าของดิน มีลักษณะจุดประสีเหลืองฟางข้าว ดินจะมีสภาพเป็นกรดจัดจนเป็นปัญหาอุปสรรคต่อการเพาะปลูก อย่างพื้นที่ทำนาของชุมชนวังตะกั่วเคยได้

ผลผลิตเฉลี่ย 30 ถังต่อไร่ ลดลงเหลือเพียง 8-15 ถังต่อไร่ ทั้งนี้เพราะดินเปรี้ยวมีธาตุอาหารพืชในปริมาณต่ำ เนื้อดินเหนียว ถ่ายเทน้ำหรืออากาศได้ยาก นอกจากนี้สภาพดินบางพื้นที่จะแข็งเป็นดาน เกิดจากการใช้ปุ๋ยเคมีจำนวนมาก พืชไม่สามารถดูดซึมน้ำได้ทั้งหมดจึงตกค้างอยู่บนหน้าดิน เมื่อใช้จำนวนมากขึ้น ๆ ก็จะทำให้ดินแข็งเป็นดาน มีจำนวนถึง 500 กว่าไร่ คิดเป็นร้อยละ 83 ของพื้นที่ชุมชนวังตะกั่ว

การทำเกษตรกรรมแผนใหม่มีกระบวนการผลิตที่เร่งรีบ เพื่อให้ทันต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ที่จะเอื้อต่อการผลิต รวมทั้งปัจจุบันระบบการผลิตของชาวบ้านไม่ได้ผลิตเพื่อการยังชีพ แต่เป็นการผลิตเพื่อการค้าขาย ดังนั้น ทุกอย่างจึงต้องให้ทันกับเวลาชาวบ้านจึงอาศัยความสะดวก ไม่ว่าจะเป็นการเผาตอซังฟางข้าว เพราะต้องการเตรียมดินใหม่ในการเพาะปลูกในช่วงต่อไป ซึ่งมีระยะเวลาไม่นานจากการเพาะปลูกครั้งแรก ซึ่งบางครั้งอบคร่ำจากการสังเกตของผู้ศึกษาในชุมชน พบว่า เพิ่งเกี่ยวข้าวเมื่อวันจันทร์ที่ผ่านมา พอถึงวันศุกร์ก็เผาตอซังฟางข้าวแล้ว จึงได้สอบถามได้ความว่า เพื่อต้องการเตรียมพื้นที่ในการเพาะปลูกใหม่อีกครั้งในอาทิตย์ต่อมา ซึ่งผลกระทบที่เกิดจากการเผาตอซังฟางข้าวทำให้เกิดควันจำนวนมากปกคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง เพราะชาวบ้านจะต้องเผาพื้นนาหมด บางคนมีที่ 50 ไร่ก็เผาพร้อมกันทั้ง 50 ไร่ จึงทำให้เกิดอากาศเป็นพิษและปิดบังทัศนวิสัยในการมองเห็นของชาวบ้านจึงทำให้เกิดอุบัติเหตุได้ง่าย

ชาวบ้านต้องปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ปัจจุบันที่หลังไหลมากับวิถีการทำเกษตรกรรมแผนใหม่ ชาวบ้านจึงได้รับระบบเกษตรกรรมแผนใหม่พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน มนุษย์ได้พยายามทำตัวเองเป็น “ผู้พิชิตและควบคุมธรรมชาติ” เช่น มนุษย์ได้พยายามคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ลูกผสมที่มีผลผลิตสูงแทนที่จะใช้เมล็ดพันธุ์พื้นเมือง มีความต้านทานต่อโรคและแมลงสูง มนุษย์ได้สังเคราะห์สารเคมีปราบแมลงและควบคุมโรคพืช ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำการเกษตรที่อุปกรณ์เสริม การคิดค้นเพื่อจะเอาชนะธรรมชาติ โดยการควบคุมและดัดแปลงสภาพแวดล้อมได้นั้น กลับก่อให้เกิดผลกระทบลูกโซ่ต่อระบบนิเวศและสังคมมนุษย์ การปลูกพืชเชิงเดี่ยว (mono-culture) ในพื้นที่ขนาดใหญ่ ความจำเป็นใช้สารเคมีเพื่อป้องกันและกำจัดศัตรูพืชจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ทำให้ระบบนิเวศเกิดการเสียสมดุลจนเป็นเหตุให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติอย่างเช่นปัจจุบัน เป็นวิกฤตที่ชาวบ้านต้องเผชิญ และพยายามหาแนวทางการปรับปรุงแก้ไขต่อไป

3.2 การทำลายสุขภาพของเกษตรและผู้บริโภคจากการทำเกษตรกรรมแผนใหม่

ชาวบ้านในฐานะผู้ผลิตจึงได้รับผลกระทบต่อสุขภาพโดยตรง ในช่วงที่ผ่านมาชาวบ้านต้องทำงานหนักทั้งกายและใจ เช่น ต้องใช้รถไถนาที่มีแรงสั่นสะเทือนและเสียงรบกวน

ประสาทตลอดเวลา ทำให้เหน็ดเหนื่อย เครียด อ่อนเพลีย บางครั้งเกิดอุบัติเหตุร้ายแรงขึ้น ยิ่งกว่านั้นไม่มีวันพักผ่อน ต้องเร่งรีบทำนา เพราะต้องไปประกอบอาชีพอื่นเพื่อหารายได้เพิ่ม เมื่อเกิดปัญหาสุขภาพหวังพึ่งการรักษาแผนปัจจุบัน แต่มีรายได้น้อยสวัสดิการจึงมีคุณภาพต่ำ ลูกต่ายังเล่าให้ฟังถึงผลกระทบของการใช้สารฆ่าเชื้อรา ว่า

ในปีนั้น (2535) ข้าวของลุงเจอปัญหาเชื้อราอย่างหนักไม่รู้จะทำอย่างไร จึงได้ไปซื้อยาไดโคโลแรนมาใช้ฉีด ลุงเป็นคนฉีดเองประมาณ 7 โมงเช้า ลุงก็ไล่ฉีดตั้งแต่หัวนาถึงท้ายนา ประมาณ 15 ไร่ ก็ต้องเดินลุยไปเรื่อย ๆ ลุงยังฉีดไม่ทันเสร็จทั้ง 15 ไร่ เลยเริ่มรู้สึกร้อนแถวแขน คอ และหน้า เริ่มปวดแสบปวดร้อนเหมือนถูกน้ำร้อนลวก รีบกลับบ้านสบู่ล้างก็ไม่หาย ลุงก็เลยไปหาหมอที่บางมูลนาก หมอบอกว่าลุงแพ้สารเคมี ทุกวันนี้ก็ยังเป็นแผลเป็นอยู่เลย (ณรงค์ แฉล้มวงศ์, สัมภาษณ์)

ลุงบุญสืบเล่าให้ฟังถึงประสบการณ์ตรงของตัวเองกับการใช้สารเคมีกับการทำเกษตรว่า เมื่อประมาณ ปี 2539 ลุงไปรับจ้างไถไร่ที่โคกสำโรงได้ 2 วัน ก็รู้สึกมึนหัว หน้ามืด ตาพร่า เกร็ง แล้วก็หมดสติไป รู้สึกตัวอีกทีก็อยู่โรงพยาบาลแล้ว มารู้ทีหลังว่า ขณะที่เรากำลังไถไถวันที่ 2 ไร่ฝ้ายที่อยู่ติดกันกำลังฉีดยาฆ่าหญ้า ตอนแรกก็ได้กลิ่นเหมือนกันแต่ก็ไม่เป็นไร จึงกลับต้องนอนโรงพยาบาลตั้ง 3 วัน (บุญสืบ กลิ่นชาติ, สัมภาษณ์)

...เมื่อ 7 ปี ที่ผ่านมา ตาก็ตาย (สามียายดม) เพราะยาเหมือนกัน วันนั้นตาผ่นแกออกไปดูข้าวในนา แต่วันนั้นแกหิวน้ำก็เลยกินน้ำในนา พอตื่นขึ้นมาพื้นที่ติดกับแกเขาเพิ่งฉีดยาดีดีที่ ฆ่าแมลงที่มากวนต้นข้าวตอนเช้าของวันนั้น พอตกเย็นไม่เห็นตาผ่นกลับบ้านก็เลยออกมาตามเห็นสภาพศพของตาผ่นนอนตาย น้ำลายฟูมปาก ตัวเขียว ฉันก็รีบไปส่งโรงพยาบาลแต่ไม่ทัน หมอบอกว่าแกตาย เพราะกินน้ำที่มีสารดีดีที่เข้าไป ทำให้เสียชีวิตในเวลาต่อมา... (ยายดม แผนบัว, สัมภาษณ์)

นอกจากผู้ผลิตจะได้รับผลกระทบโดยตรงแล้วนั้น สารเคมีที่มีพิษเหล่านั้นตกค้างอยู่ในดิน น้ำ อากาศ และย้อนกลับเข้าสู่ร่างกายของมนุษย์ในฐานะที่เป็นผู้ผลิตและผู้บริโภคด้วย โดยกระบวนการผลิตและการบริโภคอาหาร สารเคมีที่ใช้ในการเกษตรนั้นไม่ได้สลายไปหมดแต่ยังเหลือตกค้างอยู่ในผลผลิตทั้งข้าว ผัก และผลไม้ที่เราต้องบริโภคทุกวัน จึงทำให้สารเคมีตกค้างในผลผลิตเป็นประจำ จากการสัมภาษณ์คุณหมอสุรเดช เดชคุ้ม เจ้าหน้าที่

สาธารณสุขของจังหวัดพิจิตร ถึงการตรวจสารเคมีในเลือดของเกษตรกรของชุมชนวังตะกู ปี 2547 พบว่า

เกษตรกรของชุมชนวังตะกูมีสารเคมีตกค้างในร่างกายทุกคน แต่ด้วยระดับของสารเคมีที่มีอยู่ในร่างกายของแต่ละคนไม่เท่ากัน บางคนได้สัมผัสกับสารเคมีน้อย และบางคนสัมผัสสารเคมีมาก เช่น ชาวบ้านบางคนมีอาชีพรับจ้างฉีดยาฆ่าแมลง ก็จะมีสารเคมีตกค้างอยู่ในร่างกายมาก ชาวบ้านแทบทุกหลังคาเรือนต้องซื้อผัก ซื้ออาหารจากตลาด ซึ่งชาวบ้านเองก็ไม่ได้รู้ถึงขั้นตอนของการผลิตว่ามีกรรมวิธีอย่างไรหรือบางคนก็พอมีความรู้อยู่บ้างแต่ก็ให้ความสำคัญน้อยกว่าเรื่องความสวยงามและสีส้มของผักหรืออาหาร จึงได้รับสารเคมีเข้าสู่ร่างกายอยู่เป็นประจำ (สุรเดช เดชคุ้มวงศ์, สัมภาษณ์)

เราจะสังเกตได้ว่าไม่ว่าเราจะเป็นผู้ผลิตหรือผู้บริโภคก็ตาม มีอัตราการเสี่ยงต่อการรับสารเคมีเข้าสู่ร่างกายได้เหมือนกัน เนื่องจากความเสี่ยงในระบบห่วงโซ่อาหารในกระบวนการผลิตตั้งแต่ ไร่นาของเกษตรกร กระบวนการผลิตในโรงงาน กระบวนการบรรจุภัณฑ์ขนส่ง การเก็บรักษา จนถึงโต๊ะอาหารผู้บริโภคขั้นตอนสุดท้าย ทั้งนี้ เพราะความสะดวกสบาย ความเร่งรีบที่ไม่มีความพิถีพิถันต่อการดำเนินชีวิต จึงทำให้ชาวบ้านต้องประสบปัญหาด้านสุขภาพที่มีความรุนแรงมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง

3.3 การทำลายวิถีชีวิตความเป็นชุมชนของการทำเกษตรกรรมแผนใหม่

ด้วยสภาพความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายอยู่อย่างพึ่งพากัน ด้วยองค์ประกอบภายในของชุมชนที่ถูกสร้างและบ่มเพาะผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน แต่เมื่อวิถีชีวิตและกระบวนการผลิตที่เปลี่ยนแปลงจึงทำให้ระบบต่าง ๆ ของชุมชนลดน้อยถอยลงด้วย เช่น กิจกรรมพื้นบ้านถูกทำลายลง ภูมิปัญญา องค์ความรู้เกี่ยวกับข้าวและการทำนาที่สั่งสมเป็นเวลานับพัน ปี ชาวนาสัญญเสียความเชื่อมั่นในตัวเองของชาวนา ระบบอาวุโสที่เคยยืนหยัดเป็นเสาหลักในสังคมชนบทต้องโอนเอียงล้มลง เพราะความเชื่อถือของระบบอาวุโสนั้นถือหล่อหลอมมาจากองค์ความรู้เรื่องความเชื่อ ความศรัทธาของเกี่ยวกับข้าวหรือการทำนา

รวมถึงองค์ความรู้ในการดำรงชีพแบบพื้นบ้านเป็นหลัก ซึ่งกลายเป็นตำนานหรือนิทาน และเป็นเรื่องราวที่คนไม่รู้ ความศรัทธาที่เคยมีทั้งหลายจึงเสื่อมไป ลูกหลานเริ่มแข่งกระด้างด่าพ่อแม่ เด็กและเยาวชนเริ่มไม่ศรัทธาคนเฒ่าคนแก่ ยิ่งเด็กได้มีโอกาสได้รับการศึกษาที่สูงกว่าพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย เด็กไม่เชื่อถือนิยายมหากาพย์หรือวิถีชีวิตแบบเดิม เพราะสิ่งเหล่านี้ถูกสรุปว่า “ไม่มีเหตุผล งบประมาณ” โรงเรียนไม่ค่อยให้ความสนใจและตระหนักให้คุณค่าถึง

ความสำคัญของสิ่งเหล่านี้ไม่มากนัก ผู้อำนวยการโรงเรียนวังตะกูราษฎร์อุทิศ เล่าถึงผลกระทบวิถีชีวิตครอบครัวของเด็กในโรงเรียน

ทุกวันนี้เกือบ 98 % ของครอบครัวนักเรียนทั้งหมด ผู้ปกครองจะออกไปทำงานต่าง จังหวัด แต่ก็ไม่มีใครพอมีเงินเสียที คุณภาพชีวิตของเด็กนักเรียนก็ไม่ดี ต้องอาศัยอยู่กับยายตา ปู่ย่า ซึ่งไม่สามารถที่จะดูแลลูกหลานได้เด็กไม่ค่อยเชื่อฟังบางคนโตขึ้นก็เกรงไม่ตั้งใจเรียนเป็นปัญหาสังคมอีกเพราะทุกวันนี้พ่อกับแม่เลี้ยงลูกด้วยเงินอย่างเดียว ไม่ว่าลูกอยากได้อะไรก็หาให้ทั้งโทรศัพท์ รถมอเตอร์ไซด์... (สมควร ฐปพรหม, สัมภาษณ์)

ตรงนี้จะนำไปสู่ปัญหาสังคมเกิดจากความซับซ้อนมากขึ้น และมีความเป็นส่วนตัวมากขึ้น เช่น เมื่อเกิดปัญหาไม่ต้องการให้คนนอกครอบครัวมายุ่งเกี่ยว ความเชื่อและพิธีกรรมหลาย ๆ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันลดลงเป็นเพียงกันช่วยเหลือนภายในครอบครัวเท่านั้น ระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนได้ค่อยมีให้เห็น

ในด้านของความมั่นคงของสังคม เมื่อองค์ความรู้เกี่ยวกับข้าวและการทำนาสมัยใหม่ได้ปลดปล่อยชาวนาจากพันธนาการจากสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น แม่โพสพ แม่ธรณี แม่คงคา ความเชื่อ ค่านิยม ความศรัทธาตลอดจนเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ปรากฏในพิธีกรรมไปแล้ว ทำให้ชาวนาสู้ภัยเสียความเชื่อมั่นตัวเองไว้ที่สิ่งของที่ยึดเหนี่ยว ไม่มีเทพเจ้าในพิธีระลึกถึงในยามที่เดือนร้อน ชาวนาจึงมุ่งแสวงหาเงินทองมาเป็นที่พึ่งเช่นเดียวกับวิถีชีวิตคนในเมือง จึงทำให้ชาวนาต้องถูกพันธนาการไว้กับเทพเจ้าองค์ใหม่ที่โหดร้ายทารุณ ลดสิทธิเสรีภาพ และความมั่นคงทุก ๆ ด้านของชีวิต นั่นคือ “เทพเจ้าเงินตรา” เป็นเทพเจ้าที่คอยบงการให้ชาวนาต้องทำงานหนักแต่ก็ไม่สามารถที่จะพึ่งตนเองได้

3.4 ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจของการทำเกษตรกรรมแผนใหม่

จากการส่งเสริมภาคเศรษฐกิจระดับมหภาค แต่ต้องมาขับเคลื่อนฐานผลิตให้เติบโตตามไปด้วย เพื่อให้สามารถผลิตสินค้าป้อนระบบอุตสาหกรรมได้ความต้องการแต่นั้นกลับเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดปัญหาด้านเศรษฐกิจของชุมชน

ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจจากเกษตรกรรมแผนใหม่ ที่ไม่รอบคอบประมาท ไม่เคารพต่อระบบคิด ความเชื่อในองค์ความรู้เดิมที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ปลูกข้าวบำรุงรักษา เก็บเกี่ยววนวด ขนส่ง โดยไม่ความสำคัญปล่อยให้ไปตามยถากรรมทำให้เกิดความเสียหาย เป็นการบ่มเพาะนิสัยสุรุ่ยสุร่าย และมองทรัพยากรธรรมชาติเป็นเพียงปัจจัยการผลิตและส่งเสริมการใช้ทรัพยากร ธรรมชาติแบบไม่ตระหนักถึงคุณค่าถือว่าเป็นเรื่องที่น่ากลัวอย่างยิ่ง

เกษตรกรรมแผนใหม่ ทำให้ชาวบ้านต้องพึ่งพาปัจจัยต่าง ๆ จากภายนอก ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ และชาวบ้านยังคงเป็นลูกหนี้ โดยเฉพาะการเป็นลูกหนี้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ด้วยความหวังที่ว่าเงินตราจะบันดาลสวัสดิการต่าง ๆ แก่ครอบครัวและชีวิต ทุกวันนี้ชาวบ้านจึงต้องอยู่ในสภาพที่สูญเสียความมั่นคง ความเชื่อมั่น ไร้ที่พึ่งพิง แปรปรวนตามค่านิยม ความเชื่อและเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายนอก ทำให้เกิดความล้มละลายของระบบเศรษฐกิจของชุมชนจากระบบที่เคยพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันมาสู่ระบบของการแลกเปลี่ยนด้วยมูลค่า (เงินตรา) ทำให้ชาวบ้านต้องตกอยู่ภายใต้ระบบทุนนิยม และไม่ได้คำนึงถึงการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยตนเอง

3.5 การสูญเสียวัฒนธรรมและจริยธรรมของชุมชน

เมื่อความรู้และภูมิปัญญาถูกทำลายลง จึงขาดเครื่องมือการปลูกฝังพฤติกรรมทางจริยธรรม ขาดเครื่องกล่อมเกลาคใจคนให้อ่อนโยน คุณธรรมหลายอย่างที่เคยเป็นในการดำเนินชีวิตเปลี่ยนแปลงไป เป็นต้นว่าความอดทน ความสามัคคี ความมีน้ำใจ ความขยันหมั่นเพียร ความเป็นคนรอบคอบ ไม่ประมาท ความประหยัดมัธยัสถ์ ความเสียสละ สิ่งเหล่านี้ลดน้อยผกผันไปตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เช่น เมื่อไม่มีความเชื่อเรื่องแม่โพสพ แม่คงคา แม่ธรณี พฤติกรรมที่แสดงออกต่อข้าวและการทำงานจึงแตกต่างกัน

ชาวบ้านไม่กลัวข้าวจะหนีจึงไม่ต้องสูญเสียข้าวไม่ต้องบนแม่ธรณีหรือไม่ต้องแสดงความเคารพต่อดิน น้ำ ลม ไฟอีกต่อไป จิตใจที่เคยเคารพยำเกรง มีความกตัญญูในสิ่งเหล่านี้ก็ถูกปลดปล่อย เครื่องผูกใจที่เคยก่อตัวให้เป็นความเชื่อ ค่านิยม ทศนคติ สำหรับผลักดันให้เกิดพฤติกรรมทางจริยธรรมก็แปรเปลี่ยน เช่น การเลี้ยงดูพ่อแม่ ปู่ย่าตายายก็เป็นเพียงการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายไม่ใช่เรื่องของความกตัญญูกตเวทีกว่า “กตัญญูกตเวทีก” สูญหายไปจากชุมชนวังตะกูนและสังคมไทย

อาจกล่าวได้ว่า ชุมชนวังตะกูนเกือบถึงความอัปยศและล่มสลายจากการส่งเสริมเกษตรกรรมแผนใหม่ เพราะชาวบ้านวังตะกูนได้รับผลกระทบในทุกด้าน กล่าวคือ ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ตลอดจนความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความล่มสลายจากแนวทางการพัฒนาการเกษตรภายใต้การชี้นำของระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ที่เกิดขึ้นกับชุมชน

4. สรุปพัฒนาการชุมชนวังตะกูนในช่วงจุดเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2511-2540

ชุมชนวังตะกูนเริ่มได้รับการพัฒนาและส่งเสริมจากภาครัฐ ปี พ.ศ. 2513 ชุมชนวังตะกูนเริ่มมีถนนร่วมจิตบันดาลเป็นถนนลาดยางเส้นแรกของชุมชน ทำให้ชุมชนเริ่มเปิดและมีความสัมพันธ์กับชุมชนภายนอก และเป็นชุมชนทางผ่านในการโดยสารและขนส่งสินค้าทางการเกษตร

ท่อนไม้ (ซุง หมอนรองรถไฟ) ต่อมาปี พ.ศ. 2513 ชาวบ้านเริ่มมีไฟฟ้าใช้กันโดยเป็นเครื่องใช้ไฟฟ้าขนาดเล็ก ซึ่งกระจายให้กับชาวบ้านไม่ทั่วถึง เพราะกำลังการผลิตต่ำ ในปี พ.ศ. 2517 ชาวบ้านมีประปาใช้ และในปี พ.ศ. 2520 กรมโยธาธิการเข้ามาปรับปรุง ซ่อมแซมถนนร่วมจิตบันดาลให้เป็นถนนลาดยางและเปลี่ยนชื่อเป็นถนน บางมูลนาก-วังจี้ว และในปี พ.ศ. 2523 ได้ขายโรงไฟฟ้าเอกชนขนาดเล็กให้กับการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค ในช่วงนี้ภาครัฐได้เข้ามามีอิทธิพลอย่างมากในงานพัฒนาชุมชนในส่วนโครงสร้างพื้นฐานของชุมชนวังตะกั่วอย่างชัดเจน ไม่กี่ปีทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว จากที่เคยมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีระบบการผลิตแบบยังชีพพึ่งพิงธรรมชาติ พึ่งพาตนเอง กลับปรับเปลี่ยนมาพึ่งพามากขึ้นทั้งทางด้านวิถีชีวิตและวิธีการผลิตในการประกอบอาชีพ

ภาครัฐเข้ามาส่งเสริม “การผลิตเพื่อการค้าหรือการผลิตสินค้าเกษตรเพื่อการพาณิชย์” โดยพยายามเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตด้วยวิธีการต่าง ๆ นานา การทำเกษตรกรรมแผนใหม่ ทำให้เกษตรกรลงทุนมากขึ้น และพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกทั้งพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง เครื่องมือการเกษตร และตลาด ทำให้เกษตรกรต้องอยู่ภายใต้แรงบีบคั้นของกลไกตลาด เกษตรกรถูกเอารัดเอาเปรียบจากภายนอกมากขึ้นทุกที เพราะความสามารถในการพึ่งตนเองน้อยลง

การดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด เพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านวัตถุ เพื่อนำมาอำนวยความสะดวกของตนเอง โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการส่งเสริมระบบทุนนิยม เช่น (1) เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรงใหม่ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติเริ่มเปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน มนุษย์ได้พยายามทำตัวเองเป็น “ผู้พิชิตและควบคุมธรรมชาติ” (2) การทำลายสุขภาพของเกษตรกรและผู้บริโภค ชาวบ้านต้องทำงานหนักทั้งกายและใจ จนทำให้คนในชุมชนต้องเสียชีวิตลงจากการทำเกษตรแผนใหม่ ถือว่าเป็นความเสี่ยงต่อการผลิตและการบริโภค (3) การทำลายวิถีชีวิตความเป็นชุมชน การสูญเสียความเชื่อ ความเชื่อมั่นในตัวเองของชาวนา ระบบอาวุโสที่เคยยึดในสังคมชนบทต้องโอนเอียงล้มลง ความศรัทธาต่อเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็หายไปกลายเป็นเรื่องงมงาย และมีองค์ความรู้ใหม่ที่ครอบงำคือเทพเจ้าเงินตราที่คอยกระตุ้นและบีบบังคับให้เดินตามไปก็ทำให้เกิดปัญหาสังคมต่าง ๆ ตามมาอย่างเช่นปัจจุบัน (4) การสูญเสียวัฒนธรรม จริยธรรมของชุมชน ถือเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลาคิดใจให้อ่อนโยน มีคุณธรรมถือเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตแสดงออกถึงความกตัญญู ความสามัคคี ความเสียสละกลับผูกพันลดน้อยลงพฤติกรรมที่แสดงออกต่อการทำนา ข้าว และสังคมเปลี่ยนแปลงไป (5) ด้านเศรษฐกิจ จากการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตโดยหันมาพึ่งพาปัจจัยจากภายนอกเพื่อเพิ่มปริมาณผลผลิตให้มากขึ้น แต่ราคาผลผลิตเกษตรกร

ไม่สามารถควบคุมได้และความต้องการทางด้านวัตถุนิยม เพื่อแสวงหาความสะดวกสบาย ชาวบ้านไม่สามารถพึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจนี้

สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ เพื่อสร้างความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจของครอบครัว ภายใต้ความเชื่อและค่านิยมใหม่ คือ การนับถือเทพเจ้าเงินตราเป็นตัวชี้วัดความเจริญและความมั่งคั่ง แต่นั่นก็ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชนวังตะกั่ว พัฒนาการในช่วงนี้ของชุมชนวังตะกั่วปรับเปลี่ยนไปตามกระแสทุนนิยมและปัจจัยภายนอก ถือเป็นแรงผลักดันที่ทำให้ชาวบ้านต้องต่อสู้และดิ้นรน แต่นั่นกลับทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยน ระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย จึงสรุปได้ว่าพัฒนาการในช่วงนี้ ชาวบ้านไม่สามารถพึ่งตนเองได้ และยังทำลายสิ่งแวดล้อมของชุมชน

5. กระบวนการทุนทางสังคมของชุมชนวังตะกั่วในช่วงจุดเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2511-2540

จากปรากฏการณ์ของพัฒนาการในช่วงที่สองของชุมชนวังตะกั่ว เกิดเปลี่ยนแปลงจากสิ่งใหม่เข้ามาทดแทนในทำนองการปฏิวัติ (Revolution) คือการเปลี่ยนแปลงแบบเฉียบพลันจากระบบหนึ่งสู่อีกระบบหนึ่ง ซึ่งถือว่าการเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างพื้นฐาน หรือจากองค์ความรู้เดิมที่ตั้งบนพื้นฐานของระบบคุณค่ามาสู่องค์ความรู้ใหม่ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบธุรกิจ ซึ่งความแตกต่างจากการเปลี่ยนแปลงที่เคยเกิดขึ้นในอดีตอยู่บนฐานของจิตใจอย่างเดียวกัน นั่นคือ การทำเกษตรกรรมหรือการทอผ้าขึ้นบนพื้นฐานของความเชื่อพื้นบ้านหรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติในรูปแบบของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เทพ เทวดาที่เป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นการเกิดก่อมาแบบช้า โดยการสั่งสมภูมิปัญญาแสดงผ่านกิจกรรม/พิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ทำให้เกิดความสัมพันธ์ใกล้ชิด เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แต่เมื่อมีการปฏิวัติมาเป็นระบบธุรกิจ (การทำเกษตรกรรมแผนใหม่) ที่มุ่งแสวงหาความมั่งคั่งด้านเงินทองเป็นที่ตั้ง ปัจจัยภายในก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่มีผลต่อระบบความคิด อย่างเช่น ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติลดน้อยลง ทำให้ต้องหาที่พึ่งพาจากภายนอกอย่างเทคโนโลยี และบทบาทประเพณีวัฒนธรรมทางศาสนา เช่น งานสงกรานต์ เป็นต้น เป็นเพียงสัญลักษณ์แสดงออกถึงพฤติกรรมที่ดีต่อศาสนาเท่านั้น

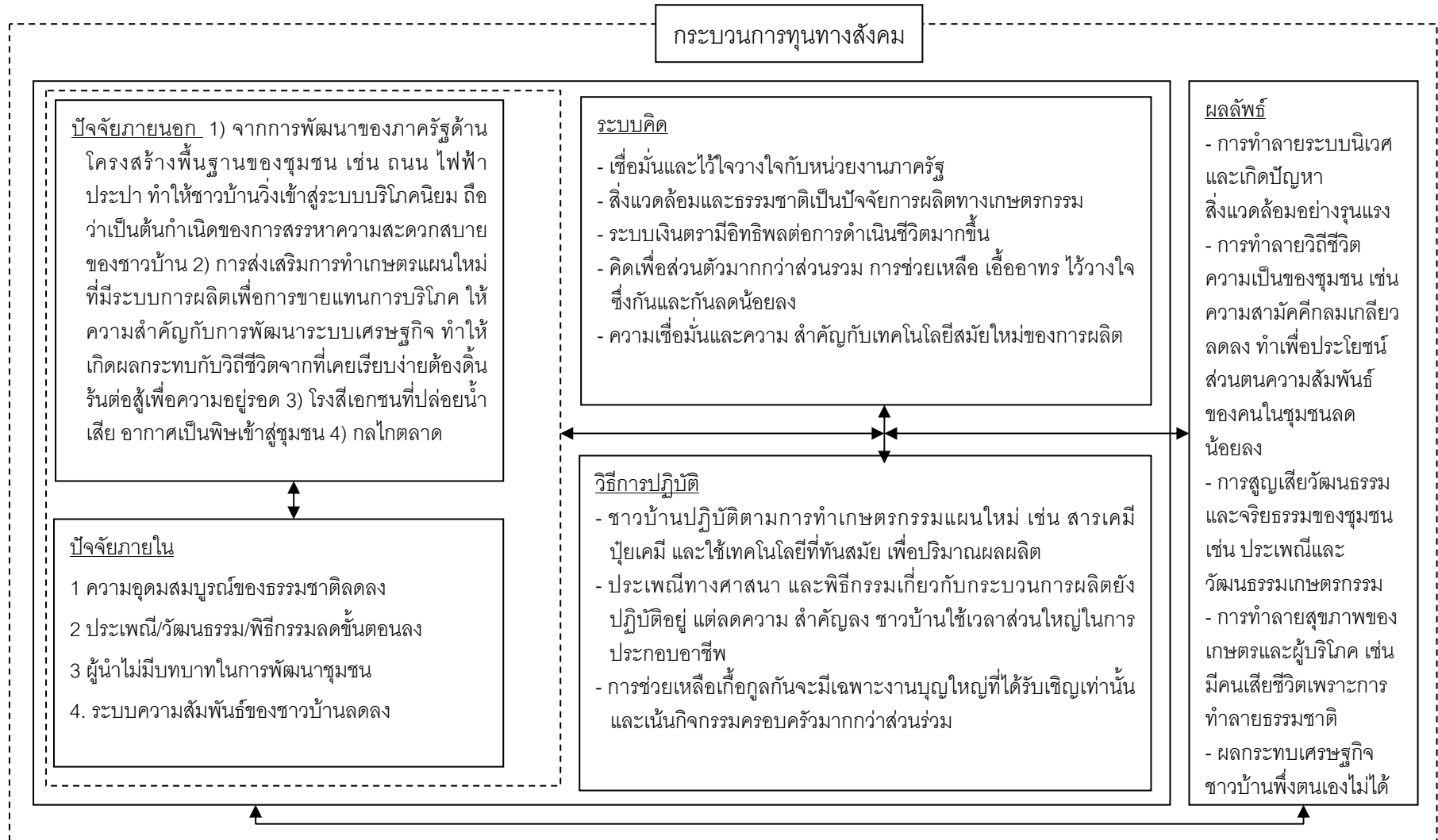
และปัจจัยภายนอก เช่น การพัฒนาของภาครัฐด้านสาธารณูปโภค การส่งเสริมการเกษตรพืชเชิงเดี่ยว การตลาดราคาสินค้า องค์ความรู้ใหม่ ตลอดจนเทคโนโลยีทันสมัย เป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านระบบความคิดของชาวบ้าน แสวงหาเงินทองเพื่อความมั่นคงต่อชีวิตและครอบครัว ซึ่งชาวบ้านได้ปรับเปลี่ยนมาทำเกษตรกรรมแผนใหม่ ซึ่งถือว่าเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ทำให้ชาวบ้านมองธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนามองทุกอย่างแบบแยกส่วนกันให้ความสำคัญเรื่อง “มูลค่า” มากกว่า “คุณค่า” ซึ่งไม่มีกลไกหรือระบบคิดใดที่จะเชื่อมโยงพฤติกรรมให้เกิดความพอดี ให้ความรักและความเคารพต่อธรรมชาติต่าง ๆ ด้วยสำนึกใน

ความสำคัญอย่างจิตใจ ใช้ชีวิตอย่างมีความสุขอยู่กับธรรมชาติ ส่วนใหญ่ทำเพื่อประโยชน์ของส่วนตนเท่านั้น ลดความเอื้ออาทร ลดความไว้วางใจกันน้อยลง เพราะชีวิตทุกวันนี้แม้แต่เวลาก็มีค่าเป็นเงินเป็นทอง เงินตรามีผลกระทบต่อวิถีชีวิตมากขึ้น

เกษตรกรรมแผนใหม่เป็นทั้งระบบคิดที่สอนให้มนุษย์มองธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการผลิตเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนา โดยเน้นสร้างความเชื่อมั่นและให้ความสำคัญเรื่องเทคโนโลยีสมัยใหม่ จากระบบคิดนี้ทำให้การปฏิบัติที่แสดงออกเป็นการเอาเปรียบธรรมชาติเพื่อนมนุษย์ โดยการใช้สารเคมีและปุ๋ยเพื่อต้องการเพิ่มผลผลิตและกำไร แต่ในกระบวนการผลิตเกิดการทำลายสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ด้วยระบบคิดและวิธีปฏิบัติสะท้อนว่าชาวบ้านไม่สามารถช่วยตนเองได้ และยังก่อให้เกิดความสูญเสียและการทำลายด้านต่าง ๆ ของชุมชน

แผนภูมิที่ 4.3

กระบวนการทุนทางสังคมของชุมชนวังตะกั่วในช่วงจุดเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2511-2540

ส่วนที่ 2 พัฒนาการช่วงที่ 3 ชุมชนวังตะกวนปัจจุบัน

(พ.ศ. 2541-2550)

เมื่อชุมชนได้เผชิญกับปัญหาและมุ่งที่จะหาทางแก้ปัญหา โดยการปรับเปลี่ยนระบบความคิดและวิธีการปฏิบัติใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์หรือบริบทของชุมชน ซึ่งการดำเนินการแก้ไขปัญหาลักษณะนี้ของชุมชน โดยมุ่งปรับเปลี่ยนระบบความคิดของชาวบ้านให้ตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมของชุมชน ทั้งนี้เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมอย่างมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกวน ที่ชาวบ้านได้พยายามหันมาปรับเปลี่ยนระบบการผลิตที่เอื้อและพึ่งพาสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ ต้องมีกลไกจากภายนอกเข้ามามีส่วนช่วยให้การดำเนินการของกลุ่มโปร่งใส และความเป็นธรรมต่อสมาชิกทุกคนในกลุ่ม ทำให้ชาวบ้านมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่ม และช่วยกันฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน

นอกจากนี้ยังมีการขยายกิจกรรม เพื่อสร้างกลุ่มกิจกรรมในระบบการศึกษาโรงเรียน โดยการปรับหลักสูตรการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับบริบทหรือสภาพแวดล้อมของชุมชน เน้นเรื่อง เกษตรกรรมยั่งยืนกับการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม เพราะการให้ความรู้และกิจกรรมที่ต่อเนื่อง ทำให้เด็กเกิดจิตสำนึก และทักษะการดำรงชีวิต รู้บทบาทและหน้าที่ มีความรับผิดชอบต่อการใช้ออนุรักษ์ และดูแลสิ่งแวดล้อม ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านให้มีจิตสำนึก ความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตนเองในการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของระบบนิเวศตามธรรมชาติ รวมทั้งการรักษาเอกลักษณ์และวัฒนธรรม ตลอดจนการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากปัญหาที่เกิดขึ้นและสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ทำให้ชาวบ้านของชุมชนวังตะกวน ต้องหาทางออก เพื่อต่อสู้และปรับตัวเองให้อยู่ในสถานการณ์ปัจจุบันได้ ประชาญ์ชาวบ้าน (ลุงณรงค์ แฉล้มวงศ์) คนหนึ่งของชุมชนวังตะกวนได้ตระหนักและเล็งเห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชนจากกระบวนการผลิตทางการเกษตร จึงได้พยายามที่จะเรียนรู้และค้นคว้าหาแนวทางใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต เพื่อให้กิจกรรมนั้น ๆ ดำเนินได้อย่างต่อเนื่อง และสามารถแก้ไขปัญหายั่งยืน จากการเรียนรู้การทำเกษตรกรรมยั่งยืน ที่มีรากฐานจากเกษตรกรพื้นบ้านที่บรรพบุรุษได้ปฏิบัติกัน ทำให้วิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมสามารถอยู่คู่กันได้อย่างพึ่งพาอาศัยกัน แต่เนื่องจากการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชนนั้น ผู้นำ/ประชาญ์ชาวบ้านไม่สามารถที่จะดำเนินการให้สำเร็จได้ จึงมีการขยายผลเกิด “กลุ่มเกษตรกรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกวน” เพื่อต้องการกระตุ้น และเป็นการสร้างจิตสำนึกร่วมกันของคนในชุมชนให้ตระหนักถึงคุณค่า และความสำคัญสิ่งแวดล้อมของชุมชน

โดยผู้ศึกษาได้นำเสนอประวัติ การวิเคราะห์ตัวเองหาทางออกเพื่ออยู่ได้อย่างมีความสุข ในสังคมปัจจุบันโดยไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อมเกินความจำเป็น และพยายามใช้กระบวนการเรียนรู้ ของตนเองถ่ายทอดให้กับชาวบ้านชุมชนวังตะกั่วให้ตระหนักถึงความสำคัญคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ที่เราต้องพึ่งพาอาศัยกันในการดำรงชีวิตที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ดังนั้น การฟื้นฟู สิ่งแวดล้อมให้กับคนมาถือเป็นบทบาทของทุกคนในชุมชนร่วมกัน

1. ประวัติลุงณรงค์ แฉล้มวงศ์ กับการวิเคราะห์ตัวเองเพื่อหาทางออกให้กับตนเองและครอบครัว

หลังจากที่ประสบปัญหาจากการทำเกษตรแผนใหม่ ทำให้ลุงณรงค์ แฉล้มวงศ์ ได้ หวนคิดถึงสาเหตุและผลที่เกิดขึ้นกับตัวเองว่ามันเป็นเพราะอะไร ด้วยการวิเคราะห์อาศัยหลักธรรมะ เป็นเครื่องนำความคิด จึงทำให้หาสาเหตุและสรุปได้ว่าเกิดจากความลุ่มหลง ความต้องการ ความโลภ และความไม่พอ เกิดจากระบบคิดที่ถูกหล่อหลอมจากการพัฒนาความเจริญของประเทศ ซึ่งถือว่า เป็นผู้ที่ริเริ่มการทำเกษตรปลอดสารพิษเพื่อการพึ่งตนเองคนแรกของชุมชนวังตะกั่ว ซึ่งลุงณรงค์ เล่า ให้ฟังถึงจุดเริ่มต้นของการวิเคราะห์ปัญหาของตนเองเพื่อต้องการหลุดพ้นจากวงจรอุบาทว์ ว่า

เมื่อตอน ปี 2535 ลุงทำฟาร์มเลี้ยงไก่และทำสวนมะม่วงอยู่ที่บ้าน แต่เงินไม่พอใช้ ต้องส่งลูกเรียนและยังเป็นหนี้ ธกส. เป็นแสน และลุงเองเจอฤทธิ์ของสารเคมีทุกวันนี้นี้ยังเป็น แผลเป็นด้วย สุขภาพแย่มาก ในช่วงนั้นทรัพยากรธรรมชาติต่างได้รับผลกระทบด้วย เช่น น้ำเสีย ดินแข็งปลูกอะไรก็ไม่ขึ้น ต้องใช้ปุ๋ยเคมีช่วยจึงจะงามแต่มันก็ต้องใช้เพิ่มขึ้นทุกปี ลุงเริ่มทำนาและ ใช้สารเคมีอย่างเข้มข้น เพราะต้องการผลผลิตมาก ๆ แต่ความจริงแล้วลุงไม่มีความรู้เรื่องสารเคมี เลย ถ้ามีปัญหาเกี่ยวกับข้าวก็จะไปที่ร้านขายเคมีภัณฑ์ที่ตลาด ด้วยความไม่รู้และการดันรนของลุง ในช่วงนั้นทำให้ชีวิตของลุงไม่ค่อยดีนัก เมื่ออายุ 37 ปี มีโอกาสได้ไปกราบหลวงพ่อดำธิ์สิงดำ และได้ถือศีลดำถือศีลแดง และเข้ามโนมยิทธิ² เพื่อเป็นการฝึกสติทำสมาธิ จะได้เกิดปัญญา สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างมีเหตุผล จากการทำกรรมฐานทำให้ลุงเปลี่ยนความคิด วิถีดำเนินชีวิต

²มโนมยิทธิ เป็นกรรมฐานอย่างหนึ่งในกรรมฐาน 40 ตามคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้มี 40 แบบ 4 หมวด ได้แก่ 1 สุขวิปัสสโก แปลว่า บรรลุสมรรถผลได้อย่างง่าย 2 เติวิชโช แปลว่า การ ระลึกชาติได้ 3 ฉฬภินโน แปลว่า การแสดงฤทธิ์ได้มีฤทธิ์พิศดารทิพย์ 4 ปฏิสัมภิปปัตโต แปลว่า มี ความสามารถครอบคลุมทั้ง 3 วิชา และอภิญญาหก ชื่อ มโนมยิทธิ จะคล้ายคลึงกับเตวิชโช แต่มี กำลังสูงกว่า เป็นการปฏิบัติเพื่อเตรียมตัวจะปฏิบัติเพื่ออภิญญาหก มโนมยิทธิ ใช้กำลังของจิต เคลื่อนออกจากกายไปสวรรค์ ไปพรหมโลก ไปนิพพาน ซึ่งก็มีกำลังสูงกว่า ทั้งนี้เพราะว่าถือเป็น ส่วนหนึ่งของอภิญญาสมบัติ.

โดยเข้าใจธรรมชาติ มีสติมากขึ้น ในปีเดียวกันก็ได้พูดคุยกับเพื่อนที่อยู่สักเหล็ก เขาทำเกษตรปลอดสารพิษสำเร็จ และเคยไปที่บ้านเขาเห็นมะม่วงลูกใหญ่ดกมาก ทั้ง ๆ ที่ไม่ใช่ฤดูที่มะม่วงจะออก จึงเกิดเป็นแรงบันดาลใจในการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับการทำเกษตรปลอดสารพิษ และเริ่มเรียนรู้โดยเอาชีโป๋ไปใส่ในนา (เพราะมีมากในชุมชน) แต่มะม่วงก็ไม่ดกเท่าไร ซึ่งอาจจะเกิดจากขาดการบำรุงดิน ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาพอสมควร

แต่ด้วยความพยายามและความใฝ่รู้ของลุงณรงค์เรื่องการทำเกษตรชีวภาพ จึงทำให้ลุงมีโอกาสรู้จักอาจารย์ดีพร้อม ซึ่งทำงานอยู่ ธกส. ได้ชวนลุงไปดูงานภาคใต้ 4 คืน 5 วัน 5 จังหวัด เกี่ยวกับเรื่องการตลาดและระบบน้ำหยดในการทำไร่สวนผสม

ต่อมาปี พ.ศ. 2537 ลุงกู้เงินจากธนาคารเกษตรและสหกรณ์การเกษตรมาทำสวนฝรั่ง และทางธนาคารก็เชิญไปดูงานภาคตะวันออกในโครงการพระราชดำริหาหินซ้อน เกี่ยวกับการจัดการดินเสีย ลุงณรงค์เล่าให้ฟังถึงสาเหตุของดินเสียที่เกิดจากการใช้สารเคมีปริมาณมากในการเพาะปลูก และวิธีในการแก้ไขปัญหาดินเสียมาก (เพราะแข็งเป็นดานและไม่ยอมให้น้ำซึมลงดินและมีลักษณะของน้ำกลิ้งเป็นตัวเหมือนอยู่บนใบบอน) เอน้ำเสียเพื่อนำทางน้ำก็ไม่ลง แต่พอเจ้าหน้าที่เอน้ำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพมาเทลงไปและเอาสายยางขนาด 2 นิ้วครึ่ง วางไว้แล้วเปิดน้ำ น้ำกลับซึมหายไปได้ดิน

หลังจากการเรียนรู้เรื่องการจัดการดินของการใช้ปุ๋ยชีวภาพครั้งนั้น ยิ่งทำให้ลุงเฝ้าที่จะเรียนรู้เพิ่มมากขึ้น พอกลับมาที่บ้านลุงณรงค์ ก็เริ่มทำการทดลองทำปุ๋ยชีวภาพ โดยขอเปลือกเห็ดฟาง เปลือกถั่ว ที่เขาทิ้งแล้วก็เอามาทำปุ๋ยหมักไว้ใช้เองได้สำเร็จ แต่ไม่สามารถใส่ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากผงหว่านข้าวไม่ได้ ต่อมา ปี พ.ศ. 2538 บริษัทคิวเซ ได้เข้าใจความรู้เรื่องการทำปุ๋ยชีวภาพ (ปุ๋ยน้ำโกโบชิ) ซึ่งกลุ่มเป้าหมายการเรียนรู้คือ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ซึ่งลุงณรงค์ ก็เป็น อสม. หมู่บ้านอยู่แล้ว จึงได้เข้าไปเรียนรู้การทำปุ๋ยน้ำโกโบชิ จัดกิจกรรมการเรียนรู้ 3 วัน ดังนี้ กระบวนการปรับสภาพน้ำ-ดิน และการทำนาด้วยน้ำพ่อ-น้ำแม่ ของการทำน้ำปุ๋ยชีวภาพ ลุงณรงค์ เล่าให้ฟังถึงกระบวนการในการเรียนรู้ ครั้งนั้นว่า

จากการเรียนรู้เรื่องการทำปุ๋ยน้ำโกโบชิ ทำให้ลุงเองรู้จักการใช้ประโยชน์จากพืช ผัก สมุนไพรต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้ตัวเราและสามารถหาได้ในชุมชน เช่น การทำน้ำพ่อ คือ การนำเอาผลไม้สุกทุกชนิดมาใช้เป็นฮอร์โมน เช่น กล้วยสุก มะละกอสุก มาหมักรวมกับกากน้ำตาลกับ จุลินทรีย์อย่างละเท่า ๆ กัน ก็จะได้น้ำพ่อเอาไว้ใช้เป็นฮอร์โมนในการบำรุงต้นพืชให้แข็งแรงแล้ว และการทำน้ำแม่ก็ไม่ใช้เรื่องยาก เพราะเอาวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นเราเหมือนกัน เช่น ผักสียาวทุกชนิด พืชตระกูลถั่ว พืชตระกูลหญ้า เอามาหมักรวมกากน้ำตาลและจุลินทรีย์เหมือนกัน

ปีนี้ลูกก็คิดสูตรปุ๋ยโกโบชิจากมูลสัตว์ โดยลงเอามูลสัตว์ 3 ส่วน บวกกับรำละเอียด 1 ส่วน ขี้เถ้าหรือแกลบหรือใบไม้ 2 ส่วนบวกกับจุลินทรีย์ 100 Cc. บวกกับกากน้ำตาล 1 กิโลกรัม แล้วเอามาผสมกับน้ำพ่อ-น้ำแม่ อย่างละ 1 ลิตร เอาไปฉีดที่ต้นข้าว ซึ่งมีแปลงทดสอบทำนา 2 ไร่ ทำสวน 2 ไร่ เพื่อให้ต้นข้าวอวบ จึงคิดเปลี่ยนแปลงวัตถุดิบมาใช้ดินภูเขาไฟแทนแกลบเพราะมีกระจกเรื้อนแก้วในแกลบเพราะย่อยสลายช้า ในช่วงนี้เป็นช่วงของการเรียนรู้ด้วยตัวเองก่อน จากการเปรียบเทียบโดยการสังเกต และการจดบันทึกการเปลี่ยนแปลงตลอดระยะเวลาการผลิต (ณรงค์ แฉล้มวงศ์, สัมภาษณ์)

ในช่วง ปี พ.ศ. 2538 ชาวบ้านบางคนเริ่มให้ความสนใจกับการเรียนรู้ และการทดลองของลุงณรงค์ แต่ชาวบ้านบางคนก็กล่าวหาว่าลุงณรงค์บ้า เพราะทำในสิ่งที่มันเป็นไปไม่ได้ยิ่งทำก็ยิ่งหันหลังลงคลอง แต่ลุงบุญสืบ กลิ่นชาติ ไม่คิดอย่างนั้น เพราะให้ความสนใจเรื่องของการทำเกษตรปลอดสารพิษและกำลังรอผลที่เกิดขึ้น และเริ่มศึกษาหาความรู้ด้วยตัวเอง พร้อมกับแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับลุงณรงค์ตลอดเวลา

ต่อมาปี พ.ศ. 2539 ได้ปรับสูตรปุ๋ยใหม่ โดยใช้ขี้ไก่ และขี้ค่างควาเพื่อต้องการทดลองทั้ง 2 สูตร ซึ่งก็ได้ผลดีทั้ง 2 แปลง แต่เนื่องจากขี้ค่างความีราคาแพงขึ้น เพราะมีคนเริ่มมาสนใจทำเรื่องปุ๋ยชีวภาพกันมากขึ้น และขี้ไก่ก็หายากขึ้นจึงเปลี่ยนมาเป็นขี้นกกกระทา เนื่องจากในหัวอาหารของนกกกระทามีส่วนประกอบเยอะ เช่น ลำ ปลาป่น ข้าวโพด ถั่วลิสง จึงไม่ต้องเพิ่มธาตุอาหารอะไรเข้าไป นอกจากนี้เป็นการลดต้นทุนของเราไปด้วย ความไม่ย่อท้อและความพากเพียร จึงได้ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมจากนิตยสารเกี่ยวกับเรื่องเกษตร เข้าร่วมอบรมกับปราชญ์ชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่เพื่อเพิ่มความรู้และความเข้าใจ และนำมาวิเคราะห์ ทดลองทำกับแปลงนาของตนเอง บางครั้งก็เอาแนวคิดของแต่ละคนมาผสมกันเพื่อให้เกิดเป็นความรู้ใหม่ และผ่านการทดลองที่โรงทดลอง สร้างไว้เป็นเพิงเล็ก ๆ กับพื้นสวนและท้องนา เพื่อเป็นสถานที่เรียนรู้ สถานที่ทดลองและสถานที่ถ่ายทอดของตนเองและชุมชน จากการเรียนรู้และทดลองในปีแรก สังเกตด้วยตัวเองพบว่าได้ผลดีต้นข้าวอวบขึ้น มีรวงเยอะขึ้น ดินเริ่มไม่ลื่นจับเป็นกองดีเวลาไถ

จากการทดลองปุ๋ยฝุ่นและปุ๋ยน้ำชีวภาพแล้ว ปีพ.ศ. 2540 เริ่มให้ความสนใจเรื่องน้ำหมักสมุนไพรชีวภาพ ด้วยการเรียนรู้แลกเปลี่ยนจากปราชญ์ชาวบ้าน และหนังสือเอกสารของหน่วยงานต่าง ๆ ทำให้ได้องค์ความรู้ใหม่ผนวกกับภูมิปัญญาดั้งเดิม เช่น การใช้สมุนไพรชนิดต่าง ๆ ในการป้องกันและไล่แมลงในไร่ นา ซึ่งสามารถหาได้ภายในชุมชน เช่น สะเดา บุก ตะไคร้ เป็นต้น และปีเดียวกันเกิดโรคชิปะขาวระบาดกินต้นข้าว ก็เลยต้องหาวิธีในการกำจัดโดยใช้ น้ำหมักจากเมล็ดสะเดาฉีดพ่น เพราะคิดว่าถ้าต้นข้าวมีรสชาติเหมือนสะเดามันคงไม่วางไข่ วิธีการทำ

ระยะแรกต้องใช้สูตรเข้มข้นก่อน นำน้ำหมักจากเมล็ดสะเดาไปต้ม จาก 4 ส่วน ให้เหลือ 1 ส่วน และวิธีการใช้ 10 วัน ฉีด 1 ครั้ง โดยการสังเกตพบว่า ตัวซีปะขาวไปเกาะอยู่ที่นาแปลงข้าง ซึ่งถือว่าการทดลองได้ผลจริง จากนั้นลองกลั่นน้ำหมักหัวสะเดาหมักทิ้งไว้ ตรวจพบว่า (เครื่องมือวัดคุณภาพดินของหมอดินตำบล) ได้ธาตุอาหารหลักที่มีประโยชน์ต่อการบำรุงดินออกมา เช่น N P K แต่ถ้าหมักอย่างน้อย 3 เดือน จะได้ธาตุอาหารรอง คือ แมงกานีส สังกะสี เป็นต้น

แหล่งความรู้ต่าง ๆ ที่สามารถเข้าถึงได้ของ ลุงณรงค์ ในขณะนั้น ได้แก่ เอกสารของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) เครื่องตรวจธาตุดินของหมอดิน กรมส่งเสริมการเกษตร การเข้าอบรมแลกเปลี่ยนของปราชญ์ชาวบ้าน จังหวัดพิจิตร และการศึกษาดูงาน ถือว่าเป็นชุดความรู้ใหม่ที่ทำให้เกิดระบบคิด ค่านิยมใหม่จากการทำเกษตรกรรมยั่งยืน หลังจากการลองผิดลองถูกของช่วงการเรียนรู้ ลุงณรงค์สามารถช่วยตนเอง ครอบครัวยุและพยายามที่จะผลักดันให้เกิดกระแสการเปลี่ยนแปลงในชุมชนเช่นกัน เพราะทุกพื้นที่การทำนาของชุมชนวังตะกุกก็เต็มไปด้วยสารเคมีที่มีผลต่อการทำลายสิ่งแวดล้อมของชุมชน

ลุงณรงค์ มีคติในการทำงานที่ว่า “ถ้าคิดจะทำอะไร ต้องพยายามทำให้ได้จริง” เป็นแนวทางและเป็นต้นแบบที่ดีในการทำงานเพื่อชุมชน ด้วยการรู้เท่าทันสถานการณ์จากการเรียนรู้ต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการพัฒนาตนเอง สร้างความไว้วางใจและเสียสละเพื่อส่วนรวมในการพัฒนาตนเองและพัฒนาชุมชน จนกระทั่งสามารถปลุกต้นศรัทธาให้กับชาวบ้านได้

ทุกวันนี้ที่ทำงานก็เพื่ออยากช่วยเหลือชุมชนให้อยู่รอดไม่ก่อปัญหา และชาวบ้านสามารถพึ่งตนเอง ทุกวันนี้ที่เรามีอาหารกิน มีที่อยู่อาศัย ก็เพราะเรามีแผ่นดิน มีสายน้ำ มีป่าไม้ ถือว่าเป็นที่ให้คุณค่าการชีวิต ฉะนั้น อะไรที่ทำให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนร่วมและทำให้ทุกคนมีความสุขเพื่อเป็นการสร้างสรรค์ให้สังคมน่าอยู่แล้ว ลุงก็จะทำด้วยความเต็มใจและตั้งใจ ชาวบ้านจึงเชื่อและยอมรับในตัวลุง บางคนก็เข้ามาช่วยลุงทำปุ๋ยดูแลแปลงสาธิต (ณรงค์ แฉล้มวงศ์, สัมภาษณ์)

จากประสบการณ์และการเรียนรู้สิ่งใหม่ทำให้วิธีการที่เหมาะสมกับกระบวนการผลิตช่วยลดต้นทุน และดูแลสิ่งแวดล้อมของชุมชนได้อย่างเป็นองค์รวม จึงทำให้ครอบครัวของลุงณรงค์มีความสุขมากขึ้น แต่ชาวบ้านยังต้องทนอยู่กับภาวะแรงบีบคั้นจากกระแสทุนนิยมที่ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน ที่ผ่านมาของลุงณรงค์ ทำให้ชาวบ้านตระหนักถึงโทษของสารเคมีและเห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อม จึงเข้าร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ในด้านการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน เช่น ช่วยทำปุ๋ยชีวภาพ ช่วยทำน้ำหมักชีวภาพ เพื่อเอามาทดลองใช้ในแปลงสาธิตเกษตรปลอดสารพิษของลุงณรงค์ ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการทำงานแบบมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชน เพื่อต้องการช่วยกันฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน

2. การก่อเกิดกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู

การขับเคลื่อนพลังสังคมเพื่อการแก้ไขปัญหาของชุมชน ทำให้เกิดอำนาจพลังภายใน ชุมชนชุมชนสามารถหาทางออก และจัดการกับปัญหาได้ด้วยตนเอง และสามารถสร้างภูมิคุ้มกัน เพื่อเป็นตัวกลั่นกรองก่อนปัจจัยต่าง ๆ ก่อนเข้าสู่ชุมชนเพื่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนน้อยที่สุด ซึ่ง ปัจจุบันชุมชนวังตะกูสามารถเสริมสร้างพลังให้ตนเองเข้มแข็งได้ โดยการก่อเกิดกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกูที่เข้ามาทำหน้าที่เป็นเสมือนกลไกหนึ่งที่ขับเคลื่อนพลังของสังคมให้เกิดการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน

เมื่อครั้งก่อนชุมชนวังตะกูมีผู้นำที่เป็นทางการเช่น ผู้ใหญ่ กำนัน รวมทั้งผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เช่น หลวงปู่เขียน อาจารย์วิเชียร บุญศิริ เป็นแกนนำในการพัฒนาชุมชนวังตะกูให้มีความเจริญทางด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ โดยอาศัยวัดวังตะกูเป็นเวทีแห่งการระดมความคิดและดำเนินงานเสมอมาและเป็นศูนย์รวมการระดมทุนต่าง ๆ เพื่อนำมาพัฒนาชุมชน แต่ในช่วงนี้ ลุงณรงค์ แฉล้มวงศ์ และลุงบุญสืบ กลิ่นชาติ เข้ามามีบทบาทอย่างมากเพื่อเป็นแกนนำ/ปราชญ์ชาวบ้านของชุมชนในการผลักดันให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ผลกระทบจากการทำเกษตรแผนใหม่ โดยชาวบ้านเองมีความเชื่อมั่นและความศรัทธาในการทำกิจกรรมของตนเอง เพื่อนำไปสู่ผลสำเร็จของชุมชนร่วมกัน

ด้วยพลวัติของกิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ จึงสะท้อนจากระบบคิดและคุณค่าแห่งจิตสำนึกสาธารณะเพื่อพัฒนาชุมชนให้มีรูปแบบบรรทัดฐานและการดำเนินงานอย่างเป็นระบบชัดเจนยิ่งขึ้น โดยมุ่งเน้นการเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของสมาชิกในชุมชนที่มีอยู่หลากหลายสาขาอาชีพในเรื่องของการกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาในชุมชน อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง จนเกิดเป็น “กลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู” ขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. 2544 ลุงณรงค์ กล่าวถึงความเป็นมาของการก่อเกิดของกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู

เดิมลุงเองสนใจในเรื่องใหม่ ๆ อยู่ตลอดเวลา และเรื่องเกี่ยวกับเกษตรปลอดสารพิษ ลุงก็ได้ไปอบรมโดยธนาคาร ธกส. เขาเชิญไปเพราะเขาเห็นลุงสนใจ หลังจากที่ได้ไปอบรมมาก็เอามาเล่าให้เพื่อนบ้านฟัง ไม่มีใครให้ความสนใจกลับมาว่าลุงบ้า ลุงจึงพยายามถามผู้รู้บ้างทดลองเรียนรู้กับนาและสวนของลุง ลุงก็เอาผลที่เกิดขึ้นไปเล่าให้ชาวบ้านฟังอยู่เรื่อย ๆ จากการแลกเปลี่ยนพูดคุยกันเป็นประจำ พุดบ้าง ฟังบ้างทำให้เราคิดที่จะแก้ไขปัญหาาร่วมกัน (ณรงค์ แฉล้มวงศ์, สัมภาษณ์)

กลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่วจึงก่อเกิดขึ้นมาด้วยรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ จากการได้พบปะพูดคุยกันสม่ำเสมอ ไม่มีความซับซ้อนเป็นการพูดคุยกันแบบสภากาแฟ โดยมีวัดวังตะกั่วและบ้านผู้ใหญ่บ้านเป็นที่พบเจอกันปรึกษาหารือกันอยู่เป็นประจำ มาระดมความคิดมาวิเคราะห์ปัญหาหารือร่วมกัน เพื่อต้องการสร้างคุณค่าและให้ชาวบ้านตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมในมิติต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน จึงได้เกิดการเห็นพ้องต้องกัน โดยการขยายความคิดเพื่อสร้างรูปแบบ และกลไกให้มีระบบการบริหารจัดการเพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชนวังตะกั่วอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนั้น การมีองค์กรชุมชนเกิดขึ้น ทำให้เห็นความเป็นตัวตนมากขึ้น และพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนไปสู่การพัฒนาที่ดีขึ้น ได้ด้วยความพร้อมและความตั้งใจของชาวบ้านอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์กลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่ว

1. เพื่อช่วยเหลือและสนับสนุนการพัฒนาชุมชนของหมู่บ้านในทุก ๆ ด้านให้ดียิ่งขึ้น
2. เพื่อสนับสนุนการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐและองค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่
3. เพื่อรักษาและส่งเสริมการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม ชนบทธรรมเนียมประเพณีที่ดี

งามของชุมชนท้องถิ่น

4. เพื่อสร้างความรัก ความสามัคคีให้ทุกคนมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อชุมชนท้องถิ่น
5. เพื่อนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาความเป็นอยู่ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

โดยสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบางมูลนาก เข้ามาให้ความรู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารงาน การเงินการบัญชี (ทางการ) เพราะมีความจำเป็นและความสำคัญของการดำเนินการกลุ่มในรูปแบบของคณะกรรมการกลุ่ม แต่อย่างไรก็ตาม กลุ่มมีวิธีการดำเนินงานของตนเอง ดังนี้ การบริหารงานในลักษณะแนวนอนและแนวตั้งผสมผสานกัน กล่าวคือ การบริหารงานเพื่อการตัดสินใจต่าง ๆ เกี่ยวกับกลุ่มจะไม่ใช้อำนาจสิทธิ์ขาดที่คณะกรรมการ/ประธาน แต่จะเป็นการตัดสินใจจากสมาชิกทุกคนยกเว้นบางเรื่องเท่านั้นที่สมาชิกให้ประธานเป็นผู้ตัดสินใจ เพราะชาวบ้านมีความเชื่อถือ ไว้วางใจในการทำงาน ซึ่งตลอดมาไม่เคยทำให้สมาชิกต้องผิดหวังหรือทำให้เกิดความเดือนร้อน แต่เนื่องจากการดำเนินการของกลุ่มต้องมีกฎระเบียบกำกับไว้ จึงทำให้ต้องมีคณะกรรมการในการบริหารงาน ซึ่งมีโครงสร้างดังนี้

โครงสร้างการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่ว

1. ส่วนของคณะกรรมการบริหารกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่ว โดยกำหนดให้มีการคัดเลือกจากสมาชิกทั้งหมดมาดำรงตำแหน่งคณะกรรมการ จำนวน 8 คน โดยทำหน้าที่กำหนดแนวทางการดำเนินงานให้สอดคล้องตามเจตนารมณ์ของกลุ่มในด้านต่าง ๆ (คณะกรรมการชุดปัจจุบัน) กล่าวคือ

นายบุญสืบ กลิ่นชาติ	ประธานกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู
นายมานะ แสงลพ	รองประธานกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู
นายณรงค์ แฉล้มวงศ์	เหรัญญิกกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู
นางสุดใจ คำสิงห์	กรรมการกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู
นางทุเรียน กลิ่นชาติ	กรรมการกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู
น.ส.สมคิด บัวม่วง	กรรมการกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู
นายมงคล ฐูปพรม	กรรมการกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู
นางกำไร ดวงลาพิมพ์	กรรมการกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู

2. ส่วนคณะกรรมการที่ปรึกษาของกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู เป็นผู้ที่มีความรู้ทางวิชาการและผู้อาศัยที่อยู่ภายในชุมชน โดยมีท่านผู้อำนวยการโรงเรียนวัดวังตะกู นายสมศักดิ์ ทรงบัวผัน ผู้อำนวยการโรงเรียนวังตะกูราษฎร์อุทิศ นายสมควร ฐูปพรม นายณรงค์ สังข์จ่าง หัวหน้าสถานีอนามัยวังตะกู และนายวิเชียร บุญศิริ

3. ส่วนของสมาชิกกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู ซึ่งในปัจจุบันมีสมาชิก 27 คน³

จากโครงสร้างของกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู แสดงให้เห็นว่าได้ กลุ่มพยายามที่จะประสานงานกับหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ เพื่อเป็นการระดมทรัพยากรต่าง ๆ เช่น ด้านวิชาการ เพราะบางครั้งในช่วงแรกของการก่อตั้ง ต้องมีการอ้างอิงจากหน่วยงานเหล่านี้ในการทำงานเพื่อการสัมฤทธิ์ผล และเพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ทั้งนี้เนื่องเพื่อเป็นกำลังหนุนเสริมให้เกิดพลังผลักดันต่อการแก้ไขปัญหาของชุมชน ตามเจตนารมณ์ที่ตั้งไว้แล้วข้างต้น โดยการใช้ทุนทางสังคมของกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู ทำหน้าที่ในการเชื่อมความสัมพันธ์ที่หลากหลายให้เกิดการเกาะเกี่ยวยึดโยงเข้าด้วยกัน สามารถสร้างสรรค์พลังสังคมเพื่อการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน

สมาชิกกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกูจะเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ตามแต่ความสามารถและความถนัดหรือแล้วแต่เวลาว่างของแต่ละคน ในแต่ละครั้งที่เข้ามาทำกิจกรรมทางกลุ่มจะมีคำตอบแทนให้ถือว่าเป็นขวัญและกำลังใจในการทำงาน พี่สมคิด บัวม่วง แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า

ในการคัดเลือกคณะกรรมการกลุ่มจะเป็นการคัดเลือกตั้งจากสมาชิกกลุ่ม ซึ่งการเป็นประธานจะไม่ดำรงตำแหน่งได้เพียงสมัย (2 ปี) เพื่อให้สมาชิกท่านอื่นได้มี

³สามารถดูรายชื่อสมาชิกกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู ได้ที่ ผนวก ช.

โอกาสเข้ามาทำหน้าที่ แต่การทำงานของกลุ่มเราก็ก็นำแบบพี่ ๆ น้อง ๆ ไม่มีใครเป็นประธานหรือลูกน้อง การทำงานที่ผ่านมาจึงไม่เคยเกิดปัญหาเลย เพราะการเลือกประธานหรือคณะกรรมการนั้น เราก็จะเลือกคนที่เก่ง เป็นที่เคารพศรัทธา ทำงานเพื่อสมาชิกและชุมชนอย่างแท้จริง (สมคิด บัวมัน, สัมภาษณ์)

องค์ประกอบหลักของสมาชิกกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู่ จึงเน้นที่ตัวบุคคลที่มีความรู้ความสนใจและความรับผิดชอบการทำงาน ซึ่งทุกคนถือว่าเป็นปัจจัยหลักที่จะทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จและเกิดความต่อเนื่อง ด้วยปัจจุบันกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู่ มีลุงบุญสืบ กลิ่นชาติ เป็นประธานกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู่ ซึ่งในช่วงแรกลุงณรงค์ แฉล้มวงศ์ เป็นผู้ที่มีความสนใจแนวคิดและเป็นผู้ริเริ่มการทำเกษตรปลอดสารพิษของชุมชนวังตะกู่ จึงได้รับเลือกให้เป็นประธานของกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู่ ครบ 2 ปี (พ.ศ. 2544-2545) ลุงณรงค์ ก็เปิดโอกาสให้คนที่มีความรู้ ความสามารถและเป็นผู้ที่มีความรักต่อการทำงานเพื่อสังคมอย่างมีความรับผิดชอบ เข้ามาดำเนินการต่อเป็นผู้ขับเคลื่อนให้กลุ่มก้าวไปข้างหน้าอย่างมั่นคง ซึ่งลุงบุญสืบ กลิ่นชาติ ได้รับการยอมรับและไว้วางใจการทำงานจากสมาชิกและชาวบ้านชุมชนวังตะกู่เป็นอย่างสูงด้วยเช่นกัน

อีกทั้ง ลุงณรงค์ มีบทบาทต่าง ๆ ภายนอกชุมชน ในฐานะที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านเรื่องการทำปุ๋ยชีวภาพกับการทำเกษตรกรรมปลอดสารพิษ จึงได้รับเชิญให้ไปขยายแนวความคิดวิธีการวิเคราะห์หัตถ์ตัวเองเพื่อหาทางออกในการแก้ไขปัญหาของตัวเองและชุมชน พร้อมทั้งกระบวนการเรียนรู้เรื่องการทำเกษตรปลอดสารพิษเพื่อเป็นแนวทางการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

กระบวนการเรียนรู้ของลุงณรงค์ ทำให้เกิดการส่งต่อองค์ความรู้ใหม่ที่ผ่านมาประสบการณ์ จากการลองผิดลองถูกเพื่อการช่วยเหลือตนเองให้เกิดการเรียนรู้ จากตรงนี้ทำให้ชาวบ้านได้ตระหนักถึงความรู้ และความสามารถเรื่องของการทำการเกษตรแบบปลอดสารพิษเพื่อการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชนจากลุงณรงค์อยู่เนื่อง ๆ จนกลายเป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของอยู่เป็นประจำ เพราะบ้านทุกคนต้องตกอยู่ในสถานการณ์เดียวกัน จึงคิดว่านอกจากการพูดคุย และการระดมความคิดเห็น จะทำให้ทุกคนสามารถหลุดพ้นจากวิกฤตปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ ในรูปแบบของการการบริหารงานภายใต้องค์กรชุมชน และการสร้างกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิด และวิธีการปฏิบัติของชาวบ้านได้

3. กิจกรรมของกลุ่มเกษตรกรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกวนในการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน

1. การจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อการระดมทุน (ปี พ.ศ. 2544) จำนวน 27 คน 27 หุ่น หุ่นละ 500 บาท หลังจากการรวมกลุ่มเกษตรกรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกวน คณะกรรมการจึงคิดที่จะระดมทุนเพื่อเป็นทุนในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน เช่น เป็นเงินทุนหมุนเวียนให้กับสมาชิกได้กู้ยืมไปประกอบอาชีพ เป็นเงินทุนในการซื้อวัตถุดิบของกลุ่มในการผลิตปุ๋ยชีวภาพ เพื่อแจกจ่ายให้กับสมาชิกและเพื่อขายให้กับผู้ที่สนใจ เป็นต้น

สมาชิกหมุนเวียนกันกู้ยืมปีละ 1 ครั้ง เพื่อนำไปประกอบอาชีพ เมื่อครบปีก็ให้สมาชิกนำเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยร้อยละ 1.50 บาทต่อปี เพื่อให้สมาชิกคนอื่นกู้ยืม และเก็บเป็นกองกลางของกลุ่ม ปัจจุบันกลุ่มมีเงินออมทรัพย์สัจจะชุมชนวังตะกวนประมาณ 60,000 บาท ส่วนการดำเนินงานคณะกรรมการกลุ่มเกษตรกรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกวนจะประชุมและรายงานผลการดำเนินงานต่าง ๆ ทุกวันที่ 12 ของทุกเดือนซึ่งตรงกับการประชุมกลุ่มเกษตรกรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกวน

นอกจากนี้ กลุ่มจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ยังได้ให้ชาวบ้านในชุมชนวังตะกวน สามารถเป็นสมาชิกได้ เพื่อต้องการให้ชาวบ้านรู้จักการเก็บออม และมีเงินทุนในการประกอบอาชีพ ซึ่งจะมีการออมเงิน 500 บาทต่อคนต่อปี ดอกเบี้ย 1.50 บาท เหมือนกับสมาชิกกลุ่มเกษตรกรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกวน ปัจจุบันมีสมาชิกทั้งหมด 96 คน มีสัจจะสะสมทั้งหมดจำนวน 101,000 บาท มีผู้ยื่นกู้ 1 คน เป็นเงิน 77,000 บาท

2. การทำแปลงนาปลอดสารพิษ (ปี พ.ศ. 2544) จากการเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มเกษตรกรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกวนนั้น ชาวบ้านมีข้อตกลงร่วมกันในการทำนาปลอดสารพิษร่วมกัน ซึ่งกระบวนการผลิตของการเกษตรกรรม เพื่อลด ละ เลิกใช้สารเคมีเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ดังนี้ การทำนาข้าวปลอดสารพิษ คือข้าวที่ได้จากการทำนาโดยไม่ใช้สารพิษในการฆ่าแมลงและปราบศัตรูพืช แต่ยังคงใช้ปุ๋ยเคมีบำรุงข้าวอยู่ ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 40 (152 ไร่) ของพื้นที่ทำนาทั้งหมด (380 ไร่) ซึ่งสมาชิกในส่วนนี้กำลังอยู่ในช่วงของการลดการใช้ปุ๋ยเคมี และการทำนาปลอดสารเคมี คือข้าวที่ได้จากนาที่ไม่ใช้ทั้งปุ๋ยเคมีและสารเคมีใด ๆ ทั้งสิ้นในการทำนา คิดเป็นร้อยละ 60 (228 ไร่) ของพื้นที่ทำนาทั้งหมด

3. การทำโรงสีชุมชน (ปี พ.ศ. 2546) จากการศึกษาดูงานเรื่องการทำโรงสีชุมชนและปุ๋ยอัดเม็ดที่ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ และกลุ่มเกษตรกรธรรมชาติจังหวัดสุรินทร์ ทำให้เกิดการเรียนรู้และเล็งเห็นถึงผลประโยชน์ร่วมกัน นอกจากนี้ การตรวจสอบสุขภาพของสำนักงานสาธารณสุขพิจิตร ทำให้ชาวบ้านมีความกระตือรือร้นที่จะดูแลสุขภาพที่ปลอดภัย

จากสารเคมี และยังเป็นการช่วยให้ชาวบ้านลดจากการถูกเอาเปรียบจากโรงสีพาณิชย์ ทำให้เกิดแรงบันดาลใจและมีแนวคิดที่จะพึ่งตนเองด้วยการทำโรงสีข้าวปลอดสารพิษชุมชน เพื่อไม่ต้องการให้นำข้าวปลอดสารพิษและข้าวปลอดสารเคมีของสมาชิกไปปะปนกับข้าวจากแหล่งอื่น ๆ เพื่อบริโภคและจำหน่ายเอง ซึ่งมีคณะกรรมการบริหารงาน 8 คน จากการเลือกของสมาชิกกลุ่ม ซึ่งนับว่าเป็นโรงสีชุมชนข้าวปลอดสารพิษแห่งแรกของตำบลวังตะกั่ว

ในช่วงแรก ลุงบุญสืบ เป็นผู้รับผิดชอบเรื่องการก่อสร้างเนื่องจากเป็นผู้มีความรู้ความสามารถของการก่อสร้างและการออกแบบและสมาชิกช่วยกันดำเนินการ ต้นทุนการก่อสร้างประมาณ 100,000 บาท ซึ่งเป็นเงินที่สมาชิกระดมทุนเบื้องต้น 52,000 บาท และขอการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล (งบประมาณโครงการส่งเสริมการประกอบอาชีพของชาวบ้าน) เพิ่ม 100,000 บาท สามารถสร้างโรงสี ซื้อเครื่องสีข้าว อุปกรณ์ต่าง ๆ และเงินสำหรับดำเนินการภายในโรงสี ซึ่งโรงสีชุมชนมีกำลังการผลิต 1 เกวียนต่อวัน

กฎของสมาชิกโรงสีชุมชน คือ (1) สมาชิกนำน้ำมันมาสีข้าวเองโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดอีก (2) สมาชิกต้องให้แลกเปลี่ยนกับกลุ่มเพื่อนำไปทำปุ๋ยชีวภาพ (3) สมาชิกต้องนำข้าวมาขายให้กับกลุ่มเพื่อนำมาผลิตเป็นข้าวปลอดสารพิษจำหน่าย

กิจกรรมของกลุ่มโรงสีชุมชนแบ่งเป็น 2 ลักษณะ กล่าวคือ (1) สีข้าวเพื่อการบริโภค คือ ชาวบ้านนำข้าวที่ปลูกมาสีข้าวครั้งละน้อย ๆ ซึ่งจะมาสีกันเดือนละครั้ง (2) สีข้าวเพื่อการค้าขาย สมาชิกจะนำข้าวที่ปลูกไว้นอกจากที่แบ่งเอาไว้บริโภคแล้ว สมาชิกต้องนำข้าวในส่วนที่เหลือมาให้กลุ่มเพื่อนำมาสีเพื่อผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม (ข้าวปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่ว) และสิ้นปีจะมีการปันผลตามจำนวนข้าวที่นำมาสีในแต่ละปีไป ซึ่งในส่วนของกำไร 10 % จากที่ขายได้ กลุ่มจะเก็บไว้เป็นกองกลางเพื่อเป็นค่าบำรุงรักษาและกองทุนกู้ยืมเพื่อการประกอบอาชีพของสมาชิก

กิจกรรมด้านการตลาดเพื่อจำหน่ายผลิตภัณฑ์ข้าวปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่ว ในช่วงแรกกลุ่มประสานกับมูลนิธิร่วมพัฒนาพิจิตร เป็นหน่วยงานภายนอกที่การดูแลและเป็นพี่เลี้ยงเกี่ยวกับการจำหน่ายและการตลาด ซึ่งกลุ่มจะผลิตตามจำนวนรายการที่ทางมูลนิธิร่วมพัฒนาพิจิตร ตลาดส่วนใหญ่ของกลุ่มคือ หน่วยงานราชการในจังหวัดพิจิตร เช่น โรงเรียน สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด และปัจจุบัน (ปี พ.ศ. 2549) กลุ่มรับรายงานสั่งจากผู้บริโภคเอง แต่จะส่งให้เป็นงวด ๆ หรือในแต่ละที่สั่ง

และปี พ.ศ. 2547 มูลนิธิรักษาสีงแวดล้อมซึ่งเป็นหน่วยงานภายนอกอีกหน่วยงานหนึ่งที่เข้ามาส่งเสริมการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมด้วยการทำเกษตรปลอดสารพิษ และเข้ามาส่งเสริมการทำเกษตรปลอดสารพิษเชิงการค้า เช่น ให้ความรู้เรื่องของคุณภาพผลิตภัณฑ์ และบรรจุภัณฑ์

ผลผลิต เป็นต้น ทำให้ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเป็นที่รู้จักและขายได้ง่ายมากขึ้น ภายใต้โลโก้ของกลุ่มที่ว่า “โครงการรักษาสีงแวดล้อมปุยชีวภาพ ข้าวปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู”

4. วิธีการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกูเพื่อการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน

กระบวนการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู ดังนี้ กลุ่มพยายามที่จะส่งเสริมให้สมาชิกเกิดการมีส่วนร่วมการระดมความคิด การปฏิบัติงาน และการประเมินผลการทำงาน ซึ่งถือว่าเป็นความรับผิดชอบของแต่ละคนร่วมกัน เน้นการทำงานเป็นกลุ่ม โดยทุกคนทราบถึงบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างชัดเจน ซึ่งจะมีการแบ่งหน้าที่ตามความรู้ความสามารถ และความถนัดของแต่ละบุคคล ซึ่งมีกิจกรรมและการเรียนรู้ต่าง ๆ ช่วยพัฒนาศักยภาพของสมาชิก ดังจะเห็นได้จากการประชุมในแต่ละครั้ง ที่สมาชิกพยายามแลกเปลี่ยนความคิด กล่าวพูด กล่าวทำ ซึ่งกลุ่มใช้กระบวนการพัฒนาชุมชนเข้ามาส่งเสริมกิจกรรมกลุ่มให้เกิดการขับเคลื่อน ซึ่งผู้ศึกษาขอเสนอละเอียด ดังนี้

4.1 การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม และชาวบ้าน

การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู มีอยู่โดยธรรมชาติ จากการพบปะพูดคุยกันอยู่เป็นประจำที่บ้านผู้ใหญ่ หมู่ 3 นำปัญหาของตนมาแลกเปลี่ยน เกิดความรู้ ความคิดเห็นต่อกัน ซึ่งถือเป็นการร่วมกันระดมความคิด เป็นการพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการในระดับบุคคล เพราะบางครั้งการแลกเปลี่ยนบางประเด็นนั้นอาจมีความหลากหลาย ซึ่งการได้มาพูดคุยกันแบบไม่เป็นทางการจะช่วยให้เกิดอรรถรสได้ แล้วจะนำเสนอที่ประชุมเพื่อร่วมกันหาแนวทางแก้ไข

การระดมความคิดในระดับองค์กร เนื่องจากกลุ่มได้กำหนดให้มีการประชุมสมาชิกกลุ่มอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง กล่าวคือ วันที่ 12 ของทุกเดือน เวลา 09.00-12.00 น. แต่ถ้ามีปัญหาเร่งด่วนก็สามารถมาประชุมพบปะพูดคุยกันได้มากขึ้น จากการสังเกตในการเข้าร่วมประชุมกับคณะกรรมการบริหารกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู ผู้ศึกษาพบว่า จะมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่หลากหลาย เช่น ชาวบ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกเทศบาลตำบล ชำรายการ ครูอาจารย์ และส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้องในชุมชนที่มีความรู้และประสบการณ์ชีวิตที่สามารถจะนำมาสะท้อนออกมาเพื่อหาทางแก้ไขปัญหา และการระดมความคิดร่วมกันเพื่อหาทางออก โดยการวางแผนการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งลักษณะของการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจะเป็นไปอย่างประนีประนอม

โดยมีประธานกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู ทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินการประชุม ซึ่งการประชุมในแต่ละครั้ง มีคณะกรรมการกลุ่ม และผู้สูงอายุหรือผู้อาวุโสที่เป็นข้าราชการ เกษียณ หรือก็เป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนร่วมอยู่ด้วย จึงมีส่วนที่จะช่วยให้สมาชิกเกิดความเคารพเกรงใจ และการให้เกียรติแก่กัน จึงส่งผลให้การประชุมของกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู เป็นไปในลักษณะของการระดมความคิดอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน เพราะฉะนั้นกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกูเน้นสร้างการมีส่วนร่วมในระดับกลุ่มด้วยกัน

จึงทำให้ในทุกกิจกรรมของกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกูดำเนินการร่วมกัน ไม่ค่อยมีปัญหาระหว่างการดำเนินงานมากนัก เนื่องจากคณะกรรมการและสมาชิกจะร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมปรับปรุงและแก้ไข เมื่อมีปัญหาหรืออุปสรรคต่อการทำงานในทุกครั้ง การทำงานที่เห็นอกเห็นใจกัน ช่วยเกื้อกูลกัน ทำให้ชาวบ้านตระหนักถึงความเป็นเจ้าของชุมชนและเป็นเจ้าภาพร่วมที่ต้องคอยดูแล และรับผิดชอบในสิ่งที่ตัวเองเป็นผู้ปฏิบัติอย่างจริงจัง เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม

กลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกูมีวัฒนธรรมเดิมของชุมชนในการปฏิบัติงาน คือธรรมเนียมการอาสาขอแรงกันไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมกลุ่มหรือกิจกรรมชุมชน ซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติด้วยความเต็มใจของสมาชิก ใครว่างก็จะมาทำไม่มีการบังคับกัน ซึ่งชาวบ้านและสมาชิกต่างเข้าใจถึงความจำเป็นของแต่ละคน ลุงซ้อและป้าเรือง เล่ากระบวนการทำงานของกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกูที่มีความเห็นอกเห็นใจช่วยเหลือกัน ว่า

...ทุกครั้งที่มีย่อเดอร์หรือผู้ที่เข้ามาศึกษาดูงาน พวกเราจะไปช่วยกันทำปุ๋ยหรือทำแปลงสาธิต ก็จะนัดกันล่วงหน้าก่อนอย่างน้อย 2-3 วัน โดยการโทรศัพท์หรือใช้หอกระจายข่าว บางทีก็บอกต่อ ๆ แล้วมาช่วยกันทำปุ๋ย ทำแปลง เวลาที่พวกเราไปทำก็จะเอาข้าวไปกินร่วมกันด้วย หรือการไปช่วยทำงานเพื่อชุมชนในกิจกรรมต่าง ๆ ก็จะไปช่วยเหลือกันตลอด เพื่อเป็นตัวอย่างให้ชาวบ้านคนอื่น ๆ มาช่วยกันทำ ถือเป็นวิธีดีให้ชาวบ้านมาร่วมกับเราด้วยโดยไม่ต้องร้องขอแต่มาด้วยความเต็มใจ เมื่อทุกคนเห็นคุณค่าของการทำงานร่วมกัน ก็ทำให้เกิดการช่วยเหลือและเอื้ออาทรต่อกัน (ซ้อและเรือง ปานนุ่น, สัมภาษณ์)

การทำงานด้วยความร่วมมือของสมาชิกกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกูอยู่บนฐานของความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน พึ่งพาอาศัยกัน ระหว่างสมาชิกและสถาบันของชุมชน ด้วยวัฒนธรรมของชุมชนที่เกิดมาจากระบบความสัมพันธ์แบบของพี่น้องเพื่อนบ้านที่แนบแน่นกัน

ของชาวบ้านวังตะกั่ว จึงทำให้เมื่อมีกิจกรรมใด ๆ เกิดขึ้นก็ตามทางกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่วจะมีการระดมทรัพยากรต่าง ๆ มาเพื่อดำเนินกิจกรรมหรืองานของชุมชน

4.2 การสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชน

กลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่ว ส่งเสริมและพัฒนาให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง จากการดำเนินวิถีชีวิตที่ใช้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนเป็นกลไกในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกให้กับสมาชิก ชาวบ้าน และเยาวชนของชุมชน ซึ่งจะต้องการเรียนรู้จากสภาวะการณ์ภายในและภายนอกชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ได้รับรู้ข้อเท็จจริงและนำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ให้เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่อย่างถูกต้อง และนำมาเชื่อมโยงกับชุดองค์ความรู้เดิม ผ่านการฝึกฝนและนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลดีต่อชุมชนด้านต่าง ๆ ความรู้ก็จะกลายเป็นปัญญาที่มีคุณค่าต่อการดำเนินชีวิตของตนเองและชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาศักยภาพการเป็นผู้นำให้กับสมาชิกของกลุ่ม โดยกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่วได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชน ดังนี้

1. การศึกษาดูงานจากภายนอกชุมชนและภายในชุมชน แล้วนำมาประยุกต์ใช้กับชุมชนวังตะกั่ว ส่งผลทำให้สมาชิกได้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่กว้างขวางมากขึ้น เช่น การไปศึกษาดูงานที่จังหวัดนครสวรรค์ เรื่องการทำปุ๋ยหมักและการบริหารพัฒนากลุ่ม แล้วนำมาปรับใช้ในการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ การศึกษาดูงานจังหวัดสุพรรณบุรี เรื่องการปลูกข้าวปลอดสารพิษ ทำให้เกิดโครงการรักษาสิ่งแวดล้อมปุ๋ยชีวภาพ การศึกษาดูงานภายในชุมชนเรื่องการทำโรงสีชุมชน และระบบบริหารจัดการของบ้านวังกรด จังหวัดพิจิตร และการศึกษาดูงานของปราชญ์ชาวบ้านที่ปฏิบัติจริงเรื่องการทำเกษตรปลอดสารพิษของหลักสูตร เครือข่าย วปอ. จังหวัดพิจิตร จึงเกิดแนวคิดการสร้างฐานการเรียนรู้และศูนย์ปฏิบัติของชุมชนเพื่อเป็นสถานที่ถ่ายทอดความรู้นอกจากนี้กลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่ว ได้รับเชิญให้ไปจัดนิทรรศการเรื่องการทำเกษตรปลอดสารพิษ และผลงานของกลุ่มด้านต่าง ๆ

การศึกษาดูงานและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เกิดขึ้น มีส่วนช่วยให้สมาชิกเกิดความรู้จากสิ่งใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น ทำให้สามารถนำแนวทางการบริหารจัดการกลุ่ม การทำปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด การทำน้ำหมักชีวภาพหรือกิจกรรมต่าง ๆ มาประยุกต์และปรับปรุงการดำเนินงานของกลุ่มตลอดเวลา สามารถกระตุ้นให้สมาชิกเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจากภายนอกชุมชนและภายในชุมชนเอง จึงทำให้เกิดพลวัตทางความคิดและการเรียนรู้ที่ขับเคลื่อนอยู่ตลอดเวลา

2. การจัดฝึกอบรมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น

- 2.1 การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นโครงการสอนวิชาเกษตรจากปราชญ์ชาวบ้าน และโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพในฝัน เนื่องจากการทำงานร่วมกันระหว่างกลุ่มเกษตรปลอด

สารพิษชุมชนวังตะกั่วกับโรงเรียนวัดวังตะกั่วและโรงเรียนวังตะกั่วราษฎร์อุทิศ เนื่องจากกระทรวงศึกษาธิการจัดทำหลักสูตรและความสำคัญกับงานด้านวิชาการเป็นเรื่อง ๆ เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งการศึกษาเล่าเรียนตามแนวทางนี้ ทำให้ไม่เกิดความยั่งยืนในกระบวนการศึกษาในท้องถิ่นชนบท เนื่องจากไม่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนท้องถิ่น จึงทำให้เยาวชนเริ่มออกห่างจากชุมชนในที่สุด และละเลยไม่ให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตและอาชีพของครอบครัวตนเอง

ตอนนี้ผมเห็นเด็กชั้นม.ปลายไม่เข้าโรงเรียน ก็เลยไปถามว่าทำไมไม่เข้าเรียน เด็กบอกว่า เป็นวิชาคณิตศาสตร์และภาษาอังกฤษ เรียนไม่รู้เรื่องจึงไม่อยากเข้าเรียน และเด็กก็นั่งกันที่บ้านเพื่อนบ้าง เข้าไปเที่ยวในตัวเมืองบางเป็นปัญหาของโรงเรียนซึ่งก็ไม่สามารถหาแก้ไขได้อย่างจริงจัง จึงได้เข้าไปคุยกับ ผอ. โรงเรียนว่าจะต้องแก้ไขปัญหานี้เพราะเด็กพวกนี้คือลูกหลานของพวกเรา (ณรงค์ แฉล้มวงษ์, สัมภาษณ์)

จากการพูดคุยกันจึงได้จัดหลักสูตรท้องถิ่นร่วมกัน⁴ เพื่อมุ่งให้ผู้เรียนได้พัฒนาไปในลักษณะต่าง ๆ ที่พึงประสงค์อันก่อให้เกิดประโยชน์ในสังคม ที่คำนึงถึงข้อมูลพื้นฐานของสังคม เพื่อประโยชน์ในการแก้ไขปัญหา และสนองความต้องการของสังคมและนักเรียน แต่ก็ยังสอดคล้องกับความสัมพันธ์กับนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ กล่าวคือ วิชาเกษตรกรรมกรรมยั่งยืน เป็นวิชาที่มีความสอดคล้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและธรรมชาติของชุมชน ซึ่งเป็นการช่วยแก้ไขปัญหาของชุมชนอย่างเป็นองค์รวม และเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกเพื่อตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อมกับการทำเกษตรกรรมให้กับเยาวชน โดยผู้ปราชญ์ชาวบ้าน เช่น หลงณรงค์ หลงบุญสืบ เป็นผู้ให้ความรู้ความเข้าใจการทำน้ำหมักชีวภาพ การทำปุ๋ยชีวภาพ การปลูกผักปลอดสารพิษ การทำนาปลอดสารพิษ การเลี้ยงสัตว์ปลอดสารพิษ และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจะใช้เวลาเรียนตลอดระยะเวลาปีการศึกษา กล่าวคือ จะแบ่งออกเป็น 3 ช่วงของปีการศึกษา ช่วงที่ 1 จะเริ่มให้ความรู้

⁴ การทำหลักสูตรท้องถิ่นมีเพื่อให้ผู้เรียนรู้ชีวิตของตนเองของท้องถิ่น จะต้องจัดการเรียนการสอนโดยมีเนื้อหาวิชาเกี่ยวกับความรู้ตามสภาพแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ ปัญหาและความต้องการของชุมชน ซึ่งการเรียนรู้จะต้องเรียนรู้จากสิ่งที่ใกล้ตัว จะทำให้ช่วยปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความรัก ความผูกพัน ภาคภูมิใจในท้องถิ่น หลักสูตรท้องถิ่น สามารถบูรณาการทรัพยากรท้องถิ่นและภูมิปัญญาชาวบ้านทั้งหลายมาใช้ในการเรียนการสอน มีผลให้ผู้เรียนได้รู้จักท้องถิ่นของตนเอง เกิดความรักความผูกพันกับท้องถิ่นของตนเอง และสามารถใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในการประกอบอาชีพได้.

และความเข้าใจแนวคิด ทฤษฎี หลักการเกษตรกรรมยั่งยืน ช่วงที่ 2 ภาคปฏิบัติในการทำเกษตรกรรมยั่งยืน และช่วงที่ 3 การประเมินผลจากผลผลิต จากบทเรียน เป็นต้น ผู้อำนวยการโรงเรียนมัธยมวังตะกูราชบุรีอุทิศ นายสมควร ฐปนอม เล่าให้ฟังถึงการทำหลักสูตรท้องถิ่น โครงการสอนวิชาเกษตรจากปราชญ์ชาวบ้าน

ตั้งแต่มีโครงการนี้เกิดขึ้น ทำให้เด็กนักเรียนใช้เวลาว่างเป็นประโยชน์ โดยปราชญ์ชาวบ้านจะเป็นผู้ให้ข้อมูลและเรียนรู้ร่วมไปกับเด็กด้วย เปรียบเสมือนอาจารย์สอนวิชาเกษตรของโรงเรียนคนหนึ่งแต่เขาไม่คิดค่าสอนเพราะต้องการถ่ายทอดความรู้และอาชีพให้กับเด็กด้วย จะให้เด็กเลือกทำโครงการเกี่ยวกับเกษตรซึ่งก็แล้วแต่ใครจะเลือกทำอะไร บางกลุ่มก็เลี้ยงปลา บางกลุ่มก็เลี้ยงหมู บางกลุ่มก็เลี้ยงวัว แต่ทุกกลุ่มจะต้องปลูกผักปลอดสารพิษทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน ก็เพื่อต้องการให้ผู้ปกครองได้เข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมของเด็ก และได้รู้ถึงประโยชน์ของการทำเกษตรกรรมยั่งยืน ระหว่างการปฏิบัตินั้น นักเรียนจะต้องมีการจดบันทึกผลการดำเนินการเป็นระยะทุกวันเพื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลง ค่าใช้จ่ายในการดำเนินกิจกรรม และมีการนำเสนอโครงการด้วยเด็กจะได้รับความสนุกสนานและมีความสุขในการเรียนรู้ (สมควร ฐปนอม, สัมภาษณ์)

โดยอาจารย์สมควร ฐปนอม ผู้อำนวยการโรงเรียน ได้เล็งเห็นความสำคัญของเกษตรกรรมยั่งยืนและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่มีคุณค่าและคุณประโยชน์ต่อสุขภาพกายและสุขภาพจิตใจของนักเรียน จึงให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ และมอบหมายให้อาจารย์สุทิน หลินหงส์พิทักษ์ อาจารย์ประจำชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และเป็นอาจารย์ประจำวิชาเกษตร ชั้น ป.6 และอาจารย์ นิชินา เป็นอาจารย์ประจำวิชาวิทยาศาสตร์ ชั้น ป. 6 ซึ่งทั้งสองท่านเป็นผู้รับผิดชอบโครงการนี้โดยตรงและลงนามร่วมกับลงบุญสืบเป็นครูผู้สอนเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติให้นักเรียน

ซึ่งวิธีการดำเนินกิจกรรมจะแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ (1) แปลงเกษตรปลอดสารพิษที่บ้านนักเรียน (2) การทำแปลงสาธิตเกษตรปลอดสารพิษที่โรงเรียน ซึ่งนักเรียนต้องร่วมมือกันทำแปลงทุกขั้นตอน ดังนี้

2.1.1 การทำเกษตรกรรมปลอดสารพิษที่บ้าน

1. นักเรียนจะเตรียมแปลง เตรียมดิน ทำปุ๋ยหมักจากวัสดุของท้องถิ่น เช่น ชีว ขี้ไก่ แกลบดำ นำมาคลุกเค้าทิ้งไว้ 1 อาทิตย์ ถ้าจับแล้วดินซุยก็นำกล้าที่เตรียมไว้มาปลูกได้

2. นักเรียนจะจัดบันทึกการเจริญเติบโต การดูแล และค่าใช้จ่ายอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำมาวิเคราะห์ถึงผลประโยชน์และอุปสรรคในการทำงาน และหาแนวทางการแก้ไขร่วมกัน

3. การตรวจเพื่อให้คะแนนและรางวัล ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของปราชญ์ อาจารย์และนักเรียนเป็นคณะกรรมการในการตรวจแปลงผักทุกบ้านเพื่อให้คะแนน โดยมีเกณฑ์ที่กำหนดไว้ร่วมกัน และมีรางวัลเพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับนักเรียน

2.1.2 การทำเกษตรกรรมแบบปลอดสารพิษที่โรงเรียน

1. การทำเกษตรปลอดสารพิษในโรงเรียนประมาณครึ่งไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่ว่างในบริเวณโรงเรียน นักเรียนจะช่วยกันเตรียมดินโดยใช้เกลบดำ ขี้เถ้า ขี้วัวไปผสมแล้ว นำไปใส่แปลงใช้จอบสับ ๆ ให้เข้ากันและเอาฟางคลุมทับไว้ใช้น้ำหมักชีวภาพรดทิ้งไว้ประมาณ 7 วัน แล้วก็นำเมล็ดพันธุ์ผักมาลงแปลง

2. นักเรียนนำวิธีการ “การปลูกผัก” จากประสบการณ์ที่ทำแปลงผักบ้านมาปรับใช้ที่โรงเรียน โดยการจัดบันทึกการเปลี่ยนแปลงของการเจริญเติบโต และค่าใช้จ่ายอย่างครบถ้วน เพื่อนำมาเป็นตัวอย่างและสรุปปัญหาที่เกิดขึ้นและแก้ไขให้ดีขึ้นร่วมกัน

3. จากนั้นนักเรียนจะนำผักปลอดสารพิษไปขายที่ตลาดนัดชุมชน ซึ่งจะจัดขึ้นในวันพุธของทุกสัปดาห์ บริเวณหน้าพื้นที่สาธารณะของชุมชนวังตะกั่ว ตรงข้ามป้อมตำรวจของชุมชน กิจกรรมในวันนั้นนักเรียนจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน (1) จะนำเอกสารต่าง ๆ ที่เป็นความรู้เรื่องการทำเกษตรกรรมยั่งยืนและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่ทำกันเอง ไปเผยแพร่เพื่อสร้างความรู้และความเข้าใจกับชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านได้ตระหนักถึงพิษหรือโทษของสารเคมีที่นำมาใช้ในกระบวนการผลิตทางการเกษตรที่เกิดขึ้นต่อตนเอง ชุมชน และสิ่งแวดล้อม (2) จะขายผักปลอดสารพิษและผลผลิตต่าง ๆ ที่นักเรียนร่วมกันทำ และจะนำรายได้มารวบรวมเก็บไว้เพื่อปันผลปลายปี

2.1.3 ผลที่ได้รับจากโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพในฝัน

1. นักเรียนได้ความรู้ ความเข้าใจและตระหนักถึงพิษภัยของสารเคมีจากการทำเกษตรแผนใหม่

2. นักเรียนกล้าคิด กล้าแสดงออกต่อสาธารณะชน รู้จักคิดวิเคราะห์แก้ไขปัญหาได้เอง

3. นักเรียนเป็นแกนนำในการปฏิบัติของโรงเรียน พร้อมทั้งได้นำกลับไปบอกครอบครัวเพื่อเป็นการขยายผลต่อชุมชน

4. นักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับการแบ่งเวลาให้เป็นประโยชน์ คือ ใช้เวลาในการเรียนรู้อย่างเป็นธรรมชาติ
5. นักเรียนได้ทำงานกันเป็นทีมและเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชน
6. นักเรียนและผู้ปกครองมีสุขภาพที่ดีกว่าเดิม ผลมาจากการ ตรวจหาสารตกค้างที่โรงสถานเอนามัยของชุมชนวังตะกั่ว
7. แม่น้ำเห็นความสำคัญและตระหนักถึงพิษภัยของสารเคมีใน การบริโภค
8. นักเรียนรู้จักการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ เช่น ครู ผู้ปกครอง ชุมชน เป็นต้น

ถือว่าเป็นกิจกรรมที่พยายามจัดหลักสูตรให้สอดคล้องกับบริบท ของชุมชน และความต้องการของนักเรียนเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับชุมชน เช่น นักเรียน สามารถที่จะเรียนรู้และเข้าใจถึงหลักความจริงของการดำเนินชีวิตของครอบครัว เกิดกระบวนการ เรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของปราชญ์ คุณครูและนักเรียน ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่พึง ประารถนาให้เกิดขึ้น การสร้างจิตสำนึกของเด็กนักเรียนให้ตระหนัก และสำนึกถึงคุณค่าของการ ดำรงชีวิตที่สามารถพึ่งตนเองได้ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมที่เหมาะสมของนักเรียนกับสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องและ เหมาะสมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวถือเป็นสร้างระบบคิด ของการช่วยเหลือ เอื้ออาทรต่อกัน สิ่งแวดล้อม ถือเป็นทุนทางสังคมที่จะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมดูแล สิ่งแวดล้อมอย่างมีระบบเชื่อมโยงเป็นองค์รวม

2.2 วิทยาลัยกระบวนการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง (วปอ.ภาคประชาชน) จังหวัดพิจิตร เนื่องจากคุณณรงค์ แฉล้มวงศ์เป็นนักเรียนรุ่นแรกของวิทยาลัย นี้ของจังหวัดพิจิตร ตระหนักว่าเป็นหลักสูตรที่ดีสามารถพัฒนาศักยภาพของสมาชิกกลุ่มได้ จึงส่ง สมาชิกกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่ว เข้าร่วมหลักสูตรนี้อย่างต่อเนื่องตลอดมาทุกรุ่น เพื่อ สร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดและทักษะในการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นที่จะ นำไปสู่การพึ่งตนเองได้ หลักสูตรมีเนื้อหา ดังนี้ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง การทำเกษตรปลอด สารพิษ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยีพื้นบ้าน การอนุรักษ์การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม รูปแบบการเรียนการสอนคือ ปราชญ์ท้องถิ่นของจังหวัดพิจิตรเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ เทคนิคการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงของชุมชน โดยปราชญ์ตั้งเอาบทเรียนชีวิตของผู้เฒ่าอบรมแต่ ละคนมาแลกเปลี่ยนถึงปัญหาที่แต่ละคนประสบ และหาแนวทางแก้ไขด้วยการใช้หลักธรรมมะ

ช่วยแก้ไขปรับใช้การดำเนินชีวิตและสอดคล้องกับวิถีทางเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีพระสงฆ์และ
ปราชญ์ชาวบ้านของจังหวัดพิจิตรเป็นผู้บรรยายให้ความรู้ รวมทั้งการลงมือปฏิบัติจริงในพื้นที่
ต้นแบบ ซึ่งตั้งเป็นฐานการเรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน 5 ฐาน ใช้สถานที่ในการเรียนรู้ร่วมคือ วัด

ซึ่งผู้ศึกษาได้เข้าร่วมอบรมตามหลักสูตรวิทยาลัยกระบวนการ
เปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง (วปอ. ภาคประชาชน) เมื่อวันที่ 19-21 ตุลาคม
2549 ได้สังเกตเห็นว่ากระบวนการเรียนรู้ที่จัดขึ้นผ่านกิจกรรม ทำให้ผู้เข้าร่วมรับการอบรมได้
เรียนรู้และสามารถปฏิบัติได้จริง เพราะเป็นการเรียนรู้เชิงประจักษ์ และสามารถนำกลับมา
ถ่ายทอดและขยายผลให้เพื่อนสมาชิกฟังและปฏิบัติตามได้ เพื่อเป็นการกระตุ้นให้เกิดในการเรียนรู้
ของกลุ่มเกษตรกรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกูดอีกทางหนึ่งด้วย พี่ชิต นาควิเชียร เป็นหนึ่งในสมาชิก
ของกลุ่มเกษตรกรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกูด ที่เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว ได้เล่าให้ฟัง ว่า

ตอนแรกพี่เองเห็นพี่ดำทำได้แต่มองเฉย เพราะไม่รู้ว่าจะเริ่มอย่างไร แต่
สนใจอยู่บ้างจึงมาคุยกับพี่ดำอยู่เรื่อย ๆ จนสมาชิกเป็นสมาชิกกลุ่มตั้งแต่
ที่มีการจัดตั้ง พอติในช่วงนั้นมีการจัดฝึกอบรม วปอ. รุ่นที่ 5 แก๊กละชวน
พี่เข้าร่วมได้ 2 คืน 3 วัน วันแรกเขาให้พวกพี่เล่าเรื่องชีวิตของตัวเอง
แลกเปลี่ยนกัน แล้วฟังพระบรรยายเรื่องอริยสัจ 4 ก่อน เพื่อให้เราเข้าใจ
ถึงวิธีแห่งการดับทุกข์ พวกเราก็อภิเคราะห์ปัญหาพร้อมกัน วันที่ 2 และวันที่
3 เรียนรู้เรื่องการใช้ชีวิตอย่างพอเพียงอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสามารถ
พึ่งตนเองได้ใช้ชีวิตให้มีความสุขจากการเรียนรู้กับปราชญ์ในการลง
ศึกษาพื้นที่ต้นแบบ และนำกลับมาวิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้ที่จะ
กลับไปทำในพื้นที่ของตัวเอง หลังจากที่พี่กลับมาพี่ก็เล่าให้แฟนฟัง และ
เขาก็เริ่มเข้าใจถึงกระบวนการต่าง ๆ ของการใช้ชีวิตที่เป็นมิตรกับ
สิ่งแวดล้อม จึงทำให้มีความเข้าใจมากยิ่งขึ้นว่าทำไมลุงณรงค์ถึงเชื่อและ
ประสบความสำเร็จได้ จึงช่วยกันทำปุ๋ยก่อนเอาไปใช้กับผัก ผลไม้ และก็
เอาไปใช้ในแปลงนา พี่ดำอยู่ 2 ปี ทั้งสวนและนา ดิน น้ำเริ่มดีขึ้น ช่วยลด
ต้นทุน ไม่ต้องเสี่ยงกับสารเคมี พี่ก็มีความสุขเอาเวลามาทำงานเพื่อ
สังคมได้บ้าง...(ชิต นาควิเชียร, สัมภาษณ์)

การพัฒนาศักยภาพผู้นำมีความสำคัญอย่างมากต่อการพัฒนาท้องถิ่น
และการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชนให้ประสบความสำเร็จ จึงทำให้กลุ่มเกษตรกรปลอดสารพิษชุมชน
วังตะกูด พยายามที่จะพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนให้มีจิตวิญญาณและจิตสำนึกร่วมอย่างแท้จริง
เพื่อให้เกิดการเคารพ ศรัทธา ไว้วางใจในกัน มีความเสียสละ ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของผู้นำ

และผู้ที่มีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนในกระบวนการทุนทางสังคมที่เอื้อให้เกิดการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน

2.3 การประชุมเชิงปฏิบัติการชมรมเกษตรธรรมชาติ เพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” ตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยกลุ่มเป้าหมายของกิจกรรมนี้ไม่ใช่เพียงสมาชิกกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกวนเท่านั้น แต่รวมถึงชาวบ้านที่มีความสนใจในชุมชน เพื่อต้องการให้ชาวบ้านมีแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนที่ดีต่อครอบครัว ชุมชน ซึ่งผู้ศึกษาได้เข้าร่วมการประชุมในครั้งนี้ ได้สังเกตเห็นว่าชาวบ้านให้ความสนใจอย่างมาก เนื่องจากปราชญ์ชาวบ้านมีวิธีการให้สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับสมาชิกและชาวบ้านอย่างน่าสนใจ เช่น การเชิญวิทยากร (ปราชญ์ชาวบ้าน) ที่มีความรู้ความสามารถ เป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน จึงทำให้เกิดความคุ้นเคยและเป็นกันเองของผู้เข้าร่วม

การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชนภายใต้ระบบเศรษฐกิจพอเพียงในกระแสนิยมนั้น ถือเป็นความท้าทายของกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกวนเป็นอย่างมาก เพราะชาวบ้านยังยึดติดกับระบบคิดและวิธีการปฏิบัติแบบเดิม ๆ จึงต้องใช้ความพยายามเพื่อสร้างกิจกรรมรูปแบบต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดเพื่อความเกื้อกูลระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติ ทำให้เกิดความสมดุลระหว่างสิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดพลังของชุมชนในการแก้ไขปัญหาของตนเองอย่างยั่งยืน

2.4 การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมด้วยภูมิปัญญาและวัฒนธรรม

ปี พ.ศ. 2545 มีการจัดกิจกรรมฟื้นฟูวัฒนธรรมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นการฟื้นฟูระบบความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติเกี่ยวกับการทำนาถือเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน จากการนำองค์ความรู้เดิมมาปรับประยุกต์ให้เข้ากับองค์ความรู้ใหม่ ในการทำกิจกรรมร่วมกันอาศัยประเพณีพิธีกรรมทางศาสนาเข้ามาช่วยเหลือเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยมภูมิปัญญา ความเชื่อของชุมชน เกิดจากแนวความคิดของผู้นำ ปราชญ์ชาวบ้านและพระครูโสภณรัตนโชติ (เจ้าอาวาสวัดห้วยเรียงกลาง) ปรึกษาหารือเกี่ยวกับการฟื้นฟูวัฒนธรรม พิธีกรรมที่เป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับการทำนา จนร่วมกันจัดงานวันเพ็ญเดือน 3 ขึ้น (ขึ้น 3 ค่ำ หรือแรม 3 ค่ำ เดือน 3) เพื่อต้องการฟื้นฟูประเพณีที่ดีกับคนรุ่นหลังได้ตระหนักและเล็งเห็นถึงความสำคัญ เพื่อทดแทนบุญคุณและการเคารพต่อเทพผู้ดูแลธรรมชาติ เช่น พระแม่โพสพ พระแม่คงคา ผู้ให้กำเนิดชีวิตของธรรมชาติและผู้ให้ชีวิตชาวบ้านทุกคน เจ้าอาวาสเล่าถึงกิจกรรมที่แสดงถึงแรงศรัทธา ความเคารพต่อผู้มีพระคุณอย่างแม่โพสพว่า

ในวันนั้นชาวบ้านจะเอาข้าวมาบ้านละ 1-2 กระสอบ มากองรวมกันที่ลานวัด ล้อมรอบด้วยบายศรีหลัก 7, 9 ชั้น ไว้ 4 ทิศ และเอาไข่ต้มสุก 4 ฟอง ข้าวปากหม้อ และเอาสายสิญจน์ล้อมอีกที และจะมีการทำตามพิธีของพราหมณ์ เพื่อ บวงสรวงแม่โพสพ ในการจัดงานทุกปีจะต้องมีลมฟ้าฝน มาให้เป็นที่อัศจรรย์ของชาวบ้าน และผู้ที่เข้าร่วมงานทุกคน บ้างก็บอกว่าแม่โพสพรับรู้ แล้วต่อการขอบคุณและการขอขมาของชาวบ้าน หลังจากเสร็จสิ้นแล้วก็จะแบ่งข้าวกันกับบ้าน บางคนก็เอาไปเป็นสิริมงคล บางคนก็เอาไปใส่แจกันเพื่อทำพันธุ์ในปีหน้า (เจ้าอาวาสวัดห้วยเรียงกลาง, สัมภาษณ์)

จากปี พ.ศ. 2545 เป็นต้นมาชาวบ้านก็จะร่วมกันจัดทำพิธีกรรมวันเพ็ญเดือน 3 กันทุกปี ถือเป็นงานประจำปี และผลัดเปลี่ยนสถานที่จัดงาน คือ วัดวังตะกู วัดห้วยเรียงเหนือ วัดห้วยเรียงกลาง วัดห้วยเรียงใต้ ในแต่ละครั้งชาวบ้านทั้ง 4 ชุมชนนี้ก็จะมาเข้าร่วมกันเป็นประจำทุกปี เป็นที่น่าสังเกตว่าจำนวนข้าวและจำนวนชาวบ้านเพิ่มขึ้นทุกปี ซึ่งปัจจุบัน (พ.ศ. 2549) จัดขึ้นที่วัดห้วยเรียงกลาง ชาวบ้านเชื่อว่าถ้าทำพิธีกรรมเหล่านี้แล้ว จะช่วยให้น้ำมีความอุดมสมบูรณ์ ข้าวจะออกรวงมาก เพราะการแสดงความเคารพและกตัญญูต่อผู้มีพระคุณผลที่เกิดขึ้น การที่ชาวบ้านตระหนักถึงคุณค่าของการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม โดยการไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ทั้งนี้ต้องมีการปฏิบัติควบคู่กันไป การฟื้นฟูภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน เพราะการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องเป็นการสร้างจิตสำนึกร่วมกันของชาวบ้านอย่างแท้จริง

การที่ชาวบ้านกระทำที่ดีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยความเมตตาเคารพ ยกย่องทำให้มนุษย์มีสำนึกต่อการกระทำของตนเองที่มีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตลอดมา นอกจากนี้พิธีการทำขวัญข้าว พิธีการล้อมข้าว เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงจิตสำนึกและคุณธรรมของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนอย่างชัดเจนร่วมกัน

4.3 การส่งเสริมขยายแนวความคิดการเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือพึ่งพาตนเองได้

เมื่อกลุ่มดำเนินกิจกรรมมาได้ระยะหนึ่ง คณะกรรมการและสมาชิกมีแนวคิดว่าขยายกลุ่มกิจกรรมทั้งนี้เพื่อ (1) สมาชิกได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์หารายได้ให้กับครอบครัว (2) สร้างพลังของสมาชิกให้เป็นปึกแผ่นด้วยกิจกรรมต่าง ๆ (3) ชาวบ้านตระหนักถึงความสำคัญของกลุ่มจึงปรึกษากันเพื่อทำกิจกรรมให้เกิดประโยชน์กับตนเอง ครอบครัวและชุมชน จึงได้ตั้งกลุ่มอาชีพภายใต้กลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกูตามความสนใจของสมาชิกและชาวบ้านในชุมชนวังตะกู เช่น กลุ่มอาชีพหมูสวรรค์ กลุ่มเลี้ยงสัตว์ปลอดสารพิษ (หมู ปลา) กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มปฎิบัติสุขภาพปลอดสารพิษ กลุ่มโรงสีข้าวปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู เป็นต้น เพื่อตั้งชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของชุมชน

แต่ละกลุ่มจะมีคณะกรรมการกลุ่มซึ่งบางคนก็มีบทบาทหน้าที่ในกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่วที่มีความรับผิดชอบหลายอย่าง ดังนั้น การทำงานจึงต้องอาศัยการประสานงานและความรับผิดชอบอย่างสูงเพราะอาจทำให้เกิดปัญหาขึ้นได้ แต่การขยายกลุ่มการทำงานนี้เป็นส่วนช่วยให้ความสัมพันธ์ของสมาชิกกลุ่ม และชาวบ้านมีความผูกพันใกล้ชิดกัน และกระจายกว้างมากขึ้น ซึ่งการพัฒนาและขยายกลุ่มกิจกรรมให้มีความเข้มแข็งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่มีผลต่อการปฏิบัติในกระบวนการทุนทางสังคมที่จะเอื้อต่อการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชนให้เกิดพลังมากยิ่งขึ้น

4.4 ความสัมพันธ์ของกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่วกับองค์กรภายในและภายนอกชุมชน

กลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่วและกลุ่มอาชีพของชุมชน การทำงานในลักษณะของภาคีความร่วมมือของกลุ่มกับกลุ่ม กลุ่มกับองค์กร ต้องมีการประสานงานกันภายในกลุ่มและยังมีการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกด้วย เช่น องค์กรภาครัฐ องค์กรภาคเอกชน และองค์กรภาคประชาชนเพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนของกลุ่มไปในทางที่ดีขึ้น หน่วยงานภายในและภายนอกของชุมชนมีบทบาทเข้ามาสนับสนุนด้านต่าง ๆ เช่น ความรู้ งบประมาณ รวมทั้งทรัพยากรต่าง ๆ กับกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่ว เพื่อดำเนินกิจกรรมทางด้านการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมได้อย่างต่อเนื่องและเกิดผลสำเร็จ ความสัมพันธ์ขององค์กรทั้งภายในและภายนอกชุมชน ดังนี้

1. องค์กรภายในชุมชน เช่น โรงเรียน สถานีนอนามัย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และวัด เป็นการประสานงานและการพัฒนาอย่างต่อเนื่องของกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่ว เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพประสิทธิผล จึงพยายามที่ชักจูงให้หน่วยงานภายในชุมชนตระหนักและเห็นความสำคัญของการช่วยเหลือเกื้อกูลในการแก้ไขปัญหาของชุมชนเกิดความยั่งยืน ซึ่งมีองค์กรต่าง ๆ ดังนี้

1.1 โรงเรียนวังตะกั่วราษฎร์อุทิศ โรงเรียนวัดวังตะกั่วมีความสำคัญในการดำเนินกิจกรรมการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยผ่านโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวยั่งยืน “เกษตรปลอดสารพิษ” และโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพในฝัน ซึ่ง 2 โครงการนี้ดำเนินการโดยคณะกรรมการ ปราชญ์ชาวบ้านเป็นครูผู้สอนวิชาเกษตรกรรมยั่งยืน และวิชาเศรษฐกิจพอเพียง นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรม 3 ชั้น คือ มัธยมศึกษาปีที่ 4-6 พยายามผลักดันให้นักเรียนเรียนรู้กับเกษตรปลอดสารพิษและการสร้างจิตสำนึกต่อสิ่งแวดล้อมชุมชน ความสัมพันธ์เชิงซ้อนทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระดับบุคคล และระดับสถาบัน เช่น โรงเรียนเป็นปัจจัยภายในชุมชนที่ทำให้เกิดทุนทางสังคมเชื่อมความสัมพันธ์ครูนักเรียนกับชาวบ้าน

ทำให้เกิดการขับเคลื่อนตลอดเวลาช่วยขัดเกลาจิตใจของสมาชิกในการทำกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง

1.2 สถานีอนามัยวังตะกุกเป็นอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชนในด้านวิชาการ เช่น ความรู้เรื่องโทษและผลกระทบต่อร่างกายจากสารเคมีในเกษตรกรรมแผนใหม่ และเป็นผู้นำทางความคิดกระตุ้นให้ชาวบ้านให้เห็นถึงความสำคัญของการทำเกษตรที่ดีที่มีผลต่อสุขภาพถือว่าเป็นองค์ความรู้ใหม่ทำให้ชาวบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยมและทัศนคติต่อการทำเกษตรกรรมแผนใหม่

1.3 องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลวังตะกุก ถือเป็นหน่วยงานที่ใกล้ชิดและมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อชุมชน เพราะองค์กรในพื้นที่ที่มีความรับผิดชอบโดยตรง ให้การสนับสนุนงบประมาณจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การจัดตั้งโรงสีชุมชน การรณรงค์ให้ชาวบ้านร่วมกันรักษาฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน เช่น การทำป้ายรณรงค์ การประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน เป็นต้น

1.4 วัดวังตะกุกเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมของชุมชน เช่น กิจกรรมตามประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน ศาสนาพิธี และเป็นสถานที่เผยแพร่พุทธศาสนากับชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านมีที่พึ่งพาทางจิตใจและมีแนวทางในการปฏิบัติตนที่ดีต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสิ่งแวดล้อม ซึ่งถือเป็นสถานที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน

2. องค์การภายนอกชุมชน ชุมชนสร้างความสัมพันธ์กับภาครัฐ ภาคเอกชนและองค์กรภาคประชาชนและได้รับความสนใจอย่างต่อเนื่อง จากการเข้ามาศึกษาดูงาน การศึกษาวิจัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับกระบวนการของชุมชน ดังนี้

2.1 องค์การภาครัฐ ได้แก่

- สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบางมูลนาก เป็นหน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุนให้ความรู้เพิ่มทักษะการบริหารจัดการกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกุก ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ตลอดจนวิธีการบริหารจัดการการเงินการบัญชีให้ถูกต้อง เพื่อความเป็นระบบสามารถตรวจสอบได้

2.2 องค์การภาคเอกชน ได้แก่

- มูลนิธิร่วมพัฒนาพิจิตร เข้ามาสนับสนุนเป็นพี่เลี้ยงและเป็นคุณอำนวยในกระบวนการเสริมสร้างเรียนรู้ของกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกุก ด้านการประสานงานและด้านงานวิชาการต่าง ๆ และหาตลาดให้กับกลุ่มในการจำหน่ายผลผลิต (ข้าวปลอดสารพิษ) ตลาดส่วนใหญ่ คือ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด โรงเรียนต่าง ๆ ในจังหวัด เป็นต้น

- มุลนิธิรักษาสิ่งแวดล้อม เข้ามาส่งเสริมให้ความรู้เกี่ยวกับการฟื้นฟู
สิ่งแวดล้อมจากการทำเกษตรปลอดสารพิษ และการจัดทำโลโก้ผลิตภัณฑ์ข้าวปลอดสารพิษชุมชน
ของกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู

2.3 องค์กรภาคประชาชน ได้แก่

- วิทยาลัยกระบวนการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง
(วปอ.ภาคประชาชน) เป็นการส่งเสริมการเรียนรู้เกี่ยวกับแนวคิดการพึ่งพาตนเองของชุมชน ด้าน
ระบบความคิดให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเองและเพิ่มทักษะเชิงปฏิบัติ จึงทำให้ ปัจจุบัน วปอ. ผลิต
และพัฒนาผู้นำวิทยากรกระบวนการได้หลายรุ่น โดยการกำหนดเนื้อหาหลักสูตรเกี่ยวกับแนวคิด
เศรษฐกิจพอเพียง การทำเกษตรปลอดสารพิษ การใช้ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีพื้นบ้าน
การอนุรักษ์ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม โดยมีปราชญ์ชาวบ้าน 40 คน ของจังหวัดพิจิตร เป็นผู้ถ่ายทอด
องค์ความรู้ และคอยให้คำแนะนำเป็นที่ปรึกษากับสมาชิกกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู
และชาวบ้านในชุมชนอย่างต่อเนื่องตลอดมา

จากการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู และ
ความสัมพันธ์ทางกลุ่มทั้งภายใน และภายนอกชุมชนวังตะกูได้สะท้อนให้เห็นว่า ทุกภาคส่วนที่ได้
เข้ามาสนับสนุน โดยการทำเกษตรกรรมแบบปลอดสารพิษ เพื่อฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชนนั้นได้
สร้างทุนทางสังคมให้เกิดขึ้นมากมาย ทั้งทางด้านการยอมรับ การไว้วางใจ สร้างความสัมพันธ์
ของสมาชิกและกลุ่มให้เกิดความแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น และการให้ความเชื่อถือของคนที่ทำงาน
ร่วมกัน การสร้างให้เกิดการเรียนรู้โดยการศึกษาวิจัย การทดลองจากประสบการณ์และการ
ถ่ายทอด ให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้และมีอำนาจในการต่อรองกับอำนาจของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อ
ชุมชน เพื่อต้องการให้เกิดความยุติธรรม ความโปร่งใส เกิดเป็นความภาคภูมิใจของชาวบ้านเอง
ที่บุคคลภายนอกเห็นถึงคุณค่า และให้ความสำคัญต่อการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน จึงได้รับ
การยกย่องและชมเชยในการช่วยสร้างพลังและความสามารถสร้างคุณค่าทางสังคมมาหล่อเลี้ยง
ให้สมาชิกกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู ได้เกิดกำลังใจในการทำงานเพื่อสังคมส่วนร่วม
และชุมชนต่อไป

4.5 ความเป็นชุมชนวังตะกูในปัจจุบันหลังเกิดกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู

หลังจากชุมชนวังตะกูดำเนินงานร่วมกับหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ ที่เข้ามาทำงาน
ร่วมกันภายใต้กลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกูทำให้เกิดกลุ่มอาชีพของชุมชน เช่น กลุ่ม
กิจกรรมโรงสีข้าวปลอดสาร กลุ่มกิจกรรมทำปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ฯลฯ ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ
เป็นเสมือนเครื่องมือหล่อหลอมให้คนในชุมชนได้มีโอกาสเข้ามาพบปะพูดคุยกันมากขึ้น แนวทาง
ในการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ จึงเกิดขึ้น การตระหนักถึงปัญหาร่วมกันทำให้คนใน

ชุมชนหันหน้ามาร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาชุมชน เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ สามารถวิเคราะห์สถานการณ์ที่เกิดขึ้น การมีผู้นำในชุมชนที่เข้มแข็งเป็นเสมือนจุดเริ่มต้นของการพัฒนาและเป็นการส่งเสริมให้สมาชิกและชาวบ้านเข้ามาร่วมกันทำงานของชุมชน

หากมองภาพชุมชนในปัจจุบันนี้การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชนผ่านระบบความสัมพันธ์ของชาวบ้านจากการทำเกษตรกรรมยั่งยืนทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน จากการศึกษาประสบการณ์ชีวิตจริงของสมาชิกกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู สามารถจำแนกได้ใน 3 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และสิ่งแวดล้อม

1. ประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ การทำเกษตรกรรมยั่งยืนให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจดีกว่าการทำเกษตรกระแสหลัก เช่น การประหยัดต้นทุนการผลิต การเพิ่มขึ้นของมูลค่าผลผลิต การเพิ่มขึ้นของรายได้ ลดการใช้ปัจจัยภายนอก การเกื้อกูลกันกิจกรรมการผลิตในไร่นา การเพิ่มกิจกรรมการผลิตในไร่นา เช่น การปลูกผัก ผลไม้ เลี้ยงสัตว์ การลดค่าใช้จ่ายในการบริโภคของครัวเรือน นอกจากนี้การพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนเปิดโอกาสการรวมกลุ่มและขยายกิจกรรมถือเป็นรายได้เสริมของครัวเรือนอีกด้วย ในระดับชุมชนทำให้เกิดการจ้างงานและสร้างรายได้ เช่น การทำโรงสีข้าวปลอดสารพิษ การแปรรูปหมูสวรรค์ ในระดับประเทศ วิธีการผลิตที่ไม่ใช้สารเคมีทำให้สามารถประหยัดเงินตราในการนำเข้าสารเคมีจากต่างประเทศ

พี่มงคล ฐปนอม เป็นอีกคนหนึ่งของสมาชิกกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู และเป็นนักเรียน วปอ. หลังที่ผ่านกิจกรรมดังกล่าว จึงเกิดแรงบันดาลใจและเกิดความเชื่อมั่น จึงได้ค่อย ๆ ปรับมาสู่การทำนาแบบปลอดสารพิษทำมากกว่า 5 ปีแล้ว มีบ่อปลาไว้กิน 1 บ่อ เลี้ยงปลาตุก ปลาตะเพียนไว้กินเอง และแบ่งปันญาติพี่น้อง ปลูกพืชผักสวนครัวบริเวณรอบ ๆ บ่อปลา การปลูกไม้ผลไว้บนคันนา เลี้ยงไก่บ้าน 30-45 ตัว หมู 5 ตัว มีรายได้เลี้ยงครอบครัวได้อย่างเพียงพอ (มีระบบชลประทานผ่านพื้นที่ทำการเกษตร)

ช่วงแรกกลับมาบุกเบิกลำบากมาก ชาวบ้านหัวเราะเยาะต่อว่าทำไม่ได้กินหรอก ขนาดใส่ปุ๋ยใส่ยายังไม่ค่อยจะได้ดีแล้วแบบนี้จะได้ผลอย่างไร เริ่มท้อเหมือนกัน แต่พอระยะหนึ่งปีถึงสองปีกล้วยเริ่มได้กิน ถั่วฝักยาวเริ่มได้กินมาเขาแบ่งให้คนที่เคยต่อว่าได้กินบ้างและขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไป เริ่มมีอยู่มีกินปลาก็หาง่าย น้ำก็ใสสะอาดขึ้น ดินก็ร่วนซุย จิตใจก็เบิกบานดี และได้บอกลูก ๆ ให้กลับคืนมา อยู่บ้านเสียที ในสลัมกรุงเทพฯมันไม่ใช่บ้านเรา กลับมาไม่มีหนี้ อยู่กรุงเทพฯเงินไม่พอใช้จนทำให้ลูกสาวคนโตกลับมา (ลูกบุญสืบ กลิ่นชาติ, สัมภาษณ์)

การปรับเปลี่ยนระบบการทำนาข้าวปลอดสารพิษ เริ่มแบ่งพื้นที่บางส่วนเพื่อทำนาปลอดสารพิษ (3:8 ไร่) และเพิ่มขึ้นในปีที่สอง (5:6 ไร่) พอขึ้นปีที่สามได้ขยายจนเต็มพื้นที่ทั้ง 11

ไร่ (ไม่มีระบบชลประทานผ่านพื้นที่ทำการเกษตร) น้ำโลม ได้สรุปถึงประสบการณ์และประโยชน์ที่ได้จากการทำนาปลอดสารพิษว่า

การทำนาปลอดสารทำให้ลดต้นทุนการผลิตได้แน่นอนช่วยฟื้นฟูสภาพดินให้สมบูรณ์คืนมา การเริ่มต้นทำนาปลอดสารพิษปีแรกจะทำได้ผลผลิตลดน้อยราว 10-20 % แต่ในปีที่สองจะได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นเล็กน้อยแต่ในที่สุดเราก็ได้ดินดีกลับคืนมา และได้ผลผลิตมากกว่าการใช้ปุ๋ยเคมีด้วยซ้ำ และยังช่วยให้เราลดอัตราเสี่ยงต่อสารเคมีที่เข้าร่างกาย จะปลอดภัยทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคเพียงแต่ปรับปรุงดินให้ดี มีความตั้งใจดีไม่โลภ มีความมานะพยายามก็สามารถทำได้ (ประโลม ชื่นจันทร์, สัมภาษณ์)

ชาวบ้านและสมาชิกทุกคนได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ เป็นการเรียนรู้จากภายในตัวเองที่สามารถนำไปใช้ได้โดยตรงและการเรียนรู้เพิ่มเติมของชาวบ้านในการเข้าร่วมประชุมทำให้ได้นำความรู้จากเวทีมาพัฒนาปรับใช้กับตัวเองในการทำนาปลอดสารพิษ เช่น การทำปุ๋ยชีวภาพ การทำน้ำหมัก สารไล่แมลง เช่น เอาผักกูดสด ๆ มาต้มกับตะไคร้หอมนำมาไล่แมลงที่กัดกินพืชผักได้ดี หรือการทำจุลินทรีย์สูตรช่วยย่อยสลายวัชพืช จากตาสับปะรด+กากน้ำตาล+น้ำมะพร้าวผสมกัน และหมักไว้จะเอาไว้ใช้ในอัตราส่วน น้ำหมัก 1 ส่วน ผสมน้ำ 3 ส่วน แบ่งกันใช้ภายในกลุ่มเพื่อช่วยย่อยสลายวัชพืชและช่วยบำรุงดินเตรียมไว้ปลูกผักรุ่นต่อไป

การเรียนรู้ของพวกเราไม่มีวันจบสิ้น เพราะแหล่งเรียนรู้ของพวกเราเป็นมีชีวิต การฝึกฝนความขยันและการอดทนทำให้เราเป็นที่ยอมรับและไว้วางใจจากเพื่อนสมาชิกกลุ่มชาวบ้านของวังตะกั่ว และผู้สนใจเรียนรู้ดูงานกับเรา (ณรงค์ แฉล้มวงศ์, สัมภาษณ์)

จะเห็นได้เกษตรกรรมยั่งยืน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนและสามารถแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชุมชนวังตะกั่วได้ ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองในกระบวนการผลิตโดยใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ปัจจัยการผลิต และความชำนาญจากการภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีการกระจายทุนและทรัพยากรของชุมชนอย่างทั่วถึง อาจกล่าวได้ว่าเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นทั้งวิถีชีวิตและเป็นทั้งระบบธุรกิจที่ยั่งยืนของชุมชน

2. ประโยชน์ด้านสังคม เกษตรกรรมยั่งยืนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม ทำให้เห็นภาพที่ชัดเจนถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมประเพณี กล่าวคือชุมชนเริ่มกลับมาคึกคักอีกครั้งเพราะคนในชุมชนเห็นว่าประเพณีเป็นเครื่องดึงดูดคนให้มาร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยกันและเป็นสิ่งที่ยังอยู่ในใจของทุกคนเสมอมา และชาวบ้านต้องการให้นำกลับมาปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง มีการจัดปฏิทินวัฒนธรรมประจำปีของชุมชนขึ้น การกำหนดวันเวลา

ในการจัดกิจกรรม เพื่อให้ทุกภาคส่วนเข้ามาร่วมกันและถือว่าเป็นธรรมเนียมปฏิบัติกันทุก ๆ ปี ถือเป็นการดำรงอยู่ของความดีงามในชุมชน ซึ่งปฏิทินวัฒนธรรมประเพณีจะสอดคล้องกับพิธีกรรมเกษตรกรรมด้วย เช่น พิธีกรรมก่อนการเพาะปลูก พิธีกรรมช่วงเพาะปลูก พิธีกรรมเพื่อการบำรุงรักษา พิธีกรรมเพื่อการเก็บเกี่ยว-ฉลองผลผลิต ฯลฯ ในการจัดทำปฏิทินวัฒนธรรมประเพณีเกิดจากชาวบ้านทุกคนเข้ามาร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นให้จัดทำปฏิทินขึ้น

พอถึงช่วงเก็บเกี่ยวข้าวหลวงพ่อจะจัดพิธีตั้งล้อมข้าว ซึ่งเป็นพิธีกรรมหนึ่งของการทำที่เกี่ยวข้อกับความเชื่อในพระแม่โพสพ เทพีที่คอยดูแลรักษาพืชพันธุ์ธัญญาหารให้อุดมสมบูรณ์ มนุษย์ต้องดูแลแม่โพสพเหมือนดูแลตัวเอง ต้องมีความกตัญญู ต้องเคารพนับถือ มีกิริยาที่สุภาพเรียบร้อยทุกครั้งระหว่างที่ทำพิธีกรรมนั้น จะต้องมีเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดเกิดขึ้นอยู่ตลอด ทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นนิมิตที่ดีในการทำนาในปีต่อไป ซึ่งถือเป็นพิธีกรรมนี้หายไปจากชุมชนนานแล้วเพื่อให้กลับมาถือฟื้นกันใหม่ (พระครูโสภณ รัตนโชติ, สัมภาษณ์)

ด้านการรื้อฟื้นวัฒนธรรมสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นชุมชนวังตะกู ด้านการช่วยกันของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาพื้นฐานของชุมชนร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ ผ่านกิจกรรมเกษตรกรรมยั่งยืนโดยการรวมพลังทำให้เกิดความเข้มแข็ง เพราะชาวบ้านมีความผูกพันต่อการถักทอความรักความเอื้ออาทรของคนในสังคม

โดยรวมแล้วถึงแม้ว่าประเพณีที่ได้ร่วมกันจัดทำขึ้นไม่ได้ทำให้ครบทุกขั้นตอน แต่เป็นการรื้อฟื้นสิ่งที่ดีงามของชุมชน เช่น การรื้อฟื้นประเพณีเก่า ๆ มีผลต่อการรวมตัวของผู้คนในชุมชน ง่ายต่อการพัฒนาชุมชนด้านอื่น ๆ อีกด้วย ช่วยให้เกษตรกรมีโอกาสอยู่ร่วมเป็นครอบครัวและมีเวลาทำกิจกรรมของครอบครัวและชุมชนมากขึ้นส่งผลให้เกิดการรักษาและฟื้นฟูประเพณีอันดีงาม

3. ประโยชน์ด้านสิ่งแวดล้อม เกษตรกรรมยั่งยืนมีผลต่อการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน กล่าวคือ การฟื้นฟูทรัพยากรดินให้ดีขึ้น และทำให้เพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพในไร่นา ตอนนี้คลองบุษบงของเราสะอาดขึ้นเยอะ แตกต่างจากเมื่อก่อนมาก คลองที่เคยตื้นเขิน น้ำเน่าเสีย แต่ตอนนี้ค่อยหายใจได้หน่อย ชาวบ้านไม่ได้แย่งกันสูบน้ำเข้านา ไร่สีไม่ปล่อยน้ำเสีย ชาวบ้านไม่ทิ้งขยะลงคลอง คนเราเริ่มมีจิตสำนึกมากขึ้น ไม่ค่อยใช้ยาฉีดหอยเชอรี่กันแล้ว ปลาก็เริ่มมีให้เห็นตอนหน้าน้ำ ตอนนี้เริ่มเห็นเด็กลงไปเล่นน้ำในคลองได้แล้วจะเอาน้ำมาใช้ก็ได้ถือว่าดีกว่าแต่ก่อนเยอะแต่พวกเราก็ต้องช่วยกันดูแลไปเรื่อย ๆ (วิเชียร บุญศิริ, สัมภาษณ์)

การทำเกษตรกรรมยั่งยืน ต้องเข้าใจถึงวงจรการผลิตและความสัมพันธ์ของระบบนิเวศ ซึ่งวิธีการผลิตของเกษตรกรรมยั่งยืนทำให้ทรัพยากรดินถูกฟื้นฟูให้ดีขึ้น โดยการลด ละ เลิกใช้ปุ๋ยและสารเคมี โดยทุกแปลงจะบำรุงดินด้วยปุ๋ยชีวภาพ บำรุงดินด้วยปุ๋ยพืชสด บำรุงดินด้วยการคลุมด้วยใบไม้กิ่งไม้ บำรุงดินด้วยการปลูกไม้ยืนต้น ซึ่งการทำสวนสาธิต 3 ไร่ เป็นการเรียนรู้เชิงประจักษ์ในเรื่องดิน

หลังจากที่เราไปเรียนรู้จากลุงณรงค์มาแล้วกลับมาทำที่แปลงของเราเอง พอดีมีพื้นที่สวนและนา 3 ไร่ เามาทำแปลงทดลองเรียนรู้ด้วยตนเอง เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน เมื่อก่อนดินตรงนี้แข็งไถตอนมีน้ำมากก็ลื่น น้ำน้อยก็แข็ง ข้าวก็ได้ไม่ค่อยดี พอเลิกใช้สารเคมีปีแรกข้าวไม่ค่อยโตรวงน้อย พอปีต่อมาเอาปุ๋ยหมักปุ๋ยอินทรีย์ไปบำรุงดิน ข้าวกอใหญ่รวงมากและไม่มีแมลงกวนแต่ก็ยังได้ข้าวน้อยอยู่ แต่นี้ก็ถือว่าการเรียนรู้ที่ประสบผลสำเร็จแล้วก็หนึ่ง ถ้าพยายามทำเรื่อย ๆ ดินคงดีเอง (มานะ แสงลก, สัมภาษณ์)

จากที่กล่าวข้างต้น ทำให้เห็นถึงความเป็นชุมชนที่เกิดจากกระบวนการทุนทางสังคมในการทำเกษตรกรรมยั่งยืน สามารถช่วยให้ระบบความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติเกิดความเกื้อกูลกัน เพราะวิถีชีวิตของชาวบ้านมีความสอดคล้องกับการประกอบอาชีพ ด้วยการพึ่งพาอาศัยสิ่งแวดล้อม ดังนั้น กระบวนการผลิตที่ไม่เป็นภัยต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม นำไปสู่การพัฒนาแบบองค์รวมที่ชาวบ้านได้นำมาเป็นเครื่องมือในการทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน คือ การทำเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งมีระบบคิดที่เกื้อกูล แบ่งปัน ต่อคนกับธรรมชาติ จึงทำให้ชุมชนวังตะกุ่มในปัจจุบัน สามารถฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชนให้กลับมา สามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ และขยายแนวคิดสู่สาธารณะได้กว้างขวางขึ้น

5. สรุป พัฒนาการของชุมชนวังตะกุ่มในปัจจุบัน

เนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนวังตะกุ่ม ในช่วงของการเปลี่ยนแปลงหลังการปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตเกษตรกรรมแผนใหม่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงที่ทันสมัย ส่งผลให้ทุนทางสังคมที่เคยมีสูญหายไป จากนั้นชุมชนวังตะกุ่มจึงกำเนิดผู้กล้า พร้อมที่จะเรียนรู้และปรับเปลี่ยน เพื่อให้การพึ่งตนเองนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ ลุงณรงค์ แฉล้มวงศ์ ผู้ที่ตระหนักถึงโทษและพิษภัยของเกษตรกรรมแผนใหม่ จึงวิเคราะห์หวนกลับมาของอดีตและนำมาเปรียบเทียบกับกับปัจจุบัน เพื่อสังเคราะห์หาทางออกให้กับตนเอง และพบว่าเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นแนวทางหนึ่งของการสร้างระบบความสัมพันธ์อย่างเกื้อกูลระหว่างคนกับธรรมชาติ จึงได้ทดลองทำแปลงสาธิต 2 ไร่ ผล

การเรียนรู้และสังสมประสบการณ์เกิดเป็นความเชี่ยวชาญ และสามารถถ่ายทอดประสบการณ์กับชาวบ้านการปรับเปลี่ยนแนวคิด ค่านิยม ความเชื่อมนุษย์สามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างแท้จริง

การสร้างทุนทางสังคมของชุมชนให้กลับมาได้ด้วยการปรับเปลี่ยนระบบคิดและการทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชน ภายใต้กลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่วเพื่อต้องการพึ่งตนเองในการประกอบอาชีพโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมของชุมชน ซึ่งกิจกรรมที่กลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่วได้แสดงให้เห็นถึงระบบคิดที่เอื้อเฟื้อต่อธรรมชาติ พยายามส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วม (ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์) ของสมาชิกกลุ่มและชาวบ้านในชุมชน

การส่งเสริมการเรียนรู้เรื่องการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน (1) การศึกษาดูงานทั้งในและนอกจังหวัด การได้รับข่าวสารนั้นเป็นเครื่องมือหนึ่งในการสร้างจิตสำนึกของคนให้เกิดการเรียนรู้และตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมได้ และเสริมสร้างบทบาทให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรับผิดชอบสาธารณสมบัติ (2) การฝึกอบรมการทำเกษตรกรรมยั่งยืนและเศรษฐกิจพอเพียงนำมาผนวกเข้ากับเรื่องของปากท้อง เพราะถือว่าเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตหรือการดำรงชีวิตของ (3) การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นในการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมด้วยการทำเกษตรปลอดสารพิษร่วมกับโรงเรียนในชุมชน ด้วยการทำโครงการประกวดถือเป็นขวัญกำลังใจ การฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีเกี่ยวกับการทำนาที่แสดงถึงการกตัญญูถือว่าสอดคล้องเชื่อมโยงกับภูมิปัญญา ขนบธรรมเนียมประเพณีและค่านิยมในท้องถิ่นเดียว เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการปลูกจิตสำนึกที่ดีเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่เหมาะสมต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชน

นอกจากนี้กลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่วยังส่งเสริมให้สมาชิกปัจจัยการผลิตที่สามารถทำได้ และหาภายในท้องถิ่น เช่น การทำปุ๋ยหมักชีวภาพ การทำน้ำสมุนไพรแมลง ซึ่งถือว่าหันมาใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม เป็นเพื่อลดการพึ่งพาจากภายนอก และสามารถประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการฟื้นฟูปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ดียิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม การทำงานร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องทำให้การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชนวังตะกั่วประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ ซึ่งประกอบไปด้วยสถาบัน/องค์กรภายในชุมชน เช่น วัด อบต. โรงเรียน สถานีอนามัย ถือว่ามีความสำคัญและมีบทบาทในการสนับสนุนและผลักดันให้เกิดพลังทางสังคมของคนในชุมชน ตลอดจนหน่วยงานภายนอก เป็นองค์ภาครัฐ ได้แก่ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบางมูลนาก องค์การบริหารส่วนตำบลวังตะกั่ว องค์การภาคเอกชน ได้แก่ มูลนิธิร่วมพัฒนาพิจิตร มูลนิธิรักษาสีเขียวและองค์การภาคประชาชน ได้แก่ วิทยาการกระบวนการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง

จังหวัดพิจิตร ที่ส่งเสริมเพื่อเพิ่มความรู้ ทักษะเกี่ยวกับการบริหารจัดการกลุ่มให้มีประสิทธิภาพ ตลอดจนสนับสนุนเรื่องงบประมาณเพื่อให้การดำเนินงานกลุ่มเป็นอย่างต่อเนื่อง

ส่วนที่ 3 กระบวนการทุนทางสังคมในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนที่มีผล ต่อการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน

การนำเสนอปรากฏการณ์ของกระบวนการทุนทางสังคมในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนที่มีผลต่อการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยการนำเสนอสภาพปัญหาและผลกระทบจากการทำเกษตรแผนใหม่ที่เกิดขึ้นกับชุมชนวังตะกู และกระบวนการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน จากแนวคิดการทำเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นองค์ความรู้ใหม่ พบว่า กระบวนการทุนทางสังคมได้เกิดขึ้นทั้งช่วงก่อน ระหว่างและหลังการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยผ่านกิจกรรมในแต่ละช่วงเวลาที่เกิดขึ้นในชุมชน

จากการรอบความคิดการศึกษากระบวนการทุนทางสังคมในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนที่มีผลต่อการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน จะเห็นได้ว่าปัจจัยภายนอกและภายในมีส่วนสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู ซึ่งปัจจัยภายนอกที่สำคัญ ได้แก่ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร เป็นหน่วยงานของรัฐที่เข้ามาช่วยเหลือในเรื่องของความรู้ในการจัดตั้งกลุ่ม การเงิน การบัญชี การตลาด และสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ ทรัพยากรต่าง ๆ ในการดำเนินการเกิดสะดวกมากยิ่งขึ้น และวิทยาลัยกระบวนการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง (วปอ.ภาคประชาชน) เป็นเสมือนโรงเรียนที่สมาชิกได้เรียนรู้ได้เพื่อนร่วมอาชีพและร่วมอุดมการณ์ และได้กำลังในการทำงานร่วมกัน เพื่อช่วยกันฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมนิเวศร่วมพัฒนาพิจิตร เข้ามาช่วยเหลือคอยเป็นที่ปรึกษาในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนด้วยการทำเกษตรปลอดสารพิษ โดยการให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการโทษของการสารเคมีและปุ๋ยวิทยาศาสตร์ในกระบวนการผลิตเกษตรกรรม ที่มีผลกระทบต่อสุขภาพของตนเอง สภาพแวดล้อมของชุมชน และให้การสนับสนุนและหาตลาดเพื่อจำหน่ายสินค้าและผลผลิตทางการเกษตรของกลุ่มกับหน่วยงานต่าง ๆ เช่น สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดและโรงเรียนต่าง ๆ ในจังหวัด เป็นต้น และมูลนิธิรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อม ที่เป็นอีกแรงในการสนับสนุนให้กลุ่มเกิดกิจกรรมทำร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ทั้งหมดนี้ล้วนช่วยให้และชุมชนวังตะกูมีการพัฒนาสามารถแก้ไขปัญหาที่ชาวบ้านกำลังเผชิญอยู่ได้ตนเอง เสริมสร้างความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้องค์ประกอบในก็ต้องมีส่วนสำคัญต่อกระบวนการทุนทางสังคมในการก่อเกิดระบบความสัมพันธ์ต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน

1. ผู้นำ/ปราชญ์ชาวบ้าน ถือว่ามีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของชุมชน เพื่อให้เกิดการชักจูงให้ชาวบ้านมีความคิด กระตุ้น ยั่วยุ สนับสนุนให้ชาวบ้านตระหนักถึงปัญหาและร่วมกันแก้ไขปัญหาข้อขัดข้องที่กำลังเผชิญอยู่อย่างมีประสิทธิภาพและประหยัดที่สุด โดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน และต้องพยายามที่จะก่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่นอย่างมั่นคง มีจุดมุ่งหมายที่เป็นผู้มีความรู้เรื่องต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลาโดยการทำเกษตรปลอดสารพิษเพื่อเป็นทางออกให้กับชุมชน และเป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่ว เพื่อสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อการอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อถ่ายทอดความรู้ และการช่วยเหลือเกื้อกูลกับกิจกรรมของกลุ่ม และมีการขยายผลไปสู่โรงเรียนเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนในชุมชน เข้าใจและปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง การทำงานด้วยความเสียสละ มีความโปร่งใส พร้อมเข้ามาร่วมทำกิจกรรมการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ จึงทำให้เกิดความศรัทธา การยอมรับและเชื่อมั่นจากสมาชิก ผู้นำจึงถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้กระบวนการทุนทางสังคมขับเคลื่อนไปได้ด้วยความร่วมมือที่ดี

2. ประเพณี วัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบอีกอันหนึ่งที่เกิดจากจิตสำนึกและกระบวนการหล่อหลอมของกิจกรรม เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน ปัจจุบันการรื้อฟื้นประเพณีวัฒนธรรมชุมชน เริ่มมีความชัดเจนมากขึ้นเพราะส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นจากวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของชาวบ้านต้องมีความเชื่อมโยงกับพิธีกรรมเพื่อเป็นการแสดงถึงเคารพและขอขมา ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในระดับของจิตใจและจิตวิญญาณที่ทำให้เกิดความเชื่อและปฏิบัติตามพิธีกรรม เช่น พิธีคำขวัญข้าว พิธีการล้อมข้าว เป็นต้น

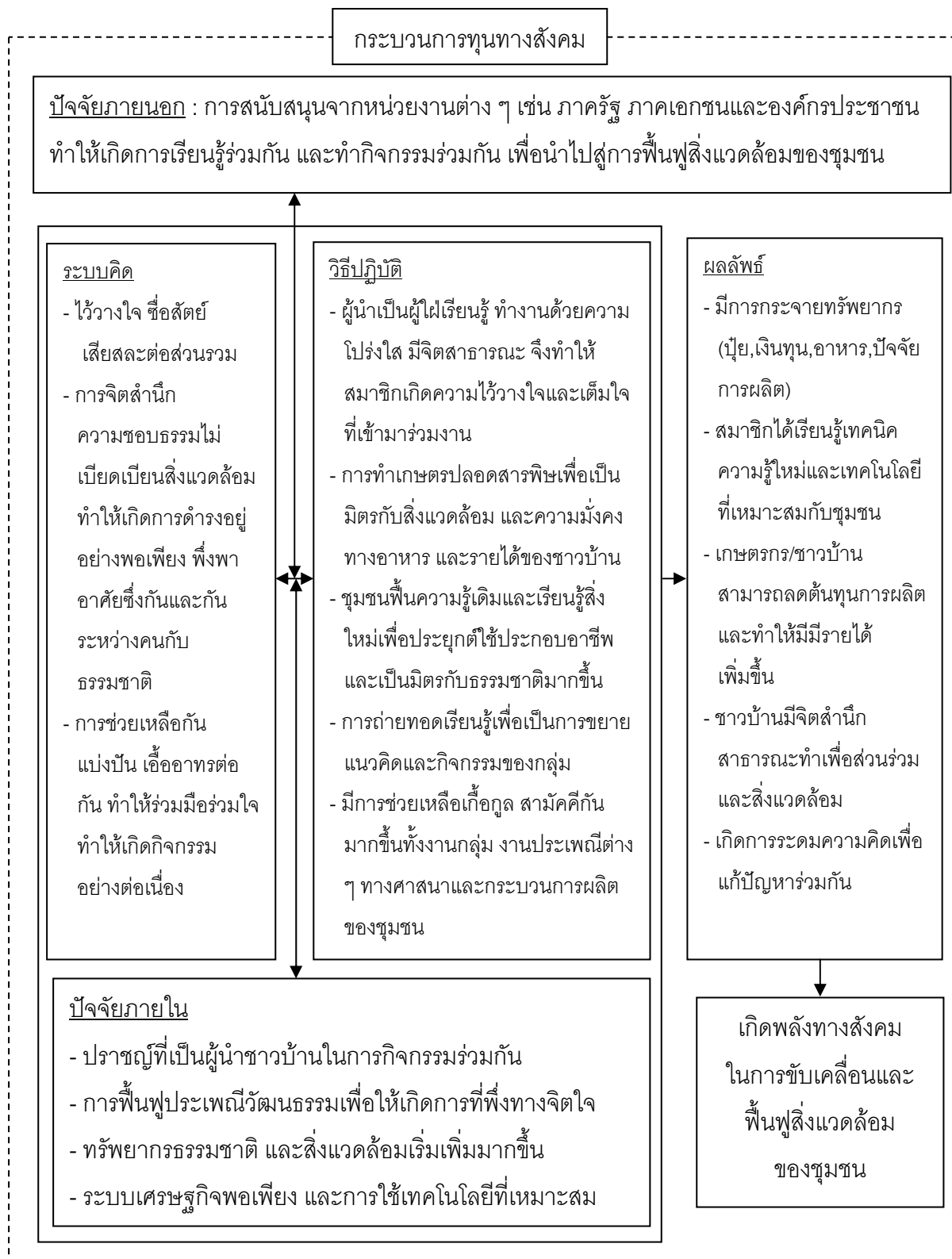
3. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นเสมือนจุดเชื่อมโยงของคนมาพบปะเจอกัน ก่อให้เกิดความผูกพันระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ เมื่อทุกคนสามารถเข้าถึงธรรมชาติได้ง่าย ทำให้เกิดการกระจายทรัพยากรอย่างทั่วถึงและเป็นธรรมในชุมชน ซึ่งเกิดจากการมีจิตสำนึกร่วมการใช้และรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม จึงจะทำให้ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอยู่ได้อย่างสมดุล

4. ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ถือว่าเป็นส่วนสำคัญต่อกระบวนการทุนทางสังคม เพราะว่าเป็นเริ่มต้นของความสัมพันธ์ที่มีแบบแผนเดียวกันภายใต้ค่านิยม บรรทัดฐาน หรือ วัฒนธรรมเดียวกัน ทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่สามารถพึ่งพาอาศัยกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการแบ่งปัน และยังส่งผลถึงการปฏิบัติตนที่ดีต่อกัน ด้วยการเชิญชวนถ่ายทอดแนวความคิดการทำเกษตรกรรมยั่งยืนเพื่อนำไปสู่การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน

จากที่กล่าวข้างต้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงการจัดองค์ประกอบภายในและองค์ประกอบภายนอกที่มีความสอดคล้องและเกื้อกูลให้เกิดกระบวนการทุนทางสังคมกัน และทุกองค์ประกอบของชุมชนถือเป็นปัจจัยที่สำคัญทำให้ทุนทางสังคม ปัจจัยเหล่านี้สะท้อนให้เห็นระบบคิด ค่านิยมที่ทำให้เกิดการปฏิบัติ ได้ดำเนินผ่านกิจกรรมของชุมชน ทำให้ชาวบ้านช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเพื่อเรียนรู้และพัฒนาชุมชนไปพร้อมกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านในชุมชนวังตะกุ่มมีความผูกพัน รักใคร่ สามัคคีกันที่ส่งผลให้เกิดพลังทางสังคมในการขับเคลื่อนการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน

แผนภูมิที่ 4.4

กระบวนการทุนทางสังคมของชุมชนในช่วงปัจจุบัน

ส่วนที่ 4 สรุปภาพรวมพัฒนาการชุมชน และกระบวนการทุน
ทางสังคมในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนในการฟื้นฟู
สิ่งแวดล้อมของชุมชน

พัฒนาการของชุมชนวังตะกั่วตั้งแต่ช่วงแรกเริ่มจนถึงปัจจุบันของชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงตามพลวัตของการปรับเปลี่ยนระบบเกษตรกรรม ซึ่งมีสิ่งแวดล้อมและความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชน ทั้งนี้เพราะปัจจัยภายใน และภายนอกที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องทำให้ระบบความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชน เปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับกระบวนการผลิตทางการเกษตรซึ่งทั้งหมดนี้ส่งผลต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชน ดังนี้

ช่วงแรกเริ่มตั้งชุมชน ชาวบ้านวังตะกั่วอพยพโยกย้ายตามญาติพี่น้องกันมา ซึ่งแต่เดิมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความอุดมสมบูรณ์ ทั้งน้ำ ดิน ป่าไม้ และอาหารการกินเป็นเหมือนซูเปอร์มาร์เก็ตทางธรรมชาติของชุมชน ชาวบ้านมีวิถีชีวิตสอดคล้องการประกอบอาชีพอยู่กันอย่างเรียบง่ายโดยความสัมพันธ์อย่างพี่น้อง มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น การลงแขกทำนา สร้างบ้าน แบ่งปันอาหาร ใ้วางใจกัน ซึ่งถือทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต ทำให้ทุนทางสังคมสามารถทำหน้าที่ได้อย่างเต็มที่

ชาวบ้านมีความเคารพและศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ เพราะเชื่อว่าเป็นผู้ให้ชีวิตของคนและธรรมชาติ แต่เนื่องจากการดำเนินชีวิตต้องอาศัยธรรมชาติเป็นปัจจัยหลักในการดำเนินชีวิตจึงมีการประกอบพิธีกรรมเพื่อแสดงถึงความเคารพ ความกตัญญู และการขอมาต่อการกระทำในช่วงปีที่ผ่านมา เช่น พิธีสู่ขวัญข้าว พิธีการล้อมข้าว เป็นต้น เป็นการใช้วิถีชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติด้วยการพึ่งพาอาศัยกัน นอกจากนี้ผู้นำของชุมชนวังตะกั่วในอดีตอย่างหลวงปู่เขียนที่เป็นพระอริยสงฆ์ ที่ชาวบ้านให้ความเคารพบูชา และนำคำสั่งสอนของท่านมาเป็นแนวทางการปฏิบัติตนเพราะการปฏิบัติตนที่ดี จิตใจโอบอ้อมอารี มีความเสียสละ และยังเป็นพระนักพัฒนาที่ช่วยให้พัฒนาชุมชนได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ชุมชนวังตะกั่วยังมีสถาบันที่ยึดโยงจิตใจ เช่น วัดวังตะกั่ว ศาลเจ้าพ่อวังตะกั่ว ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านยามความเดือนร้อนก็จะมีที่พึ่งทางใจ ถือเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจของชาวบ้านให้อ่อนโยนรู้จักเมตตา กรุณา คอยช่วยเหลือคนอื่น ตรงนี้ทำให้เกิดประเพณีวัฒนธรรมที่ชาวบ้านจะร่วมทำกิจกรรมด้วยกันทำให้ชาวบ้านเกิดความสามัคคีมีความกลมเกลียว ชุมชนเกิดความสงบสุข

ช่วงจุดเปลี่ยนของชุมชน หน่วยงานภาครัฐพยายามที่จะเข้ามาส่งเสริมและพัฒนาให้ชุมชนวังตะกั่วมีความเจริญและความทันสมัย เช่น การพัฒนาโครงการชุมชนด้านสาธารณสุขภาค

เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ภาวะทันสมัยของชุมชนเน้นการอุปโภคบริโภคเป็นสำคัญ นอกจากนี้กรมส่งเสริมการเกษตรยังเข้ามาส่งเสริมการทำเกษตรกรรมแผนใหม่ ด้านความรู้ เทคโนโลยี ตลอดจนการตลาดทำให้ชาวบ้านเกิดการปรับเปลี่ยนระบบคิดและวิถีการปฏิบัติเกี่ยวกับการทำเกษตรกรรม โดยหันมาพึ่งปัจจัยภายนอกเป็นสำคัญและตกตวงผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ระบบความสัมพันธ์ของชาวบ้านถูกทำลาย เพราะชาวบ้านเชื่อในอำนาจของเงินตราลดบทบาทระบบคุณค่า จึงทำให้การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ลดลง ความไว้วางใจลดลง เหลือเพียงแต่ความสัมพันธ์เฉพาะกิจเท่านั้น

กระบวนการผลิตที่เน้นปริมาณของผลผลิต ทำให้ชาวบ้านจึงต้องทำงานหนักดิ้นรนแสวงหา “เงินทอง” จากความรู้ใหม่ที่ชาวบ้านได้รับทำให้ชาวบ้านคิดว่าตนเองมีความรู้เกี่ยวกับการทำนาสมัยใหม่ แต่ที่จริงแล้วชาวบ้านได้เปลี่ยนบทบาทตนเองเป็น “ผู้จัดการนา” ตั้งแต่เริ่มรู้จักเกษตรแผนใหม่แล้ว ซึ่งถือว่าปัจจัยภายนอกมีความสำคัญอย่างมากในช่วงนี้ทำให้ทุนทางสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงลดบทบาทลง และปัจจัยภายในนั้นถือเป็นส่วนที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่นเดียวกัน ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมลง และประเพณีวัฒนธรรมให้ความสำคัญไม่มากนัก เพราะกระบวนการผลิตมีระยะเวลาสั้นลง ระบบความคิดและการปฏิบัติของชาวบ้านตามการทำเกษตรแผนใหม่นั้น ทำให้ชุมชนเกิดปัญหามากมาย เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม เพราะชาวบ้านเชื่อในเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่พยายามเอาชนะธรรมชาติ จึงทำให้น้ำเน่าเสีย ดินเสีย อาหารถูกทำลาย ความเป็นชุมชนล้มสลาย ปัญหาสุขภาพ ชาวบ้านต้องเป็นโรคเรื้อรังและรุนแรง บางรายต้องเสียชีวิตเพราะการใช้สารเคมีที่ทำการเกษตรแผนใหม่ การสูญเสียวัฒนธรรมจริยธรรมที่ดี จึงทำให้เกิดการสูญเสียและการทำลายทุนทางสังคมของชุมชน

ช่วงปัจจุบันของชุมชน จากสภาพของชุมชนวังตะกั่วที่เกิดปัญหาจากการทำเกษตรกรรมแผนใหม่ ลุงณรงค์ แฉล้มวงศ์ ปราชญ์ชาวบ้านได้ทบทวนถึงปัญหาว่าจากสาเหตุใดที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของทุนทางสังคมของชุมชนวังตะกั่ว เพราะการทำเกษตรกรรมแผนใหม่ที่วิ่งตามราคาสินค้าต้องพึ่งพาปัจจัยจากภายนอกไม่สามารถพึ่งตนเองได้และสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย จึงพยายามที่จะปรับเปลี่ยนสู่เกษตรผสมผสานแบบปลอดภัยไร้พิษ จากการศึกษาเรียนรู้ด้วยวิธีต่างๆ จนเกิดความเชี่ยวชาญ และขยายผลต่อสาธารณะอย่างกว้างขวาง

จึงเกิดกลุ่มเกษตรปลอดภัยชุมชนวังตะกั่ว ชาวบ้านตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมและเห็นผลจากการเรียนรู้ของลุงณรงค์ และได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานพัฒนาชุมชนในคำปรึกษาและแนะนำเกี่ยวกับการจัดตั้งกลุ่ม มีคณะกรรมการทำงานกิจกรรมต่าง ๆ ตามโครงสร้างของกลุ่ม องค์การบริหารส่วนตำบลของชุมชนวังตะกั่ว ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ การดำเนินงานกลุ่มและรณรงค์ช่วยรักษาสิ่งแวดล้อมเพื่อตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อม

และส่วนของปัจจัยภายในถือว่ามีความสำคัญอีกส่วนหนึ่ง คือ ผู้นำที่มีความเสียสละอย่างสูงณรงค์ แฉล้มวงศ์ ผู้ริเริ่มจัดตั้งกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่วเพื่อให้ชาวบ้านมีวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพดีขึ้น เพราะการช่วยเหลือเกื้อกูล เอื้ออาทรแบ่งปันต่อกัน ทำให้สิ่งแวดล้อมเริ่มกลับคืนมา ชาวบ้านเกิดจิตสำนึกที่ดีจากการเรียนรู้รูปแบบต่าง ๆ เช่น การศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ตลอดจนการรื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณี จึงทำให้ตระหนักห่วงแหนและช่วยกันรักษาเพื่อให้สิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศของชุมชนดำรงอยู่ ความเป็นเจ้าของกลุ่ม/ชุมชนร่วมกัน สมาชิกจึงมีความตั้งใจ เสียสละในการทำงานเพื่อส่วนอย่างแท้จริง ซึ่งทั้งหมดนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงการปฏิบัติที่ดีของกลุ่มที่มีผลต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชน

การรวมกลุ่มถือเป็นจุดเริ่มต้นของการแก้ไขปัญหาชุมชนด้วยพลังทางสังคมจากการทำเกษตรกรรมยั่งยืนกระบวนการผลิตที่ไม่เบียดเบียนคนและธรรมชาติ ทำให้สภาพของชุมชนอยู่บนฐานของความเกื้อกูล เอื้อเพื่อเอื้อแก่กัน อยู่กันอย่างสงบไม่มีการแก่งแย่งทรัพยากรในชุมชน สภาพเศรษฐกิจ ชาวบ้านใช้ชีวิตอยู่บนฐานของความพอเพียง พอประมาณ มีการช่วยเหลือซึ่งกันมีการระดมทุน การหารายได้เสริมการร่วมกิจกรรมกลุ่มอาชีพ สภาพแวดล้อมมีความสมบูรณ์มากขึ้น ปลูกปลา ัญญาหาร ดินดีไม่แข็งเป็นดานสามารถเพาะปลูกได้ผลผลิตที่ดี น้ำลาคคลองใสสามารถอุปโภคและไม่มีสารพิษเจือปนในปริมาณมากเกินไป อากาศสดชื่นต้นไม้ร่มรื่นเป็นที่พักผ่อนของคนในชุมชน ทั้งนี้ เกิดจากระบบความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและค่านิยมความเชื่อถือที่มีส่วนทำให้คนเกิดความเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไว้วางใจกันหรือต่างตอบแทนกันในบรรทัดฐานเดียวกัน และปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อระบบคิด วิธีการปฏิบัติ และผลลัพธ์เป็นพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาให้ประสบผลสำเร็จ ทำให้ชุมชนสามารถฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชนกลับคืนมาได้

จากการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ดังนี้ ความสำเร็จของการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชนวังตะกั่ว เป็นผลสืบเนื่องมาจากกระบวนการทุนทางสังคมในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนที่อาศัยองค์ประกอบภายในและองค์ประกอบภายนอกที่หลากหลาย ประกอบกับลักษณะการทำงานแบบไม่เป็นทางการของกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกั่ว ทำให้เกิดความคล่องตัว ลดขั้นตอนที่ไม่จำเป็นลง ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีส่วนให้การดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม/ชุมชน ลุล่วงไปได้ด้วยดี

ตารางที่ 4.3
ข้อมูลพัฒนาการของชุมชนวังตะกู

ช่วงเวลา	พัฒนาการ			
	เหตุการณ์หรือกิจกรรมต่าง ๆ	ระบบเกษตรกรรม	ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ของชุมชน	การจัดการ/ดูแล/ฟื้นฟู สิ่งแวดล้อม
ก่อนปีพ.ศ. 2510	- มีการอพยพย้ายถิ่นฐานบ้านเรือนเข้ามาอยู่ในชุมชน - ชาวบ้านร่วมกันสร้างวัดวังตะกู - ชาวบ้านร่วมกันสร้างศาลเจ้าวังตะกู - มีการสร้างโรงเรียนวัดวังตะกู โดยใช้ศาลาวัดวังตะกูเป็นห้องเรียน ซึ่งหลวงพ่อเขียนเป็นผู้อุปถัมภ์	- ระบบเกษตรกรรมพื้นบ้านเพื่อการยังชีพ - ใช้แรงงานสมาชิกในครัวเรือนและแรงงานสัตว์ในการทำงาน - มีภูมิปัญญา ความเชื่อ พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา - อาศัยน้ำฝนในการทำนา ทำสวนทำไร่	-	- ชาวบ้านใช้สิ่งแวดล้อมและทรัพยากร ธรรมชาติด้วยความจำเป็น และตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม การอยู่ร่วมกันกับสิ่งแวดล้อมมีความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน
ปี พ.ศ. 2513	- มีการทำถนนลูกรังชื่อ “ถนนร่วมจิตพัฒนา” ผ่านชุมชนเป็นเส้นแรก ภายใต้ความรับผิดชอบของนายอำเภอ			

ตารางที่ 4.3 (ต่อ)

ช่วงเวลา	พัฒนาการ			
	เหตุการณ์หรือกิจกรรมต่าง ๆ	ระบบเกษตรกรรม	ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ของชุมชน	การจัดการ/ดูแล/ฟื้นฟู สิ่งแวดล้อม
	- มีการสร้างโรงผลิตกระแสไฟฟ้าขนาดเล็ก นายวิเชียร บุญศิริ ผู้ก่อตั้งจากการเข้าร่วมสัมมนา โรงไฟฟ้าเอกชน	-	-	-
พ.ศ. 2517	- มีการขุดประปาบริเวณวัดสำนักขุนเณร เพื่อนำมาใช้ในการอุปโภค	- เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงพันธุ์ข้าวตามที่ตลาดต้องการ - ชาวบ้านเริ่มใช้ทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ) มากเพิ่มขึ้นในการทำเกษตรกรรม	- น้ำในคลองบุษบงเริ่มลดน้อยลง เพราะชาวบ้านนำน้ำไปใช้ในกระบวนการผลิตมากขึ้น	-
ปี พ.ศ. 2520	- มีการปรับปรุงซ่อมแซมถนนร่วมจิตพัฒนา และมีการขยายถนนสาขาเพิ่มในชุมชนหลายเส้นทาง	-	-	-

ตารางที่ 4.3 (ต่อ)

ช่วงเวลา	พัฒนาการ			
	เหตุการณ์หรือกิจกรรมต่าง ๆ	ระบบเกษตรกรรม	ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ของชุมชน	การจัดการ/ดูแล/ฟื้นฟู สิ่งแวดล้อม
ปี พ.ศ. 2523	- นายวิเชียร บุญศิริ ขยายโรงผลิต กระแสดขนาดเล็กให้กับการไฟฟ้า ส่วนภูมิภาค เพราะไม่สามารถที่ ผลิตกระแสไฟฟ้าได้ตามความ ต้องการ จึงขยายเพื่อเพิ่มกำลังการ ผลิตและไม่สามารถที่จะควบคุม ค่าใช้จ่ายได้คุ้มทุน			
ปี พ.ศ. 2530- 2531	-	- เกษตรจังหวัดส่งเสริมให้ เปลี่ยนแปลงพันธุ์ข้าวอย่างจริงจัง เพื่อความต้องการของตลาด เช่น ข้าวเจ้าพันธุ์มะลิ ข้าวชัยนาท ข้าว สุพรรณบุรี จัดหาปุ๋ยราคาถูก เครื่องทุ่นแรง ความรู้ทางวิชาการ ช่วงนี้ชาวบ้านได้ผลผลิตมาก ราคาดี	- ชาวบ้านเริ่มเห็น สิ่งแวดล้อม และ ทรัพยากรธรรมชาติเป็น ปัจจัยการผลิต	- ชาวบ้านขุดเหมืองเพื่อ นำมาใช้ในกระบวนการ ผลิตมากขึ้น

ตารางที่ 4.3 (ต่อ)

ช่วงเวลา	พัฒนาการ			
	เหตุการณ์หรือกิจกรรมต่าง ๆ	ระบบเกษตรกรรม	ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ของชุมชน	การจัดการ/ดูแล/ฟื้นฟู สิ่งแวดล้อม
ปี พ.ศ. 2532	-	- มีการจ้างเครื่องท่อนแรง (รถไถ) จากจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เข้ามาใช้ในการบรวนการผลิต โดย การนำเข้ามาของชาวบ้านใน ชุมชน ชาวบ้านต่างแปลกใจและ ให้ความสนใจเพราะว่าสะดวก และรวดเร็ว - เกิดโรงสีข้าวเชิงพาณิชย์ เพื่อรับสี ข้าวชาวบ้านในชุมชนและชุมชน ใกล้เคียง	- อาหารจากธรรมชาติเริ่ม ลดน้อยลง - น้ำในคลองบุษบง และ หนองโดยรอบชุมชนแห้ง ในฤดูแล้งและเริ่มต้นขึ้น ไม่ขาดการดูแล	-
ปี พ.ศ. 2533	-	- ชาวบ้านซื้อรถไถและเครื่องมือ ต่าง ๆ ในการทำเกษตร - ชาวบ้านเริ่มใช้ปุ๋ยยูเรียในการทำ เกษตร	-	- สภาพดินเริ่มไม่ดี เพราะ ผลผลิตเริ่มลดปริมาณลง จากการปลูกพืชชนิด เดียวกันบ่อย ๆ และมีการ ใช้ปุ๋ยในปริมาณที่เพิ่มขึ้น อย่างต่อเนื่อง

ตารางที่ 4.3 (ต่อ)

ช่วงเวลา	พัฒนาการ			
	เหตุการณ์หรือกิจกรรมต่าง ๆ	ระบบเกษตรกรรม	ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ของชุมชน	การจัดการ/ดูแล/ฟื้นฟู สิ่งแวดล้อม
ปี พ.ศ. 2535	-	- ลุงณรงค์ แฉล้มวงศ์ (ปราชญ์ชาวบ้าน) ได้รับสารพิษจากการใช้ยาไดโคโลแรนเป็นยาปัญหาเชื้อราซึ่งเกิดอาการแพ้ยาปวดร้อนตามร่างกาย จนเป็นพุพองและเป็นแผลเป็นจนถึงปัจจุบัน	- สภาพแวดล้อมถูกทำลายทั้งระบบ ผู้คนไม่สนใจเรื่องของสิ่งแวดล้อมเลยและพยายามที่จะตัดทวงผลประโยชน์ให้ได้มากที่สุดด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ	-ชาวบ้าน (ปราชญ์ชาวบ้าน) เริ่มสนใจ เรื่องผลกระทบจากเกษตรแผนใหม่ โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อม เพราะเป็นสิ่งสำคัญต่อการประกอบอาชีพ
ปี พ.ศ. 2537	- ลุงณรงค์ เริ่มศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับเกษตรปลอดสารพิษ และได้ไปศึกษาดูงานในโครงการเขาหินซ้อน เรื่องการดูแลดิน	- เกิดโรคเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลระบาด ทำให้ไม่ได้ผลผลิต และเป็นหนี้เพิ่มขึ้น จุดเริ่มต้นของการใช้สารเคมี เพื่อปราบศัตรูพืชในชุมชนวังตะกั่ว	- ระบบนิเวศน์โดยรอบถูกทำลาย เพราะสารเคมีจากการเพาะปลูก	-
ปี พ.ศ. 2538	- บริษัทคิวเซมาอบรมเรื่องทำปุ๋ยน้ำโกโบชิ วิธีปรับสภาพน้ำ ให้ อสม.	- ชาวบ้านเริ่มให้ความสนใจเรื่องเกษตรปลอดสารพิษมากขึ้น	- ดินเริ่มเสื่อมคุณภาพลง แข็งไม่ร่วนซุยเหมือนเดิม	- ใช้สารสกัดจากชีวภาพ และธรรมชาติดูแลกันเอง

ตารางที่ 4.3 (ต่อ)

ช่วงเวลา	พัฒนาการ			
	เหตุการณ์หรือกิจกรรมต่าง ๆ	ระบบเกษตรกรรม	ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ของชุมชน	การจัดการ/ดูแล/ฟื้นฟู สิ่งแวดล้อม
ปี พ.ศ. 2539	-	- ลูกบุญสืบ กลิ่นชาติ (ปราชญ์ ชาวบ้าน) ได้รับสารเคมีจากการ สูบดมละอองยาฉีดฝ้าย ทำให้ หมดสติไป 3 วัน	- น้ำในชุมชนเน่าเสีย ปลา ตายจำนวนมาก เพราะ โรงสีปล่อยน้ำเสียลงคลอง ชุมชน และการใช้สารเคมี ในกระบวนการผลิต	- ครั้งที่ 1 ผู้นำและชาวบ้าน แจ้งเตือนกับโรงสีในระดับ หนึ่ง (ไม่สำเร็จ) - ครั้งที่ 2 ร้องเรียนกับ หน่วยงานของรัฐ (ไม่สำเร็จ) - ครั้งที่ 3 ผู้นำ/ผู้อาวุโส เจรจาแบบพี่น้อง (สำเร็จ)
ปี พ.ศ. 2540	-	- เกิดโรคไข้ปะขาวระบาดในนา ลุง ณรงค์ทดลองใช้น้ำหมักจากเมล็ด สะเดาสามารถแก้ไขได้สำเร็จ	-	- เริ่มมีการใช้สารชีวภาพใน การดูแลแปลงนา เพื่อลดใช้ สารเคมีในการเพราะปลูก
ปี พ.ศ. 2544	- มีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรปลอด สารพิษชุมชนวังตะกู - จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ระดมทุน	- ชาวบ้านปรับสู่การทำนา ทำสวน แบบปลอดสารพิษ	-	- ทำเกษตรกรรมยั่งยืน ผลิต และใช้ปุ๋ยชีวภาพ สมุนไพร ป้องกันแมลง

ตารางที่ 4.3 (ต่อ)

ช่วงเวลา	พัฒนาการ			
	เหตุการณ์หรือกิจกรรมต่าง ๆ	ระบบเกษตรกรรม	ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ของชุมชน	การจัดการ/ดูแลฟื้นฟู สิ่งแวดล้อม
ปี พ.ศ. 2544 (ต่อ)				- มีการจัดทำแปลงนาสาธิต เพื่อเป็นตัวอย่างการเรียนรู้ ร่วมกันของกระบวน การ ผลิตตั้งแต่การปลูกถึงการ เก็บเกี่ยว
ปี พ.ศ. 2545	- เริ่มจัดกิจกรรมเพื่อฟื้นฟู วัฒนธรรม พิธีกรรมเกี่ยวกับการ ทำนา เช่น พิธีการล้อมข้าว พิธีวัน เพ็ญเดือนสาม ซึ่งต้องการให้ ระบบธรรมชาติ (สิ่งศักดิ์สิทธิ์) มี ความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต	-	-	-
ปี พ.ศ. 2546	- มีชาวบ้านเสียชีวิตจากยาฆ่าหอย เชอร์รี่เจือปนอยู่ปริมาณมาก - ตั้งโรงสีชุมชน	-	- ชาวบ้านวิตกกังวลถึงภัย ต่อชีวิต สิ่งแวดล้อมจาก สารเคมีในการเกษตร	- ชาวบ้านเรียนรู้ร่วมกระบวน การผลิตจากกลุ่มฯ อย่าง ต่อเนื่อง

ตารางที่ 4.3 (ต่อ)

ช่วงเวลา	พัฒนาการ			
	เหตุการณ์หรือกิจกรรมต่าง ๆ	ระบบเกษตรกรรม	ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ของชุมชน	การจัดการ/ดูแลฟื้นฟู สิ่งแวดล้อม
ปี พ.ศ. 2547	- กลุ่มฯ ร่วมกับ หน่วยงานภายนอก เพื่อตรวจเลือดเพื่อหาสารพิษ ตกค้างของสมาชิกและชาวบ้าน ในชุมชนวังตะกั่ว - มูลนิธิรักษาสิ่งแวดล้อม เข้ามาให้ความรู้เรื่องการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม และส่งเสริมการทำบรรจุภัณฑ์ ข้าวปลอดสารพิษ - มีการขยายต่อชุมชน ผ่านโรงเรียน วัดวังตะกั่ว และโรงเรียนวังตะกั่วราษฎร์อุทิศ พยายามถ่ายทอด ความรู้เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน	- ชาวบ้านบางส่วนหันมาทำเกษตร ปลอดสารพิษกันมากขึ้น พยายาม ลด ละ เลิกใช้สารเคมีในการผลิต		- ชาวบ้านลดการเผาต่อข้าง ข้าว แล้วใช้น้ำหมักกรด แทนเพื่อย่อยสลาย ปรับ สภาพให้มีความสมบูรณ์ มากยิ่งขึ้น
ปี พ.ศ. 2549	- จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นโดย ปราชญ์ชาวบ้านและโรงเรียน ภายในชุมชน	- สมาชิก 50% หันมาทำเกษตร ปลอดสารพิษ อีก 50% ยังอยู่ ระหว่างการปรับเปลี่ยนระบบคิด และกระบวนการผลิต		

ตารางที่ 4.3 (ต่อ)

ช่วงเวลา	พัฒนาการ			
	เหตุการณ์หรือกิจกรรมต่าง ๆ	ระบบเกษตรกรรม	ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ของชุมชน	การจัดการ/ดูแลฟื้นฟู สิ่งแวดล้อม
ปี พ.ศ. 2548	- กลุ่มสงฆ์สมาชิกเข้าร่วมการอบรมหลักสูตร วปอ. เพื่อพัฒนาทักษะผู้นำ เพื่อเข้าใจและมีทักษะในการดำเนินชีวิตที่ดี - มีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มหมูสวรรค์ ข้าวเหนียวหน้าหมู กลุ่มทำขนม เป็นต้น เพื่อหารายได้เสริมของสมาชิก			-
ปี พ.ศ. 2549	- ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงอาชีพ และวิถีชีวิตอย่างเห็นได้ชัด เพื่อความอยู่รอด เช่น การหางานทำนอกพื้นที่ และการกู้หนี้จากสถาบันการเงินทั้งภาครัฐและเอกชน			

ตารางที่ 4.3 (ต่อ)

ช่วงเวลา	พัฒนาการ			
	เหตุการณ์หรือกิจกรรมต่าง ๆ	ระบบเกษตรกรรม	ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ของชุมชน	การจัดการ/ดูแล/ฟื้นฟู สิ่งแวดล้อม
ปี พ.ศ. 2549 (ต่อ)	- ชาวบ้านชุมชนวังตะกู เป็นหนี้ ธกส. ทั้งหมด 6,683,928 บาท จาก 60 ครอบครัว - กลุ่มฯ จัดศึกษาดูงานเรื่องการทำปุ๋ยอัดเม็ด ที่จังหวัดนครสวรรค์ - มีการพัฒนาสูตรปุ๋ยอัดเม็ดเพื่อให้เหมาะสมกับการทำนา - มีการขยายเพิ่มจำนวนโรงสีข้าวเชิงพาณิชย์ในชุมชน อีก 4 โรง	-	-	-
ปี พ.ศ. 2550	- สมาชิกร่วมอบรมหลักสูตร วปอ. - กลุ่มต่าง ๆ จากภายนอกมาศึกษาดูงานมากขึ้น - มีการขยายผลสู่ชุมชนข้างเคียง 11 หมู่บ้าน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน		- ปัญหาสิ่งแวดล้อมเริ่มลดน้อยลง	ผู้นำ สมาชิกกลุ่ม ชาวบ้านเยาวชน จะช่วยกันดูแลรักษาธรรมชาติ เพื่อเชื่อว่าธรรมชาติเป็นผู้ให้ชีวิต

ตารางที่ 4.4
สรุปพัฒนาการของชุมชนวังตะกั่ว

ประเด็น	ช่วงแรกเริ่มของชุมชนวังตะกั่ว	ช่วงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนวังตะกั่ว	ช่วงปัจจุบันของชุมชนวังตะกั่ว
ความเป็นชุมชน (จิตสำนึกร่วมในการพัฒนาดูแลชุมชน)	ชาวบ้านรับรู้ถึงบทบาทหน้าที่ และมีความรับผิดชอบ ต่อผู้อื่น สังคมสิ่งแวดล้อม เสียสละเพื่อส่วนรวมเป็นคนใจกว้างเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ชาวบ้านมีการดำเนินวิถีชีวิตเชื่อมโยงกับระบบคุณค่าหรือศีลธรรมภายใต้จิตสำนึกร่วมกัน	ชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิต ขาดความรับผิดชอบต่อกัน ต่อสังคม และสิ่งแวดล้อม เพราะการดำเนินชีวิตอยู่บนฐานของการแข่งขัน ขาดการกล่อมเกลาจากระบบคุณค่าศีลธรรมอันดีชาวบ้านขาดสำนึกร่วมในการพัฒนา/ดูแลชุมชน	ชาวบ้านมีการปรับเปลี่ยนให้วิถีชีวิตในปัจจุบันให้สอดคล้องกับสถานการณ์โดยมีสำนึกความรับผิดชอบต่อผลกระทบของตนเองมากขึ้นเพราะไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากขึ้น ทำให้ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่นอย่างแท้จริง
ด้านสังคม (ระบบความสัมพันธ์ของชุมชน)	ชุมชนมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นแบบญาติพี่น้อง อาศัยอยู่ร่วมกัน มีกิจกรรมของชุมชนเป็นเครื่องเชื่อมร้อยความสัมพันธ์ที่ดีมีความผูกพันเอื้ออาทรแบ่งปันช่วยเหลือตนเองได้พึ่งพากันเองระหว่างคน สถาบันธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน ด้วยความเป็นปึกแผ่นกลมเกลียวกัน	ชุมชนมีความสัมพันธ์กันแบบหลวมไม่ค่อยมีโอกาสเข้ามาร่วมกิจกรรมของชุมชนมากนัก การช่วยเหลือเกื้อกูลกันลดน้อยลง มีการแก่งแย่งทรัพยากรของชุมชน และทำเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง แต่ชาวบ้านไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกเกือบทุกด้าน	ชาวบ้านให้ความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของแต่ละคนในชุมชนมีความใกล้ชิดกันสนิทสนม ไว้วางใจกันมากขึ้น ด้วยการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันภายใต้การดำเนินการของกลุ่ม เห็นอกเห็นใจกันในยามเดือดร้อน ช่วยเหลือแบ่งปันความรู้เงินทุน ทรัพยากรของชุมชน

ตารางที่ 4.4 (ต่อ)

ประเด็น	ช่วงแรกเริ่มของชุมชนวังตะกั่ว	ช่วงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนวังตะกั่ว	ช่วงปัจจุบันของชุมชนวังตะกั่ว
ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณี	ชาวบ้านมีวิถีชีวิต และความสัมพันธ์กับ ภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อกันมา เช่น ความรู้เรื่องประกอบอาชีพ เครื่องมือ งาน บุญประเพณีและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ที่มีความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งส่งผล ต่อระบบจิตใจทำให้เกิดระบบคิดที่ดี วิธีการปฏิบัติที่เหมาะสม	ชาวบ้านเริ่มไม่ให้ความสำคัญกับภูมิ ปัญญา วัฒนธรรมชุมชนมากนัก แต่ ก็ยังมีการปฏิบัติอยู่ตามประเพณีอยู่ บ้าง เช่น พิธีกรรมต่าง ๆ ของการทำ นา เป็นต้น ซึ่งได้รับผลกระทบจาก ปัจจัยหรือองค์ประกอบภายนอก จึง ทำให้ลดความสำคัญและบทบาทลง	ชาวบ้านพยายามที่ฟื้นฟูพื้นวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการ ทำนาและประเพณีของชุมชน เพื่อให้ชาวบ้าน เยาวชนได้เรียนรู้ และ สานต่อกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ควบคู่กับ ชุมชนต่อไป และพยายามที่ใช้สถาบัน ทางพุทธศาสนา (วัด) เข้าร่วมด้วย
เศรษฐกิจของชุมชน	<u>ระบบเศรษฐกิจแบบองค์รวมเพื่อการยังชีพ</u> ที่ไม่มองด้านตัวเลขหรือมูลค่าแต่ให้ ความสำคัญกับสังคม วัฒนธรรม และ ความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่ดี ด้วยระบบ คุณของคนกับธรรมชาติด้วยความเกื้อกูล มีการช่วยเหลือแลกเปลี่ยน แบ่งปันกันกับ สิ่งที่ได้จากธรรมชาติชาวบ้านสามารถ พึ่งตนเองได้ด้านปัจจัยสี่	<u>ระบบเศรษฐกิจของชุมชน เริ่มเปลี่ยนแปลงตามระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม</u> ทำให้เกิดการแข่งขัน แกร่งแย่งทรัพยากรต่าง ๆ มากขึ้น แรงงานในครอบครัวกลายเป็น แรงงานรับจ้าง มนุษย์กลายเป็น ปัจจัยหนึ่งของระบบทุน ชาวบ้าน พยายามดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด แต่ ไม่สามารถไปสู่เป้าหมายที่หวังได้ และชาวบ้านไม่สามารถพึ่งตนเองได้	<u>ระบบเศรษฐกิจพอเพียง</u> สามารถ ดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อนอยู่บน ความประมาณตน ด้วยการประกอบ อาชีพที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต พยายามหาความรู้เพื่อให้เกิดรายได้ สร้างความมั่นคง ลดเลิกการแก่งแย่ง ผลประโยชน์ รวมตัวกันจัดตั้งกองทุน ชุมชนเพื่อสร้างสวัสดิการของตนเอง ซึ่งชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้อยู ่อย่างมีสุข

ตารางที่ 4.4 (ต่อ)

ประเด็น	ช่วงแรกเริ่มของชุมชนวังตะกู่	ช่วงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนวังตะกู่	ช่วงปัจจุบันของชุมชนวังตะกู่
สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน	สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ อากาศ อาหาร) มีความอุดมสมบูรณ์และระบบนิเวศมีความหลากหลายอย่างมาก เพราะเป็นพื้นที่เปิดใหม่ยังไม่มีการใช้ประโยชน์ในการใด ๆ เป็นพื้นที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิต และถือว่าเป็นจุดเชื่อมให้ผู้คนมาอาศัยอยู่รวมกันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แบ่งปันซึ่งกันและกัน	สิ่งแวดล้อมกลายเป็นปัจจัยหนึ่งของกระบวนการผลิตเกษตรกรรมแผนใหม่ การใช้สารเคมีในการผลิต และผู้ประกอบการโรงสีปล่อยอากาศและน้ำเสียสู่ชุมชนทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม จนกลายเป็นปัญหามลพิษขึ้นในชุมชน เช่น ปัญหาน้ำเน่าเสียมีสารพิษเจือปน อากาศเป็นพิษ อาหารจากธรรมชาติหมดไป	ชาวบ้านรวมกลุ่มเกษตรปลอดสารพิษชุมชนวังตะกู่ เพื่อช่วยกันฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชนโดยการทำเกษตรกรรมยั่งยืน เช่นการทำนาปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ปลอดสารพิษ โรงสีข้าวและตลาด ซึ่งวิธีการผลิตกับการดำเนินชีวิตมีความสอดคล้องกันจึงทำให้เกิดการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน
การประกอบอาชีพของชุมชน	ชาวบ้านทำการเกษตรพื้นบ้านเพื่อการยังชีพ เป็นระบบการผลิตที่เป็นมิตรกับธรรมชาติ โดยให้ธรรมชาติกับธรรมชาติดูแล/จัดการกันเอง และใช้ของที่มีอยู่ในชุมชนเป็นปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ยจากมูลสัตว์ เป็นต้น นอกจากนี้ การเลี้ยงวัวควายและการสาน	ชาวบ้านปรับเปลี่ยนมาสู่ระบบอุตสาหกรรมมากขึ้น ทำเกษตรเพื่อการค้า เน้นปริมาณผลผลิต โดยการเร่งใช้สารเคมีต่าง ๆ มากขึ้น เป็นผลทำให้สิ่งแวดล้อมถูกทำลายอย่างมาก ในช่วงนี้ บางครัวครอบต้องล้มสลาย	ชาวบ้านหันมาทำเกษตรกรรมยั่งยืน เน้นวิธีการผลิตที่ปลอดสารพิษ ตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อม การหาความรู้ ทักษะ เพื่อนำมาปรับประยุกต์ใช้กับภูมิปัญญาและเทคโนโลยีที่เหมาะสม

ตารางที่ 4.4 (ต่อ)

ประเด็น	ช่วงแรกเริ่มของชุมชนวังตะกู่	ช่วงการเปลี่ยนแปลงของ ชุมชนวังตะกู่	ช่วงปัจจุบันของชุมชนวังตะกู่
	เครื่องมือทำมาหากิน ถือเป็นอาชีพยามว่าง หลังจากทำนาชาวบ้านอยู่อย่างมีความสุข	จากอาชีพของพ่อแม่ และหันไปสู่ ระบบโรงงานกันมากขึ้นทั้งนี้เพราะการ เป็นหนี้เป็นสินที่พอกพูนไม่มีวันหมด สิ้น	ชุมชน ซึ่งทุกวันนี้ชาวบ้านสามารถ ผลิตปุ๋ยชีวภาพยาไล่แมลงชีวภาพ และผลิตข้าวปลอดสารพิษไว้บริโภค และจำหน่าย

ตารางที่ 4.5

สรุปกระบวนการทุนทางสังคมในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนที่มีผลต่อการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน

กระบวนการทุนทางสังคม	ช่วงแรกเริ่มของชุมชนวังตะกู	ช่วงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนวังตะกู	ช่วงปัจจุบันของชุมชนวังตะกู
องค์ประกอบภายใน	- ผู้นำ/พระ/ผู้อาวุโสของชุมชนที่เกิดมาจากความศรัทธา ไว้วางใจ ชาวบ้านให้ความเคารพ นับถือ - ระบบความสัมพันธ์เครือญาติ พี่น้อง - สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน - วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม	- ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลดน้อยลง - ประเพณีวัฒนธรรม พิธีกรรมต่าง ๆ ลดขั้นตอนลง - ผู้นำทางธรรมชาติ/ผู้นำทางการไม่มีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมในชุมชน	- ผู้นำ/ปราชญ์ชาวบ้าน ในการทำกิจกรรมร่วมกัน - ความเป็นพี่น้อง - ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน - สถาบันต่าง ๆ อบต. วัด สถานีนอนามัย โรงเรียน - ฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณี ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม
องค์ประกอบภายนอก	- ไม่มี เนื่องจากชาวบ้านสามารถช่วยเหลือตนเอง และพึ่งกันเองได้ภายในชุมชน	- การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน เช่น ถนน ประปา ไฟฟ้า เป็นต้น - การส่งเสริมการทำเกษตรกรรมแผนใหม่ เน้นระบบการค้า ผลผลิต และการตลาด	- การสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ เช่น ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ทำให้เกิดการเรียนรู้ และทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชน

ตารางที่ 4.5 (ต่อ)

กระบวนการทุนทางสังคม	ช่วงแรกเริ่มของชุมชนวังตะกั่ว	ช่วงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนวังตะกั่ว	ช่วงปัจจุบันของชุมชนวังตะกั่ว
ระบบคิด	- มีจิตสำนึกร่วม ความช่วยเหลือ ความไว้วางใจ ความเสียสละทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม - ความเกื้อกูล เอื้ออาทร ช่วยเหลือ แบ่งปันกัน - ธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ต้องพึ่งพาอาศัยกัน - ความกตัญญู ศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้มีพระคุณ	- ชาวบ้านเชื่อมั่นไว้วางใจกับหน่วยงานของรัฐ - สิ่งแวดล้อมกลายเป็นปัจจัยในการผลิต - ระบบเงินตรามีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต - ทำเพื่อประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม - เชื้อมั่นและให้ความสำคัญต่อเทคโนโลยีสมัยใหม่	- ความไว้วางใจ ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม - การช่วยเหลือกัน แบ่งปัน เอื้ออาทรต่อกัน ทำให้ร่วมมือร่วมใจทำให้เกิดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง - จิตสำนึกที่ดี มีความชอบธรรมไม่เบียดเบียนทำลายสิ่งแวดล้อม การดำรงชีวิตอยู่อย่างพอเพียง
วิธีการปฏิบัติ	- ทำงานด้วยความเสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม มีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาชุมชน - การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น การลงแขกสร้างบ้าน ทำนา หรืองานประเพณีต่าง ๆ ของชุมชน	- ชาวบ้านหันมาทำเกษตรกรรมแผนใหม่ ใช้สารเคมี ปุ๋ย และเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อเพิ่มผลผลิต - ประเพณี พิธีกรรมทางศาสนาหรือความเชื่อมีการปฏิบัติน้อยลง เพราะกระบวนการผลิตเปลี่ยนแปลงไป	- ผู้นำเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ประยุกต์องค์ความรู้เก่า-ใหม่เพื่อให้เกิดการใช้งานที่เหมาะสม เช่น การทำเกษตรปลอดสารพิษ - การทำเกษตรปลอดสารพิษเพื่อมิตรต่อสิ่งแวดล้อม สร้างรายได้และอาหารที่มั่นคง

ตารางที่ 4.5 (ต่อ)

กระบวนการทุนทางสังคม	ช่วงแรกเริ่มของชุมชนวังตะก	ช่วงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนวังตะก	ช่วงปัจจุบันของชุมชนวังตะก
	- การแบ่งปันทรัพยากรต่าง ๆ ซึ่งกันและกัน - การทำพิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ เพื่อรำลึกถึงบุญคุณ เช่น การลอยกระทง พิธีส่วขวัญข้าว พิธีล้อมข้าว - ให้ความสำคัญกับกระบวนการผลิตอย่างพิถีพิถันทุกขั้นตอน	- การช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามเทศกาลงานบุญนั้น ๆ - มีการกู้ยืมเงินกันมากขึ้นทั้งด้านประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต	- การถ่ายทอดขยายเพื่อการพัฒนาแนวคิดและกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม - มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สามัคคีกันเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม
ผลลัพธ์	- ชาวบ้านให้การยอมรับ ไว้วางใจ มีความกลมเกลียวกัน ช่วยกันทำงานเพื่อชุมชน - มีการกระจายทรัพยากรต่าง ๆ ของชุมชนอย่างทั่วถึง แบ่งปัน เป็นเสมือนจุดเชื่อมความสัมพันธ์ของคน - เกษตรกรรมถือเป็นวิถีชีวิตชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านอยู่อย่างมีความสุข	- เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมระบบนิเวศน์ถูกทำลาย - ความเป็นชุมชน วิถีชีวิต ความกลมเกลียวลดลง ความสัมพันธ์แบบหลวม ๆ - การสูญเสียวัฒนธรรม จริยธรรมที่ดีงามของชุมชน เช่น วัฒนธรรมเกษตรกรรม เป็นต้น	- มีการกระจายทรัพยากร (ปุ๋ย เงินทุน อาหาร ปัจจัยการผลิต) - สมาชิกมีความรู้ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองชุมชน - เกษตรกร/ชาวบ้าน สามารถลดต้นทุนการผลิตและหาได้รายเสริมให้กับครอบครัว

ตารางที่ 4.5 (ต่อ)

กระบวนการทุนทางสังคม	ช่วงแรกเริ่มของชุมชนวังตะกั่ว	ช่วงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนวังตะกั่ว	ช่วงปัจจุบันของชุมชนวังตะกั่ว
	- ระบบการผลิตทางเกษตรที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม - ชาวบ้านมีอาชีพที่มั่นคง มีเงินออม สามารถพึ่งตนเองได้	- การทำลายสุขภาพของเกษตรกรและผู้บริโภค เช่น มีคนในชุมชนเสียชีวิต เพราะการใช้ยาฆ่าหอยเชอรี่ - ผลกระทบจากเศรษฐกิจ ไม่สามารถพึ่งตนเองได้	- ชาวบ้านมีจิตสำนึกสาธารณะทำเพื่อส่วนร่วมและสิ่งแวดล้อม - เกิดการระดมความคิดเพื่อการแก้ไขปัญหาของชุมชน
ชุมชนมีกิจกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตแล้วจึงทำให้เกิดพลังทางสังคมในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน และสามารถฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมของชุมชนได้อย่างยั่งยืน			